

sociologisk forskning
nr 3/99

sociologisk forskning

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund, utgiven med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, med redaktionen vid Stockholms universitet, Sociologiska institutionen.

Redaktion

Denny Vägerö (red), Susanne Alm, Martin Hörnqvist, Ilkka Henrik Mäkinen, Sten-Åke Stenberg och Viveca Östberg.

Denny Vägerö 08-16 23 13
e-post: denny.vagero@sociology.su.se
Marit Dahlén 08-16 38 99
e-post: dahlen@sociology.su.se

Postadress

Sociologisk Forskning
Sociologiska institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm

Annonser

Samtliga priser gäller då heloriginal lämnas.
Halvsida i ett nummer 1.000 kr
fyra nummer 3.000 kr.
Helsida i ett nummer 2.000 kr
fyra nummer 5.000 kr.

Prenumerationer, lösnummer, adressändringar och reklamationer

Vi anlitar Uppdragsbyrån i Örebro för dessa uppgifter. För medlemmar i Sveriges Sociologförbund ingår tidningen i medlemsavgiften.

För information om medlemskap se www.sam.kau.se/sociologi

Prenumerationspriser

Institutionsprenumeration	300 kr
Enskild prenumeration	200 kr

Lösnummerpriser

Enkelnummer	75 kr
Dubbelnummer	125 kr

Priset inkluderar portot. Ingen faktureringsavgift tillkommer vid förskotts-betalning

Postgiro:

67 06 67-5 Sociologisk Forskning

Postadress prenumerations m.m

Sociologisk Forskning
Uppdragsbyrån c/o Martin Lind
Åkerbyvägen 22
715 72 Stora Mellösa
Telefon: 019-30 35 02, 019-30 34 92

sociologisk forskning

---

nr 3/99

innehåll

ARTIKLAR

Arbetslöshetskoncentration: Ett resultat av negativa
attityder gentemot arbete? . . . . . sid 4
AV MIKAEL NORDENMARK

Globalisering och internationalisering inom vetenskapen . . . . . sid 22
AV GÖRAN MELIN

Gunnar Myrdals relevans för dagens sociologi:
Värdepremisser och kumulativ kausalitet . . . . . sid 37
AV ERIK LJUNGAR

DEBATT

Sveriges ekonomiska tillväxt och samhällsforskarnas
objektivitet . . . . . sid 68
AV MAGNUS HENREKSON

Den virtuella verklighetens tillväxt och det intellektuella
samtalets förfall i forskarsamhället . . . . . sid 80
AV WALTER KORPI

RECENSIONER

Örjan Hemström (1998) Male Susceptibility and Female Emancipation.
Studies on the Gender Differences in Mortality. Akademisk avhandling,
Stockholm. . . . . sid 95
STAFFAN MARKLUND

Christofer Edling (1999) Essays on Social Dynamics. Akademisk
avhandling, Stockholm. . . . . sid 101
AAGE B. SØRENSEN

- Rickard Sandell (1998) Social Movements and Social Networks.
 Akademisk avhandling, Stockholm &
 Charlotta Stern (1999) The Dynamics of Social Movements:
 Essays on Competition and Diffusion. Akademisk avhandling, Stockholm
 PETER V. MARSDEN . . . . . sid 107
- Jonas Edlund (1999) Citizens and Taxation.
 Akademisk avhandling, Umeå . . . . . sid 113
 KNUD KNUDSEN
- Margareta Bredmar (1999) Att göra det ovanliga normalt.
 Kommunikativ varsamhet och medicinska uppgifter
 i barnmorskors samtal med gravida kvinnor.
 Akademisk avhandling, Linköping . . . . . sid 117
 ANN-MARI SELLERBERG-PERSSON
- Martin Munk (1999) Livsbaner gennem et felt. En analyse
 af eliteidrætsutøveres sociale mobilitet og rekonversioner
 af kapital i det sociale rum. Akademisk avhandling, Umeå . . . . sid 123
 KENT LÖFGREN
- Inkommen litteratur** . . . . . sid 128

Arbetslöshetskoncentration: Ett resultat av negativa attityder gentemot arbete?

AV MIKAEL NORDENMARK

Andelen arbetslösa i Sverige pendlade under mitten av 1990-talet kring 8 procent av arbetskraften. Inkluderas de som befann sig i olika slags arbetsmarknadspolitiska åtgärder och arbetsmarknadsutbildning stiger andelen till cirka 13 procent. Från att ha varit ett land med en av de lägsta arbetslöshetsnivåerna i OECD år 1991 ökade andelen arbetslösa till en nivå som låg nära genomsnittet för OECD (OECD 1997). Drygt var tionde medlem av den svenska arbetskraften stod utanför den ordinarie arbetsmarknaden, vilket innebar att arbetslösheten inte längre angick endast en marginell grupp av människor. Konsekvenserna av denna utveckling var att allt fler kom i kontakt med arbetslöshet, arbetslösa familjemedlemmar och arbetslösa vänner i det vardagliga livet.

I denna artikel studeras förekomst av, och orsaker till, koncentration av arbetslöshet inom familjer och sociala nätverk. Med arbetslöshetskoncentration menas att arbetslösheten koncentreras till två eller flera medlemmar av samma familj eller till många individer inom samma umgängeskrets. Förekomsten av arbetslöshetskoncentration har uppmärksamats i ett antal studier på senare tid.

Många internationella studier har således uppmärksammat att det finns en korrelation mellan makes och makas sysselsättning (Cooke 1987; Davies et al 1994; Dilnot & Kell 1987; Hensens et al 1993; Layard et al 1980; Molho & Elias 1984; Morris 1995; Murphy 1995; Pahl 1988; Ultee et al 1988). Dessa studier visar att det är en betydligt större andel av de arbetslösa, än av de förvärvsarbetande, som lever tillsammans med en partner som också är arbetslös. En vanlig förklaring till detta fenomen i Storbritannien har

---

Mikael Nordenmark är Filosofie Doktor och arbetar på Sociologiska institutionen, Umeå universitet. I sin forskning intresserar han sig främst för frågor rörande arbetsmarknad, familjeliv och kön.

att göra med hur bidragssystemet fungerar. Flera studier visar att utformningen av socialbidraget uppmuntrar kvinnor att sluta arbeta när deras män blir arbetslösa (Davies et al 1994; Dillnot & Kell 1987; Layard et al 1980; Morris 1995; Murphy 1995). Frånsett denna förklaring har de ovan nämnda studierna haft svårt att förklara varför arbetslösa ofta bor tillsammans med en arbetslös partner. Faktorer som i vissa sammanhang har visat sig öka risken för koncentration av arbetslöshet är; få arbeten i regionen, hög ålder och förekomst av barn. Avslutningsvis pekar Davis et al (1994) och Ultee et al (1988) på svårigheten i att separera orsaker som har att göra med de nyss nämnda faktorerna, från orsaker som är kopplade till mer komplexa beteende och värderingsmönster som genererats ur själva äktenskapsrelationen.

Stafford (1980) och Payne (1987) har studerat huruvida vuxna barn till arbetslösa föräldrar oftare är arbetslösa än barn till förvärvsarbetande föräldrar. Payne fann signifikanta skillnader som visade att 35 procent av de arbetslösa 16-19-åringarna hade åtminstone en förälder som var arbetslös medan samma siffra för ungdomar som hade ett arbete var endast 12 procent. Tänkbara förklaringar till detta fenomen antas bland annat vara att det är lättare att anpassa sig till arbetslösheten när flera i familjen är arbetslösa, att det informella kontaktnätet som leder in i arbetslivet är begränsat och att arbetsgivarna kan ha negativa attityder gentemot ungdomar som har arbetslösa föräldrar.

Förutom att det finns undersökningar som antyder att arbetslöshet koncentrerar sig inom familjer så finns det även en del undersökningar som pekar på att arbetslöshet koncentrerar sig till individer som har en nära relation till varandra (Allatt & Yeandle 1992; Gallie et al 1994; Morris 1995; Morris & Irwin 1992). Det är med andra ord vanligare att arbetslösa har vänner som också är arbetslösa om man jämför med de som förvärvsarbetar. Morris & Irwin (1992) fann att ungefär en fjärdedel av de långtidsarbetslösa hade vänner som också var arbetslösa medan endast 1,5 procent av de förvärvsarbetande hade arbetslösa vänner. Det var 80 procent av de förvärvsarbetande som hävdade att de flesta av deras vänner var förvärvsarbetande medan motsvarande siffra för långtidsarbetslösa var 26 procent. Författarna konstaterar också att koncentration av arbetslöshet inom sociala nätverk är relaterat till klass på så vis att koncentrationstendenserna är vanligare ju längre ner i klassstrukturen man kommer. Även arbetslöshetstidens längd påverkar förekomsten; ju längre arbetslöshetstid, desto vanligare att den arbetslöse har många

arbetslösa i vänskapskretsen.

Förekomsten av arbetslöshetskoncentration har även uppmärksammats i ett antal svenska studier under 1990-talet. I en lokal studie av samtliga långtidsarbetslösa i Skellefteå visade det sig att nästan en tredjedel av de arbetslösa uppgav att de lever tillsammans med en arbetslös partner. En möjlig förklaring till detta antas vara att många människor har en partner med ett liknande yrke och därmed är också risken stor att båda drabbas av arbetslöshet när man drar in på personal inom denna sektor (Nordenmark 1994). Även Soidre (1999) och Arnell Gustavsson (1999) presenterar resultat som visar att arbetslöshet tenderar att koncentrera sig. Soidre visar att arbetslöshet bland mödrar ökar risken för arbetslöshet både bland söner och döttrar medan faderns arbetsmarknadsstatus endast påverkar sönerns jobbchanser. Arnell Gustavssons resultat indikerar att ungdomar som kommer från miljöer där många är arbetslösa har en överrisk att själva drabbas av arbetslöshet. En tänkbar förklaring till detta, enligt författaren, är att "unga påverkar varandras värderingar som i sin tur påverkar beteendet på arbetsmarknaden".

Ett attitydproblem eller ett strukturellt problem?

Sammanfattningsvis kan det konstateras att ovanstående undersökningar mycket entydigt visar att arbetslöshet ofta koncentrerar sig till familjer och sociala nätverk, åtminstone i de länder som studierna genomförts. Däremot har studierna haft svårt att kartlägga orsakerna till fenomenet. De fåtal resultat som framkommit och de hypoteser som förts fram kan grovt delas in i två kategorier, nämligen en strukturell förklaringsmodell och en förklaringsmodell som antar att koncentration av arbetslöshet är ett resultat av negativa attityder gentemot förvärvsarbete. De som pekat på strukturella orsaker menar att det i första hand är faktorer som är relaterade till de arbetslösas livsposition som påverkar sannolikheten för koncentration av arbetslöshet. Hypotesen är att individer som lever i en social situation som kännetecknas av t ex hög regional arbetslöshet, bristfällig arbetslivserfarenhet eller låg utbildning löper större risk än andra att drabbas av arbetslöshetskoncentration. Exempel på variabler som testats, och i vissa sammanhang uppvisat viss effekt, är socialbidragets utformning, regionstillhörighet, ålder och klass. Det vanliga är dock att dessa variabler inte kunnat kartlägga orsakerna bakom fenomenet i någon större utsträckning.

När dessa variabler inte genererat förväntade resultat har det i några av

studierna förts fram lite vaga förklaringshypoteser som går ut på att arbetslöshetskoncentration är ett resultat av värderingsförändringar hos de drabbade individerna. Eftersom dessa värderingar medför att arbetslösa inte anstränger sig tillräckligt för att få ett arbete leder detta i förlängningen till att individerna fastnar i långvarig arbetslöshet. Då är vi alltså framme vid den andra av de ovan nämnda förklaringsmodellerna som utgår från att det ofta utvecklas negativa attityder gentemot förvärvsarbete i sociala sammanhang som kännetecknas av hög arbetslöshet. Detta brukar betecknas som att det växer fram en arbetslöshetskultur, bestående av låg arbetsmotivation, utvecklande av alternativa aktiviteter till förvärvsarbete samt en anpassning till arbetslöshetssituationen. Det är dock mycket ovanligt med studier som empiriskt har undersökt denna hypotes. I den förstnämnda modellen förklaras alltså koncentrationsfenomenet med hjälp av mer strukturella faktorer som, åtminstone till viss del, ligger utanför individens omedelbara kontroll, medan den andra modellen menar att orsakerna i huvudsak kan spåras till ett attitydproblem hos de enskilda individerna inom arbetslöshetsgruppen.

Syftet med denna undersökning är att studera förekomsten av arbetslöshetskoncentration inom familjer och sociala nätverk och att försöka kartlägga orsaksfaktorerna bakom detta fenomen. Mot bakgrund av ovanstående resonemang utreds huruvida arbetslöshetskoncentrationen kan betraktas som ett attitydproblem och/eller ett strukturellt problem. Författaren är väl medveten om att distinktionen mellan dessa två faktorer är problematisk. Eftersom det strukturella och det subjektiva sannolikt påverkar varandra via en dialektisk process existerar ingen tydlig gräns mellan dessa två faktorer. Av analytiska skäl behandlas dock den subjektiva och den strukturella förklaringsmodellen åtskilda från varandra i denna studie.

Data och variabler

Studiens frågeställningar analyseras med hjälp av två datamaterial. Det första är ett statistiskt material som är sammanställt av Epidemiologiskt Centrum, Socialstyrelsen i Stockholm, vilket har den unika fördelen att de består av data om ungdomar födda 1965-76 och deras föräldrar. Materialet är en sammanställning av FoB 1985 och 1990, inkomstregistret 1990-1992 och Arbetsmarknadsstyrelsens sk HÄNDEL- register. HÄNDEL består av information angående ungdomarnas och deras föräldrars arbetsmarknadssituation från 1991 till maj 1995 och en del övriga bakgrundsvariabler som kön,

utbildning och medborgarskap. Det representativa urvalet som ligger till grund för denna studie består av 46 565 ungdomar med två föräldrar och är gjort ur FoB 1990. Datamaterialet benämns EPC i denna studie.

Det andra materialet består av en intervjuundersökning av 3500 slumpmässigt utvalda arbetslösa. Undersökningen benämns "LUP" (Long-term Unemployment Project). Urvalet gjordes i början av 1996 ur den nyligen beskrivna HÄNDEL-databasen vid Arbetsmarknadsstyrelsen. Intervjuerna genomfördes med hjälp av telefon och 74 procent besvarade frågorna. Det var endast 7 procent av bortfallet som avböjde att delta i undersökningen. Den resterande delen föll bort på grund av faktorer som t ex hemligt telefonnummer, språksvårigheter, utlandsvistelse etc. Frågorna behandlade områden som t ex psykiskt välmående, arbetsmotivation, social situation, sökbeteende, fritidsaktivitet, ekonomi samt partners och vänners sysselsättning. Styrkan med detta material är alltså att det består av både registerdata och subjektiva intervjudata.

Arbetsmotivation mäts med hjälp av den sk "WIS-skalan" och två frågor rörande intensiteten i jobbsökandet. WIS-skalan har utvecklats av Warr et al (1979) och består av fem påståenden: Det är mycket viktigt för dig att ha ett förvärvsarbete, även om du vann en stor summa pengar skulle du förvärvsarbeta, du avskyr att vara arbetslös, du blir väldigt snabbt uttråkad om du inte har ett arbete att gå till, bland det viktigaste som finns i livet är förvärvsarbete. Skalan syftar till att mäta arbetets psykosociala värde för den arbetslöse (Nordenmark 1997) och svaren på påståendena har summerats till ett index som varierar mellan 0-20, ju högre poäng desto mer arbetsmotiverad. Frågorna rörande sökintensitet lyder som följer. Hur många timmar har du sammanlagt ägnat åt att söka arbete de senaste två veckorna och hur ofta har du under din nuvarande arbetslöshetsperiod tagit eget initiativ (ringt och besökt företag eller liknande)?

Anpassningsgrad indikeras genom "General Health Questionnaire" (GHQ) och ett antal andra frågor rörande aktivitetsnivå och ekonomisk situation. "GHQ" är också ett index bestående av tolv påståenden angående det psykiska välbefinnandet (Goldberg 1972) som varierar mellan 0-36, ju högre värde desto sämre välmående. Hur väl den arbetslöse lyckats ersätta förvärvsarbetet med andra aktiviteter mäts med hjälp av frågorna; hur tycker du att du kunnat ersätta förvärvsarbetet med andra sysselsättningar och; har du svårt att få tiden att gå om dagarna? Graden av ekonomisk anpassning mäts

med frågan; om du ser till ditt hushålls ekonomiska situation, hur klarar du/ni din/er ekonomi?

Variabeln arbetslöshetstid består av de totala antalet veckor i arbetslöshet sedan 1991 för EPC och 1992 för LUP. Arbetslöshetsnivå står för andelen arbetslösa i kommunen och ålder baseras på fadern när det gäller sambandet mellan ungdomars och föräldrars arbetslöshet och på respondenten när det gäller analyserna av andelen arbetslösa partners och vänner. Klassindelningen grundas på den högsta klasspositionen i familjen (SEI-koden) och befolkning refererar till antalet boende i kommunen. Etnicitet indikerar huruvida ungdomen har skandinaviskt medborgarskap eller ej i fallet med LUP och om respondenten är född utanför Skandinavien eller ej när det gäller EPC. Sambandet mellan de oberoende variablerna och arbetslöshetskoncentration analyseras bland annat med hjälp av logistisk regression, vilken är en multivariat analysmetod som lämpar sig vid analyser där den beroende variabeln är dikotom. Metoden är baserad på sannolikheten, eller risken, att en händelse äger rum eller ej.

Förekomst av arbetslöshetskoncentration

Som nämndes i inledningen finns det ett antal studier som visar att arbetslöshet tenderar att koncentrera sig till familjer och sociala nätverk. Denna del analyserar hur vanligt förekommande det är att arbetslösa ungdomar har minst en arbetslös förälder, att arbetslösa bor tillsammans med en arbetslös partner och att arbetslösa har vänner som också saknar ett förvärvsarbete.

Vid analysen av sambandet mellan ungdomars (19-30 år) och deras föräldrars arbetsmarknadsstatus används EPC-materialet. Eftersom detta material består av både de som är, och inte är, arbetslösa är det möjligt att jämföra arbetslösa ungdomar med ej arbetslösa när det gäller sannolikheten att ha arbetslösa föräldrar. Dessutom går det att studera hur sannolikheten har förändrats över tid. Tabell 1 jämför ej arbetslösa med arbetslösa ungdomar med avseende på om de har arbetslösa föräldrar eller ej år 1995.

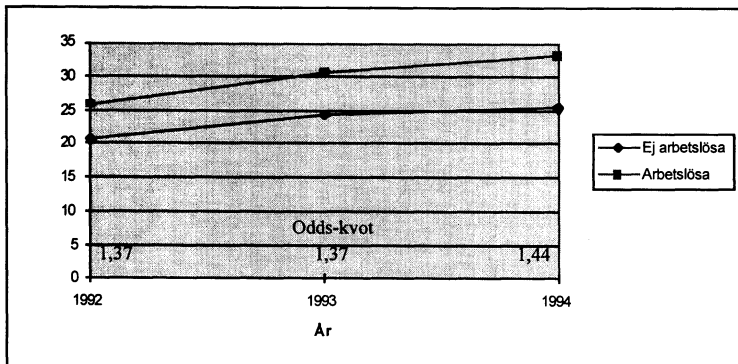
Tabell 1. Sambandet mellan ungdomars (19-30 år) och föräldrars arbetsmarknadsstatus (% , EPC 1995)

Föräldrars arbetsmarknadsstatus	Ungdomar		Sign
	Ej arbetslösa	Arbetslösa	
Ingen arbetslös	82,7	77,4	
En arbetslös	16,0	20,5	
Båda arbetslösa	1,3	2,2	***
N	37932	8633	46565

*** = $p < 0,001$

Som resultaten visar finns det en signifikant skillnad mellan de två ungdomsgrupperna. Sjutton procent av de ej arbetslösa och 23 procent av de arbetslösa har minst en arbetslös förälder, vilket indikerar att det är en större andel av de arbetslösa ungdomarna som har arbetslösa föräldrar jämfört med ej arbetslösa. Enligt Morris (1995) har andelen familjer bestående av fler än en arbetslös individ minskat de senaste åren i Storbritannien. Diagram 1 visar hur koncentrationen av arbetslöshet bland ungdomar och deras föräldrar har förändrats över tre år av ökande arbetslöshet i Sverige.

Diagram 1. Sambandet mellan ungdomars arbetsmarknadsstatus och sannolikheten för att minst en förälder varit arbetslös någon gång under 1992, 1993 och 1994. Den relativa risken (OR) för att ha minst en förälder med arbetslöshetserfarenhet under samma år (EPC).

Diagrammet jämför ungdomar som ej varit arbetslösa med de som varit arbetslösa *någon gång* under de aktuella åren på basis om de har, eller inte har, en förälder som också varit arbetslös *någon gång* under samma år. Andelen ungdomar som själva varit arbetslösa, och som dessutom har en förälder med arbetslöshetserfarenhet, ökar från 26 procent år 1992 till 33 procent 1994. Diagram 1 visar även på en viss ökning av andelen ej arbetslösa ungdomar med minst en arbetslös förälder.

Detta resultat är kanske inte så oväntat mot bakgrund av att den totala andelen arbetslösa ökar kraftigt under den aktuella perioden. Det som kanske är av störst intresse i detta sammanhang är om den relativa sannolikheten, eller risken, för arbetslösa, i förhållande till ej arbetslösa ungdomar, har

förändrats från 1991-1994. De relativa riskerna beräknas med sk odds-kvoter (OR). Odds-kvoten erhålls genom att dividera oddset för en kategori (arbetslösa) med oddset för referensgruppen (ej arbetslösa) att ha minst en arbetslös förälder. Referensgruppens odds-kvot, vilket i det här fallet är ungdomar som inte har någon arbetslösheterfarenhet, är 1. Riskvärdet för andra kategorier, i det här fallet ungdomar som varit arbetslösa, kan vara både lägre och högre än referensgruppens. Ett lägre värde innebär en mindre risk och ett större värde en större risk att ha arbetslösa föräldrar, jämfört med referensgruppen (se t ex Fritzell & Lundberg 1994). Odds-kvoten för de tre åren är 1,37 för 1992, 1,37 för 1993 och 1,44 för 1994. Detta visar att den relativa risken för ungdomar med arbetslösheterfarenhet, att ha minst en förälder som också varit arbetslös, är densamma år 1992 och 1993, men ökar år 1994. Det behövs dock mer data för att undersöka om detta endast är en temporär ökning eller en begynnande trend.

Nu över till frågan om det finns något samband mellan arbetslöshetstid och förekomst av arbetslöshetskonzentration. Analysen av sambandet mellan arbetslösa ungdomar och föräldrarnas arbetsmarknadsstatus baseras på EPC och resultatet angående huruvida arbetslösa har partners och vänner som också är arbetslösa är hämtade från LUP-data. Arbetslöshetstiden är en sammanräkning av samtliga arbetslöshetsdagar under den aktuella perioden. Tabell 2 visar att långtidsarbetslösa ungdomar har en signifikant högre risk än ungdomar med kortare perioder i arbetslöshet att ha föräldrar som också är arbetslösa. Cirka 21 procent av ungdomarna som varit arbetslösa mindre än ett år har minst en arbetslös förälder samtidigt som nästan var fjärde ungdom, som varit arbetslös mer än tre år sedan 1991, har åtminstone en förälder som är arbetslös.

När man studerar sannolikheten att bo tillsammans med en partner som också är arbetslös indikerar resultaten att cirka var femte arbetslös respondent lever med en arbetslös partner. Även i detta fall visar tabell 2 på ett signifikant sambandet mellan koncentration av arbetslöshet och arbetslöshetstid. Nästan 16 procent av de sammanboende som varit arbetslösa mindre än ett år uppger att de bor tillsammans med en arbetslös partner, vilket är relativt liten andel jämfört med drygt 24 procent för de som varit arbetslösa mer än tre år.

Som nämndes i artikelns inledning finns det ett antal studier som visar att arbetslösa ofta rapporterar att de har vänner som inte heller har något arbete. I LUP är det ungefär 11 procent som uppger att de flesta av deras vän-

Tabell 2. Sambandet mellan arbetslöshetstid och koncentration av arbetslöshet (%).

<i>Arbetslöshetskoncentration</i>	<i>Arbetslös < 1 år</i>	<i>Arbetslös 1-2 år</i>	<i>Arbetslös 2-3 år</i>	<i>Arbetslös > 3 år</i>	<i>Sign</i>
<i>Arbetslösa ungdomar (EPC)</i>					
Ingen arbetslös förälder	79,2	77,6	76,0	75,6	
Minst en arbetslös förälder	20,8	22,4	24,0	24,4	*
N	2432	2705	2145	1296	8578
<i>Arbetslösa sammanboende (LUP)</i>					
Partner ej arbetslös	84,3	82,8	77,8	75,6	
Partner arbetslös	15,7	17,2	22,2	24,4	*
N	216	215	225	336	992
<i>Alla arbetslösa respondenter (LUP)</i>					
≤ 2 vänner är arbetslösa	50,4	41,8	41,5	36,0	
Några vänner är arbetslösa	30,3	33,0	36,0	35,8	
≥ 50% av vännerna är arbetslösa	19,3	25,1	22,5	28,1	***
N	393	342	386	583	1704

*** = $p < 0,001$ ** = $p < 0,01$ * = $p < 0,05$

ner är arbetslösa och 13 procent som hävdar att ungefär hälften av deras vänner saknar ett arbete. Endast 19 procent av de arbetslösa respondenterna säger att ingen av deras vänner är arbetslös. Tabell 2 illustrerar hur sambandet ser ut mellan arbetslöshetstid och andelen arbetslösa vänner i det sociala nätverket. Korrelationen är inte lika linjär som när det gäller förekomst av arbetslösa föräldrar och partners, men den existerar. Ungefär 19 procent bland de vars antalet arbetslöshetsdagar understiger ett år, jämfört med 28 procent av de som varit arbetslösa mer än tre år, uppger att ungefär hälften av vännerna också är arbetslösa. När det gäller respondenterna som rapporterar att endast en eller två vänner är arbetslösa är samma andelar 50, respektive 36 procent.

Sammanfattningsvis visar resultaten i denna del att arbetslöshet tenderar att koncentrera sig till familjer och sociala nätverk, även i Sverige. De data som möjliggör en jämförelse över tid visar att fenomenet är vanligare de sista åren som ingår i analysen. Arbetslöshetskoncentration är också relaterat till arbetslöshetstid. Respondenter med många arbetslöshetsdagar under den aktuella perioden löper en större risk att ha arbetslösa föräldrar, partners och vänner än personer med färre antal dagar i arbetslöshet. Frågan som återstår att besvara är; vad är det som orsakar koncentration av arbetslöshet? Är det en fråga om attityder och/eller strukturella faktorer. Detta är temat för nästkommande avsnitt.

Arbetsmotivation och anpassning eller strukturella faktorer

Som omnämndes tidigare argumenterar vissa för att en möjlig orsak till arbetslöshetskoncentration är negativa attityder gentemot förvärsarbete. Denna förklaringsmodell kan delas in i två hypoteser. För det första är det tänkbart att arbetslösa söker sig till varandra därför att de delar de negativa värderingarna gentemot arbete. För det andra är det möjligt att denna typ av attityder genereras ur interaktionen mellan medlemmarna i arbetslöshetsgruppen, vilket i förlängningen leder till att de anpassar sig till arbetslösheten och begränsar sitt arbetsökande. Om en eller båda dessa hypoteser har någon relevans borde arbetslösa som har en nära relation till många andra arbetslösa vara mindre motiverade att finna ett arbete och mera anpassade till arbetslöshetssituationen, jämfört med andra arbetslösa. Allt detta antas i förlängningen bidra till att individerna i de aktuella grupperna inte kommer ur arbetslösheten.

Vid sidan av denna förklaringsmodell har vissa studier diskuterat hur strukturella faktorer som utbildning, klass, ålder osv påverkar sannolikheten för koncentration av arbetslöshet inom familjer och sociala nätverk (Henkens et al 1993; Morris & Irwing 1992; Davis et al 1994; Ultee et al 1988). I detta fall är det faktorer som är relaterade till den strukturella livspositionen som antas påverka sannolikheten för arbetslöshetskoncentration. Om denna hypotes stämmer borde det främst vara kategorier av människor med en marginell position på arbetsmarknaden, som t ex lågutbildade, ungdomar och invandrare, som har vänner, partners och föräldrar som också är arbetslösa.

Tabell 3 redogör för arbetsmotivation och anpassningsgrad bland grupper med låg, respektive hög nivå av arbetslöshetskoncentration. I detta fall antas arbetslöshetskoncentration föreligga när både mannen och kvinnan i en samborelation är arbetslösa och när minst 50 procent av de arbetslösas vänner också är arbetslösa.

Som tabell 3 indikerar finns det inget mönster som visar på en låg arbetsvilja i grupper som kännetecknas av arbetslöshetskoncentration. Graden av arbetsmotivation är ganska konstant oavsett om partners och de flesta vännerna är arbetslösa eller ej. Den signifikanta skillnad som finns i fallet med partners arbetsmarknadsstatus antyder till och med att motivationen att finna ett jobb är starkare när partnern också är arbetslös än när hon/han inte är det. Om arbetsmotivationen är låg i familjer och sociala nätverk bestående av en stor andel arbetslösa är det högst sannolikt att de också söker arbete mindre inten-

Tabell 3. Grad av arbetsmotivation och anpassning bland samtliga arbetslösa som uppger, respektive inte uppger, att minst hälften av vännerna är arbetslösa och bland arbetslösa sammanboende som inte har, respektive har, en arbetslös partner (% om inte annat anges, LUP).

	<i>Alla</i>		<i>Sammanboende</i>	
	< 50 % av komp arbetslösa	≥ 50 % av komp arbetslösa	Partner ej arbetslös	Partner arbetslös
<i>Arbetsmotivation</i>				
Medelvärde på WIS-skalan	15,8	16,2	15,7	16,5*
Vill arbeta trots storvinst	83,9	84,5	83,5	83,7
Timmar till arbetsökande (medelv)	4,6	4,9	4,6	4,4
Har ofta tagit eget initiativ	22,2	21,5	22,0	22,7
<i>Anpassning</i>				
Svårt att hitta alternativ sysselsättning	11,3	17,5***	9,6	13,0
Svårt att få tiden att gå om dagarna	24,7	35,4***	22,6	26,0
Psykiskt välmående (GHQ, medelv)	7,3	9,4***	7,1	8,2*
Mycket svårt att klara ekonomin	20,1	34,8***	18,0	32,5***
N	1292	414	790	203

*** p < 0,001 ** p < 0,01 * p = < 0,05

sivt än andra. Svaren på frågorna som behandlar timmar till arbetsökande och egna initiativ visar dock att det inte finns några signifikanta skillnader mellan de olika kategorierna.

När det gäller i vilken utsträckning de arbetslösa har anpassat sig till arbetslösheten visar siffrorna angående fritidsaktiviteten att de finns en signifikant skillnad mellan de som har och inte har många arbetslösa vänner. Sambandet ser dock inte ut som det skulle göra om arbetslösa som umgås med andra arbetslösa är mer anpassade än de som inte har lika många arbetslösa i sin närhet. Resultatet indikerar tvärt om att de som har en umgängeskrets bestående av många arbetslösa har svårare än andra att ersätta förvärsarbetet med meningsfulla aktiviteter. Om de som drabbas av arbetslöshetskoncentration är mer anpassade ekonomiskt och social borde de också ha mindre hälsorelaterade och ekonomiska problem än andra. Resultaten visar dock att även variablerna som mäter välbefinnande och ekonomisk situation antyder att grupper med hög koncentration av arbetslöshet har svårare att anpassa sig än andra. Alla de signifikanta samband som finns mellan välmående, ekonomisk situation och graden av arbetslöshetskoncentration visar att arbetslösa som har en stor andel arbetslösa vänner och en arbetslös partner mår sämre och har en svårare ekonomisk situation, jämfört med de som har färre arbetslösa i sin närmaste omgivning.

Nästa steg i analysen blir att ställa de variabler som mäter attityder mot de mer strukturella variablerna i en logistisk regression, för att på så vis få en bild av vilka faktorer som uppvisar det starkaste sambanden med arbetslöshetskoncentration. I dessa analyser tillkommer ett mått på koncentration av arbetslöshet; nämligen om minst en förälder är arbetslös eller ej. I analysen angående sannolikheten för att ha en arbetslös förälder är det dock endast möjligt att inkludera strukturella faktorer. Anledningen till att denna analys trots detta inkluderas i tabell 4 är att den, tillsammans med de övriga analyserna gällande arbetslösa vänner och partners, stödjer slutsatsen angående de strukturella faktorernas betydelse för koncentration av arbetslöshet.

Inledningsvis kan det konstateras att vissa "strukturella" variabler som i tidigare studier visat sig vara signifikant relaterade till arbetslöshetskoncentration inte uppvisade något sådant samband i denna studie och därför inkluderades dessa ej i tabell 4. Hypotesen att vissa sammanboende par ofta är arbetslösa på grund av att de har hemmaboende barn verifieras inte i denna undersökning. En möjlig förklaring till varför partners till arbetslösa också är arbetslösa är att de har varit anställda inom samma bransch eller på samma arbetsplats. Det finns dock inget samband mellan denna variabel och förekomsten av en arbetslös partner i denna studie. Till slut är det vanligt förekommande att brittiska studier betraktar hustruns arbetslöshet som orsakad av mannens arbetslöshet. Om mannens arbetslöshet orsakar kvinnans arbetslöshet, men inte tvärt om, borde det vara vanligare att män lever tillsammans med en arbetslös kvinna än att en arbetslös kvinna lever med en arbetslös man. Det finns dock ingen signifikant skillnad mellan män och kvinnor när det gäller sannolikheten att bo tillsammans med en arbetslös partner.

Även om vissa av de subjektiva variablerna inte blir signifikanta när de strukturella faktorerna tillförs indikerar den multivariata analysen som görs i tabell 4, i likhet med tabell 3, att det inte finns något stöd för antagandet att grupper som drabbas av arbetslöshetskoncentration kännetecknas av en låg arbetsvilja. Arbetsmotivationen är även i detta fall ganska konstant oavsett om partners och de flesta vänner är arbetslösa eller ej. Detsamma gäller för de multivariata analyserna gällande i vilken utsträckning de arbetslösa har anpassat sig till arbetslösheten. Frågorna som mäter aktivitetsnivå visar att dessa variabler inte är signifikant korrelerade med koncentration av arbetslöshet. Vidare antyder fortfarande variablerna som mäter välmående och ekonomisk situation att grupper med hög koncentration av arbetslöshet har svå-

Tabell 4. Logistisk regression. Sambandet mellan koncentration av arbetslöshet och strukturella faktorer samt arbetsmotivation och anpassning till arbetslöshetssituationen. B-logit (Wald)

	Samtliga arbetslösa ≥ 50 % av vännerna arbetslösa (LUP)	Arbetslösa sambos Partner arbetslös (LUP)	Ungdomar Förälder arbetslös (EPC)
<i>Arbetsmotivation och anpassning</i>			
Arbetsmotivation (WIS)	-0,034 (3,0482)	0,0201 (0,5132)	
Vill arbeta trots storvinst	-0,1529 (0,5000)	-0,3923 (1,5579)	
Timmar till arbetssökande	0,0031 (0,1340)	0,0033 (0,0839)	
Har ofta tagit eget initiativ	-0,1014 (0,3840)	-0,0216 (0,0101)	
Svårt att hitta alternativ sysselsättning	-0,0564 (0,0735)	-0,2422 (0,5423)	
Svårt att få tiden att gå om dagarna	0,0546 (0,1147)	-0,4537 (3,6310)	
Psykiskt välmående (GHQ)	0,0365** (9,4968)	0,0127 (0,5356)	
Mycket svårt att klara ekonomin	0,6306*** (17,2127)	0,7133*** (11,5324)	
<i>Strukturella faktorer</i>			
Ungdom arbetslös (Ej arbetslös ref)			0,0839* (5,9195)
Arbetslöshetstid (veckor)	0,0025** (8,6672)	0,0024* (4,7076)	0,0019*** (56,4942)
Ålder	-0,0232*** (15,5380)	-0,0134 (3,1078)	-0,0190*** (74,7746)
Klass:			
Ej facklärd arbetare	1,2197** (7,7071)	2,4486** (8,1332)	0,8375*** (343,9965)
Facklärd arbetare	1,1050* (6,2567)	2,6533** (9,7055)	0,7423*** (267,1716)
Lägre tjänsteman	0,8892* (3,8601)	2,2367** (6,7484)	0,7287*** (268,9447)
Egen företagare	0,4869 (0,7396)	2,3158* (6,4279)	0,4690*** (70,0179)
Mellantjänsteman (Högre tjänsteman ref)	0,5118 (1,2196)	1,9039* (4,8420)	0,4009*** (86,9387)
Etnicitet:			
Icke skandinav (Skandinav ref)	0,7892** (9,5434)	0,6575* (4,0092)	0,2640*** (11,6650)
Arbetslöshetsnivå (%)	0,0678** (9,4500)	0,0343 (1,4071)	0,0585*** (204,2566)
Befolkning (1000)	-0,0018** (6,8096)	-0,0019 (2,8547)	-0,0003** (7,5413)
N	1531	959	44609
Konstant	-2,3369***	-4,0743***	-1,8685***
Chi-Square	139,165	72,921	1168,394

*** = p < 0,001 ** = p < 0,01 * = p < 0,05

rare att anpassa sig än andra. Dessa resultat styrker resultaten i tabell 3 som indikerade att arbetslösa som har en nära relation till ett stort antal andra arbetslösa till viss del har svårare än andra att anpassa sig till arbetslösheten

Detta avsnitt behandlar frågan om hur strukturella faktorer är relaterade till förekomst av arbetslöshetskoncentration. Vissa studier har alltså diskuterat hur faktorer som utbildning, klass, ålder etc påverkar sannolikheten för arbetslöshetskoncentration i familjer och sociala nätverk (Henkens et al 1993; Morris & Irwing 1992; Davis et al 1994 och Ullte et al 1988). Det som är kännetecknande för resultaten i många studier är svårigheten att hitta några starka samband mellan de så kallade strukturella variablerna och koncentration av arbetslöshet.

Som tabell 4 visar finns det ett signifikant samband mellan koncentration av arbetslöshet och de variabler som mäter arbetsmarknadsstatus och arbetslöshetstid, även efter kontroll för andra faktorer. Det är vanligare att arbetslösa och långtidsarbetslösa ungdomar har en arbetslös förälder, jämfört med ej arbetslösa och korttidsarbetslösa, även om sambanden är svagare i en multivariat än i en bivariat analys. Vidare är det vanligare att respondenten bor tillsammans med en arbetslös partner och umgås med ett stort antal arbetslösa vänner om hon har varit arbetslös under en längre period än om hon varit arbetslös några få veckor.

Ålder är korrelerad med sannolikheten för arbetslöshetskoncentration på så vis att låg ålder ökar risken för att ha många arbetslösa vänner och en arbetslös förälder. I fallet med partnerns arbetsmarknadsstatus är sambandet med ålder signifikant endast i en bivariat analys. Två variabler som är starkt korrelerade med sannolikheten för att ha ett stort antal arbetslösa vänner, en arbetslös partner och en arbetslös förälder är klass och etnicitet. Det är mer vanligt förekommande att arbetslösa med arbetarklassbakgrund och som är födda utanför Skandinavien drabbas av arbetslöshetskoncentration än vad som är fallet för högre tjänstemän och skandinaver. Avslutningsvis visar också resultaten att risken för att ha många arbetslösa vänner och minst en arbetslös förälder är större i glesbygd och i kommuner med hög arbetslöshet, jämfört med tätbefolkade områden och kommuner med en lägre arbetslöshetsnivå.

Sammanfattningsvis antyder resultaten i tabellerna 3 och 4 att arbetslöshetskoncentration inte är ett resultat av negativa attityder gentemot förvärvsarbete och en anpassning till arbetslöshetssituationen. Tvärtom indikerar resultaten att arbetslösa som har en nära relation till familjemedlemmar och vänner som också är arbetslösa, i vissa fall har det svårare än andra att anpassa sig till arbetslöshetssituationen. Detta talar mot att arbetslöshetskoncentration skulle vara resultatet av någon form av arbetslöshetskultur där arbetslösheten är ett, mer eller mindre, frivilligt val. Om detta är fallet skulle det exis-

tera en mer positiv ”atmosfär” i grupper med hög arbetslöshetskoncentration än vad som framkommer i ovanstående analyser. Däremot visar resultaten att de variabler som i denna studie går under benämningen ”strukturella faktorer” uppvisar starka samband med förekomsten av arbetslöshetskoncentration inom familjer och sociala nätverk, vilket antyder att koncentration av arbetslöshet i första hand är ett strukturellt fenomen. Det är i huvudsak ungdomar, invandrare och lågutbildade som bor i glesbygdsområden med höga arbetslöshetsnivåer som drabbas av koncentration av arbetslöshet.

Sammanfattande diskussion

Resultatet i denna studie visar att arbetslöshet tenderar att koncentrera sig till familjer och sociala nätverk även i Sverige. Vid analyserna av de variabler som mäter arbetsmotivation och anpassningsgrad till arbetslösheten finns det inget som tyder på att grupper som drabbas av arbetslöshetskoncentration är mindre arbetsmotiverade och mer anpassade till arbetslöshetsituationen än andra. Analyserna indikerar tvärtom att arbetslösa som bor tillsammans med arbetslösa partners och som umgås med arbetslösa vänner har svårare att anpassa sig till situationen som arbetslös än andra. Därmed finns det inte heller något stöd för att koncentration av arbetslöshet orsakas av negativa attityder gentemot förvärvsarbete.

Studien stödjer däremot de hypoteser som hävdar att arbetslöshetskoncentration till största delen är ett strukturellt problem som drabbar kategorier som har en utsatt position på arbetsmarknaden. Ju längre respondenten varit arbetslös, desto högre risk att drabbas av koncentration av arbetslöshet. Ålder, etnicitet och utbildning påverkar risken för att även familjemedlemmar och vänner ska vara arbetslösa på så vis att låg ålder, låg utbildning och att vara född utanför Skandinavien är förknippade med överrisker. Dessutom påverkar boenderegion sannolikheten för arbetslöshetskoncentration. De som bor i glesbygdsområden respektive regioner med höga arbetslöshetsnivåer löper större risk att drabbas av koncentration av arbetslöshet än de som bor i tätbefolkade områden med relativt låga arbetslöshetsnivåer.

I västvärlden inkorporeras individer i den samhällliga gemenskapen genom deltagande i olika former av förvärvsarbete. Förvärvsarbete genererar en inkomst, social gemenskap och är dessutom en garanti för att få erhålla olika typer av ersättningar och försäkringar från välfärdsstaten. Denna undersökning har visat att det finns hela familjer och grupper av arbetslösa som, på grund av att de inte har ett arbete, inte har möjlighet att bli fullstän-

diga medlemmar av detta samhälle. Den sporadiska kontakten med arbetsmarknaden, som arbetslöshetskoncentration ofta innebär, ökar risken för att dessa kategorier ska fastna i social och ekonomisk fattigdom. Den senaste tidens skärpning av kriterierna för att erhålla arbetslöshetsersättning har ökat denna risk ytterligare. Konsekvenserna av denna åtgärd är att många arbetslösa, särskilt ungdomar, lågutbildade och invandrare, idag riskerar att hamna utanför arbetslöshetsförsäkringen. Detta är samma kategorier som i denna studie dessutom "ofrivilligt" löper stor risk att drabbas av koncentration av arbetslöshet.

Fotnot

Denna version utgör en omarbetad version av en artikel på engelska publicerad i *European Sociological Review*, 1999, vol 15, nr 1, s 49-59.

Referenser

- Allatt, P. & Yeandle, S. (1992) *Youth Unemployment and the Family, Voices of Disordered Times*. London och New York: Routhledge.
- Arnell Gustavsson, U. (1999) "Koncentration av arbetslöshet i familj och vänkrets", *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 2: 111-126.
- Cooke, K. (1987) "The withdrawal from paid work of the wives of unemployed men: A review of research", *Journal of Social Policy*, 16: 371-382.
- Davies, R. B., Elias, P., Pen, R. (1994) "The relationship between a husband's unemployment and his wife's participation in the labour force" i Gallie, D., Marsh, C., Vogler, C. (red) *Social Change and the Experience of Unemployment*. Oxford: Oxford University Press.
- Dilnot, A. & Kell, M. (1987) "Male unemployment and women's work", *Fiscal Studies* 8: 1-16.
- Fritzell, J. & Lundberg, O. red. (1994) *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Stockholm: Brombergs Bokförlag.
- Gallie, D., Gershuny, J., Vogler, C. (1994) "Unemployment, the household, and social networks" i Gallie, D., Marsh, C., Vogler, C. (red) *Social Change and the Experience of Unemployment*.

- Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, D. P. (1972) *The Detecting of Psychiatric Illness by Questionnaire. A Technique for the Identification and Assessment of Non-psychotic Psychiatric Disease*. Oxford: Oxford University Press.
- Henkens, K., Kraaykamp, G., Siegers, J. (1993) "Married couples and their labour market status. A study of the relationship between the labour market status of partners", *European Sociological Review* 9: 67-78.
- Layard, R., Barton, M., Zabalza, A. (1980) "Married women's participation and hours", *Economica* 47: 51-72.
- Molho, I. & Elias, P. (1984) "A study of regional trends in the labour force participation of married women in the UK, 1968-1977", *Applied Economics* 16: 163-173.
- Morris, L. (1995) *Social Divisions. Economic Decline and Social Structural Change*. London: UCL Press.
- Morris, L. & Irwin, S. (1992) "Unemployment and informal support: Dependency exclusion, or participation", *Work, Employment and Society* 6: 185-207.
- Murphy, A. (1995) "Female labour force participation and unemployment in Northern Ireland: Region and family effects", *The Economic and Social Review* 27: 67-84.
- Nordenmark, M. (1994) *Arbetets värde: Arbetslöshetens spegelbild*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå Universitet.
- Nordenmark, M. (1997) "Employment commitment and psychological well-being among unemployed men and women", *Acta Sociologica* 42(2): 135-146.
- OECD (1997) *Statistical compendium*. CD-skiva.
- Pahl, R. E. (1988) "Some remarks on informal work, social polarization and the social structure", *International Journal of Urban and Regional Research* 12: 247-266.
- Payne, J. (1987) "Does unemployment run in families? Some findings from the general household survey", *Sociology* 21: 199-214.
- Soidre, T. (1999) "Arbetslöshet och generation – unga kvinnor och män och deras föräldrar", *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 2: 127-144.

- Stafford, E. M. (1980) "Employment, work involvement and mental health in less qualified young people", *Journal of Occupational Psychology* 53: 291-304.
- Ultee, W., Dessens, J., Jansen, W. (1988) "Why does unemployment come in couples? An analyses of (un)employment and (non)employment homogeneity tables for Canada, the Netherlands and the United States in the 1980s", *European Sociological Review* 4: 111-122.
- Warr, P., Cook, J., Wall, T. (1979) "Scales for the measurement of some work attitudes and aspects of psychological well-being", *Journal of Occupational Psychology* 52: 129-148.

Abstract

Unemployment Concentration: Caused by Negative Attitudes towards Paid Work?

This article studies the concentration of unemployment within families and social networks in Sweden. The study, which is based on two random samples, one consisting of approximately 47 000 young people and their parents and one consisting of 3 500 unemployed persons, raises the question of whether unemployment concentration mainly is caused by negative values towards employment or by structural factors. The results show that it is common for persons who are unemployed and have experienced longer periods of unemployment to have unemployed family members and friends. The causes of the unemployment concentration can be traced to structural factors such as class, ethnicity, age, unemployment rate and population in the district etc., rather than to the attitudes of the members of the unemployed group.

Nyckelord: Arbetslöshet, arbetslöshetskonscentration, sociala relationer, attityder.

Globalisering och internationa- lisering inom vetenskapen

AV GÖRAN MELIN

Den pågående globaliseringen har blivit ett kärt debattämne och studieobjekt inom den sociologiska vetenskapen. De flesta av våra samtida stora samhällsteoretiker har på ett eller annat sätt berört detta fenomen. Även den senaste nordiska sociologkongressen 1999 avhölls på temat globalisering och fragmentering. Också inom vetenskapssociologin är globalisering någonting som studerats och dryftats; här har man ofta närmat sig fenomenet globalisering genom att studera internationalisering, och ett vanligt sätt att studera internationaliseringstendenser inom vetenskapen är att studera forskningssamarbete. Ett exempel är en studie med titeln "Global cooperation in research" där Luke Georghiou talar om den ökande globaliseringen inom forskningen och vill belägga detta genom att peka på omfattningen av forskningssamarbete mellan USA-Kanada, Japan och Europa (Georghiou 1998). Eftersom forskningssamarbetet har ökat drar Georghiou slutsatsen att forskningen har blivit mer globaliserad. Studiet av forskningssamarbete är i Georghious text ett sätt att operationalisera globaliseringstendenser inom vetenskapen.

Georghious slutsats är inte ovanlig inom de kvantitativa delarna av vetenskapssociologin, de som studerar vetenskapssamfundet och dess praktik genom framför allt bibliometriska och scientometriska metoder. Ökat forskningssamarbete mellan länder, mellan universitet, institutioner och individer ses som tecken på att en löst definierad globalisering pågår. Alltför ofta saknas ett tydliggörande av vad globalisering är och vari globaliseringen egentligen består. Är globalisering inom vetenskapen över huvud taget ett fenomen som går att mäta och vederlägga med kvantitativa metoder? Och om vi skul-

---

Göran Melin lade fram sin avhandling "Co-Production of Scientific Knowledge. Research Collaboration between Countries, Universities and Individuals" vid sociologiska institutionen i Umeå 1997. Melin har sedan dess arbetat med internationellt forskningssamarbete på STINT.

le komma fram till att forskningssamarbete verkligen hänger samman med globalisering, är ökat forskningssamarbete mellan Nordamerika, EU och Japan härmed tecken på ökad globalisering inom vetenskapen? Eller är det fråga om vanlig traditionell internationalisering? Måste fler delar av världen omfattas? Leder internationalisering till globalisering? Vad är skillnaden mellan globalisering och internationalisering? Ofta tycks globalisering vara ett ottydligt och kanske missbrukat begrepp, och inte sällan verkar det vara internationalisering som avses. Definitionerna blir viktiga.

Det något hastiga och möjligen trendiga användandet av globaliseringsbegreppet, åtminstone inom vetenskapssociologin, utgör avstampet i föreliggande studie. Den övergripande frågan i den följande texten är huruvida tillgänglig empiri visar på ökad globalisering inom vetenskapen. Frågan måste brytas ner i ett par mer specifika frågeställningar. I det följande görs ett försök att klara ut relationen mellan begreppen globalisering och internationalisering. Globalisering och internationalisering inom vetenskapen studeras oftast genom forskningssamarbete; därmed måste vi veta (1) hur det internationella forskningssamarbetet strukturerar sig för att (2) kunna se om detta eventuellt också kan leda till globalisering eller om det egentligen handlar om internationalisering. Avslutningsvis hålls en diskussion mot bakgrund av den redovisade empirin.

Globalisering/internationalisering: definition och kritik

1996 års nummer av *Berkeley Journal of Sociology* har globalisering som sitt tema. I en artikel definierar Kanter & Pittinsky (1996) globalisering som fyra olika processer: mobility, simultaneity, bypass och pluralism. Särskilt den första, mobilitet, kan relateras till forskningssamarbete.

”Mobility, process one, concerns the increasing freedom of movement of key business inputs such as capital, labor and ideas. Ohmae (1995) summarizes the surge of mobility associated with globalization as the increasing flow of ”four i’s” across borders: investment, industries, information and individuals. (Kanter & Pittinsky 1996:2)

Kort senare:

“Information and ideas are also increasingly mobile, traveling around the world at the lightning speed of information transfer through global media organizations, on-line computer services, and information networks. The magnitude of this development is illustrated by a fire department in Malmo, Sweden, which accesses its database of city streets by contacting a General Electric computer in Cleveland, Ohio (Hamilton, 1992).” (Kanter & Pittinsky 1996:2)

För att denna definition ska vara trovärdig och rimlig vad avser vetenskaplig verksamhet får den ej vara alltför begränsad till traditionella vetenskapsnationer i väst och dess innebörd måste vara en realitet för den enskilde individen, företaget, universitetet etc. i olika länder. Det är alltså möjligheten att samarbeta och kommunicera med vem som helst, endast med kontaktens relevans som filter, som utgör kärnan i begreppet globalisering. Finns den mest intressanta och relevanta kontakten i ett annat land så kommunicerar man ändå med denna, finns den mest relevanta kontakten i rummet intill ens eget så går man dit. Geografiska avstånd, språk, kultur och tradition erkänns spela viss roll men får inte vara avgörande hinder – det är inte godtagbart att ignorera en relevant vetenskaplig kontakt på grund av att det föreligger ett visst avstånd eller att man talar olika språk – och den faktiska upplevda avsaknaden eller minskningen av sådana hinder tas till intäkt för ökad globalisering.¹

En viktig nyans är att ett antal hinder mot ett fritt flöde av information, idéer och individer har minskat i betydelse över tid. Ny kommunikationsteknologi, sjunkande priser på resor samt politiska förändringar i ett antal av världens länder har lett till att forskare idag utbyter information och idéer eller träffas personligen mycket mera obehindrat än för ett eller ett par decennier sedan. Nationsgränser överskrids mycket lättare än tidigare och vi kan anse att den nationella dimensionen minskat i betydelse.

Härvidlag har betydelsen av nationsgränser och individernas förankring i nationalstaten minskat, eventuellt till förmån för kontinentala, regionala eller lokala intressen och en dylik förankring. Än så länge ser vi dock inga klara tecken på att detta kontinentala, regionala eller lokala skulle ha övertagit den hindrande roll som nationsgränser och nationell tillhörighet i många fall utgjort; härmed kan vi anse att hindren minskat och att det friare flödet av idéer, information och individer är viktiga komponenter i definitionen av globalisering.

Internationalisering å andra sidan utgår från förankringen i nationalstaterna. Det är då en poäng att samarbeta med just någon från ett annat land, bland annat med syftet att bygga upp formella och informella länkar inte bara mellan de deltagande individerna, institutionerna eller universiteten utan också mellan länderna. Det blir en poäng att ett universitet samarbetar med ett utländskt universitet och inte med ett inhemskt därför att man då har ett internationellt samarbete, och detta i sig antas ha ett värde. På individnivå så gäller det för forskare att kunna visa upp en meritlista som visar på internationella publikationer, internationellt deltagande i konferenser osv.

Här är världssamfundets uppdelning i nationalstater självklar och nationstillhörighet av fundamental betydelse. Även större sammanslutningar av forskare är just internationella, inte överstatliga eller super-nationella. I själva verket är mycket få organ sant överstatliga – de flesta måste ta grundläggande hänsyn till nationalstaten och nationstillhörighet och verkar klart för mellanstatliga relationer. Nästan all globaliserande verksamhet tycks ske i form av internationalisering – vi talar nu hela tiden om forskning och utbildning, vetenskaplig verksamhet, men möjligen gäller detta påstående även mer generellt.

Vi kan finna otaliga exempel på internationaliseringssträvanden. Så gott som alla universitet har en internationaliseringsplan och ett sekretariat för internationellt utbyte både för studenter och forskare. Högskoleverket i Sverige har en avdelning för allt som har med internationalisering att göra. I Finland har man kommit långt på detta område och satsningarna för att öka forskarmobilitet och erbjuda internationella erfarenheter till doktorander och disputerade forskare är kraftfulla. I Sverige har en av de nya forskningsstiftelserna internationalisering som sitt klara mandat: Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning (STINT) spenderar under 1999 över 200 miljoner kronor på internationellt utbyte inom alla ämnen. Liknande aktörer är Svenska institutet, Wenner-Gren Stiftelserna, Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, Fulbright Commission, Sverige-Amerika Stiftelsen och Kungliga vetenskapsakademien. Tillsammans dubblar dessa aktörers internationaliserande insatser gott och väl det belopp som STINT tillför svensk forsknings och utbildnings internationalisering. Samtliga forskningsråd och övriga forskningsstiftelser har också internationaliserande verksamheter genom sina anslag eller genom direktstöd.

Argumentet för internationalisering är alltid detsamma: internationella kontakter och erfarenheter leder direkt till större förståelse, högre kompetens och bättre tillgång till viktig kunskap genom forskningssamarbete och informella nätverk, indirekt till bättre forskare och bättre forskning. Även om man forskar om svensk historia eller kultur och har allt sitt datamaterial i Sverige så antas själva erfarenheten av en annan akademisk miljö verka stimulerande och i sin förlängning kompetenshöjande. Även en svensk kulturvetare bör härmed satsa på att skaffa sig internationella erfarenheter och kontakter. Att skaffa sig kollegiala kontakter i utlandet är många gånger avgörande för en framgångsrik forskarkarriär, just för att kommunikationen och informations-spridningen på informell basis blivit viktigare. Det är alltså viktigt att komma in i de vetenskapliga nätverken och ta del av kommunikationen där, att få *access*. Och, de vetenskapliga nätverken är ofta internationella.

På detta sätt ställs begreppet globalisering delvis mot begreppet internationalisering: globalisering innebär bland annat en minskad betydelse av och förankring i nationalstaten. Skulle nationalstatens roll vara fortsatt stark har vi antagligen snarare att göra med internationalisering än globalisering. Ändå står begreppen inte diametralt emot varandra. Det måste vara möjligt att en ökad internationalisering kan leda till globalisering genom att nationalstatens roll successivt överskrids.

Viss kritik har riktas mot internationalismens landvinningar. I *Tvärsnitt* har Holmquist & Sundin (1998) argumenterat för att vi inte ska låta oss internationaliseras alldeles okritiskt utan försöka ta avstånd från de dåliga influenser som sköljer över oss från utlandet och värna om de nationella särdrag som faktiskt är positiva. Jag uppfattar det som att Holmquist & Sundin inte gör någon åtskillnad mellan internationalisering och globalisering utan att kritiken också omfattar eventuella globaliseringstendenser.

Mycket kortfattat lyder Holmquists och Sundins kritik som följer: de problematiska delarna av internationaliseringen är dels *sättet att bedriva och organisera forskning*, dels *språket*. Härvid anför den svenska disputation-akten som ett föredöme där "en gedigen och inte sällan hård vetenskaplig granskning [sker]" (Holmquist & Sundin 1998:44). De hyser också stort misstroende mot sammanläggningsavhandlingen som form och hävdar att sjunkande kvalitet blivit dess kännetecken. Detta leder vidare till en kritik av själva artikeln som samhällsvetenskaplig publikationsform (den är alltför kort) och än vidare till forskarnas strävanden att publicera sig i internatio-

nella eller egentligen brittiska/amerikanska tidskrifter, på engelska istället för på sitt modersmål.

Författarna uttalar sig enbart om svensk samhällsvetenskap och de är inte nödvändigtvis kritiska till internationalisering i sig utan belyser några negativa konsekvenser av denna. Tonen i artikeln är dock generellt kritisk och man får intrycket av att internationaliseringen gått för långt inom svensk vetenskap överlag.

Utan tvekan anför de en mängd missförhållanden vilka ingen borde försvara. Dock, att den svenska disputationssakten innebär en så pass grundlig granskning som de gör gällande torde de vara ganska ensamma om att hävda; naturligtvis är det så att doktorandens arbete följts och granskats av handledare och institutionsföreträdare under lång tid och först efter ofta många och hårda seminarier befunnits hålla måttet. Disputationen blir en formell och kanske högtidlig kulmen på forskarutbildningen. Om man befinner sig på ett sådant forskningsområde där artiklar huvudsakligen skrivs ter det sig förstas naturligt att till en avhandling lägga samman de artiklar man skrivit – i utbildningen till forskare bör ingå att lära sig presentera sin forskning på det sätt som sedan gäller. Inom de delar av samhällsvetenskap och humaniora där artikeln inte lämpar sig för de frågeställningar man behandlar kan däremot monografin vara en bättre avhandlingsform. Över en tredjedel av de svenska naturvetenskapliga och medicinska artiklarna och en femtedel av de samhällsvetenskapliga är författade tillsammans med utländska forskare, ett starkt tecken på omfattningen av internationellt samarbete och ett starkt tecken på hur modern vetenskap bedrivs och organiseras.²

Om språket kan bara sägas att vill man nå ut på en arena utanför hemlandet så skriver man på engelska, annars inte. Somliga forskningsresultat är intressanta på en internationell arena, andra företrädesvis på den nationella. Förmodligen är en majoritet av all medicinsk, teknisk och naturvetenskaplig forskning internationellt intressant varför man självklart strävar efter att publicera sig internationellt, medan delar av samhällsvetenskap och humaniora är främst av nationellt intresse och därför skrivs på modersmålet och publiceras i nationella fora.

Den syn på svensk samhällsvetenskap som Holmquist & Sundin uttrycker känns något självgod. De tycks mena att vi har en sann kritisk granskning av avhandlingarna vid disputationssakten, vi har en avhandlingsform som borgar för god teoretisk förankring och vi har en forskningstradi-

tion som innebär gedigna kunskaper i empiriskt hantverk, vi har en öppenhet som andra saknar, etc. Att det funnits ett behov inom forskarsamfundet att dämpa betydelsen av disputationsakten och istället låta handledare/professor på institutionen godkänna att doktoranden går upp med avhandlingen med hela dennes samlade arbetsinsats som grund, det nämns inte alls; inte heller att det funnits behov av kortare omfång på publikationerna med snabbare publicering än vad bokformatet medger eller att det den svenska öppenheten till trots insmugit sig diskriminering vid tillsättning av tjänster och fördelning av anslag (exempelvis Medicinska forskningsrådet).

Holmquist & Sundin diskuterar således ett antal missförhållanden och låter dessa utgöra deras beskrivning av internationaliseringen, med slutsatsen att internationalisering utgör någonting i huvudsak negativt för svensk samhällsvetenskap. Sannolikt skulle de anse att globaliseringstendenser är lika negativa, kanske är det till och med detta som de egentligen kritiserar.

Det internationella samarbetets struktur

Hur strukturerar sig då det internationella forskningssamarbetet? Indikerar empirin kring forskningssamarbete globalisering? Låt oss ta del av några olika resultat. Många studier visar på nationsgränsernas betydelse. Det är ett faktum att vetenskapligt stora länder samarbetar mindre internationellt än små länder (Schubert & Braun 1990). Förklaringen som ges är att forskare i stora länder har lättare att hitta sina samarbetspartners inom det egna landets gränser medan forskare från små länder oftare måste gå utanför hemlandet för att finna kollegor att samarbeta med (Narin, Stevens, Withlow 1991).³

Förklaringen kan synas väl enkel och i en studie med jämförelser mellan nordiska och amerikanska universitets samarbetsstrukturer visas också på undantag vilket föranlett kritik (Melin 1999). Generellt gäller dock förhållandet oavsett vilken förklaring som tillgrips. Man samarbetar också mest med dem som ligger geografiskt, språkligt och kulturellt nära. I en uppmärksam studie har samarbetslänkarna mellan trettioålet OECD-länder visats och det är slående hur väl en kartbild över samarbetslänkarna stämmer överens med den geografiska och politiska världskartan. Nationsgränserna synes skarpa (Luukkonen, Tijssen, Persson, Sivertsen 1993). En studie av Katz (1994) visar med andra data och andra frågeställningar tillika på hur nationsgränserna spelar stor roll för vem forskare samarbetar med. "De lär-das republik" känns avlägsen.⁴

Samtidigt, olika universitet har likartade samarbetsmönster oavsett storlek och geografisk placering (Melin & Persson 1998). Som exempel kan nämnas att av de artiklar som kom från lilla och perifert belägna Tromsö universitet 1993 så var 19% internationellt samförfattade medan motsvarande siffra för Oxfords universitet var 23%, alltså endast marginellt högre. Luleås tekniska högskola (numera tekniskt universitet) och Karolinska institutet hade samma andel, 25%. Lägst andel i Sverige hade Göteborgs universitet med 21% och högst hade Stockholms universitet med 30% samförfattade artiklar.

På universitetsnivå och med fokus på universitetet som kunskapsproducent verkar nationsgränser inte spela alltför stor roll; att vara liten och ligga geografiskt perifert placerad verkar inte vara en tydlig nackdel. I studien undersöks ytterligare förhållanden vilka bekräftar denna slutsats (Melin & Persson 1998).

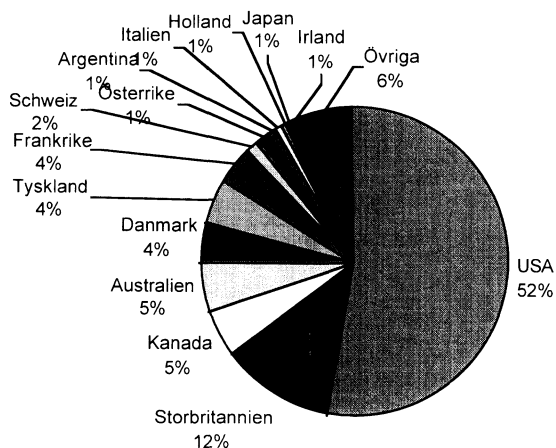
Från nationsgränser till betydelsen av forskningssamarbetet: i en artikel visar Katz och Hicks (1997) på ett intressant förhållande efter att ha studerat hela den brittiska naturvetenskapliga artikelproduktionen 1981-1994 (som den listas i Science Citation Index), ca en halv miljon artiklar, nämligen att samarbete mellan forskare ökar väsentligt det genomslag eller den uppmärksamhet som artikeln får inom vetenskapssamfundet, mätt som antalet erhållna referenser.⁵ Samförfattas en artikel med forskare inom det egna landet ökar genomslaget mindre än om den samförfattas med utländska forskare; allra flest referenser får artiklar som skapats genom samarbete mellan både inhemska och utländska forskare. Skillnaden mot singel-författade artiklar är mer än hundra procent. Konklusionen är att ju mer samarbete desto större uppmärksamhet. Mest uppmärksamhet kan internationellt samförfattade artiklar med flera författare antas få.

En given förklaring är att artiklar som författats av flera forskare många gånger innehåller resultat som kommer från större undersökningar än vad som är möjligt för en enskild forskare att genomföra och få finansiering för. Dessa resultat anses förmodligen vara av större betydelse av forskarsamfundet och de erhåller därför fler referenser. Fler kända namn drar säkert också till sig fler referenser. Att korrelationen är så pass stark som Katz och Hicks (1997) visar är ändå förvånande.

Ett annat sätt att studera samarbetets struktur är att se vart svenska forskare reser samt varifrån utländska forskare i Sverige kommer. Ingen statistik

finns tillgänglig för kortare typer av vistelser vid utländska universitet (eller vid svenska universitet/högskolor för utländska forskare). Däremot finns data från de olika formaliserade utbyten som forskare tar del i via stipendieprogram etc. Den nämnda forskningsstiftelsen STINT är Sveriges största finansör av postdoktorsstipendier till antalet och stiftelsen har också ett gästforskarprogram. Alla vetenskapsområden och alla länder omfattas. Inga länderprioriteringar eller kvoter finns. Att åka på ett till två års postdoc utomlands efter sin doktorsexamen torde om något leda till att stipendiaten finner samarbetspartners och etablerar kontakter som kommer påverka den fortsatta forskarkarriären under lång tid. Besök av utländska gästforskare kan ha samma effekt; kontaktkanaler etableras mellan individen och mottagande institution. Detta blir då inte ett tecken på samma direkta forskningssamarbete som samförfattarskap utgör men fångar till del upp det som indikatorn samförfattarskap missar: de betydelsefulla informella nätverk och informationskanaler som varje forskare är beroende av.

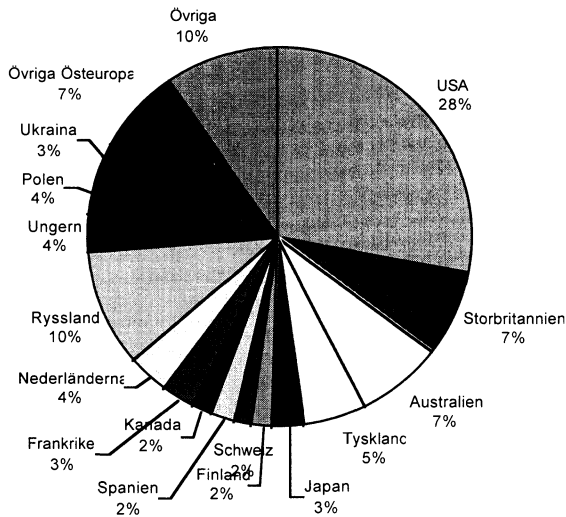
Vart väljer de svenska doktorerna att åka på postdoc? Varifrån kommer de gästforskare som vistas vid svenska institutioner? Tittar vi på den statistik som finns tillgänglig för de år som STINT drivit sina program så gestaltar sig en mycket traditionell bild. Över hälften av de postdoktorer som STINT finansierar åker till USA, dryga tiondelen till Storbritannien och ca fem procent vardera till Tyskland, Frankrike, Danmark, Kanada och Australien. Övriga länder i världen är marginellt representerade. (Figur 1)

Figur 1. STINT postdoc-stipendier 1995-1999 fördelade på länder. N=292

Bilden för gästforskarna ser lite annorlunda ut. Mellan en fjärdedel och en tredjedel kommer från USA, en ungefär lika stor andel kommer från Östeuropa och Ryssland och detta utgör största skillnaden mot mönstret för postdoktorerna, vidare är Storbritannien, Australien och Tyskland representerat med andelar om 5-7%. Gästforskare från övriga länder förekommer blott i enstaka fall. (Figur 2)

Figur 2. STINT Visiting Scientists/Scholars; hemland, 1996-1999. N=113

Att traditionellt svaga vetenskapliga nationer dras in i internationella samarbeten är avgörande om vi vill påvisa ökad globalisering genom ökad internationalisering. De ovanstående figurerna är tvetydiga; mönstret för postdocvistelser är relativt konservativt medan mönstret för gästforskarbesök ger vid handen ett visst inträde av otraditionella nationer på vetenskapsarenan. Det finns också andra tecken på att det skett en ökad internationalisering inom vetenskapen över tid.

I en studie av 22 OECD-länder med en jämförelse mellan åren 1980-1994 mättes således förändringen inom naturvetenskap, teknik och medicin avseende antal publicerade artiklar, samförfattarskap mellan länderna, utgifter för forskning och utveckling (R&D expenditures) samt publikationer i tidskriften *Science* (Persson & Melin 1996). En tidigare studie för året 1973 hade dragit slutsatsen att fördelningen av publicerade tidskriftsartiklar då var mer ojämn mellan världens länder än BNP, landarea och befolkning (Frame, Narin, Carpenter 1977). För perioden 1980-1994 fanns en stadig minskning av obalansen mellan länderna inom samtliga ovan nämnda mät kategorier. De minsta länderna publicerar alltså relativt mer än tidigare, de deltar mer i internationella vetenskapliga samarbeten, de satsar mer pengar på forskning och deras satsningar syns också i en prestigefylld tidskrift som *Science* där de mer än tidigare får in artiklar.

De nya länder som tillväxer som forskningsnationer gör det därför att de producerar en ökande volym forskning som det omgivande vetenskapliga samfundet finner intressant. Politiska förhållanden spelar stor roll för framväxten av ett vetenskapssamfund samt hur forskningssamarbetet strukturerar sig. Den kausala kedjan bakom traditionellt vetenskapligt svaga nationers inträde på forskningsarenan är i många fall indirekt knuten till politiska förändringar i demokratisk riktning i dessa länder.

Det är slående att bland de nationer som ökat sin forskningsproduktion mest på senare tid (1990-1996) finner vi Sydkorea (330%; till 6200 artiklar), Taiwan (172%; till 6500 artiklar), Mexiko (120%; till 3000 artiklar) och Brasilien (98%; till 5900 artiklar); allt enligt SCI (Melin 1998). Samtliga har sedan sent 80-tal genomgått reella demokratiseringsprocesser. Argumentet att det givetvis är lätt att öka kraftigt om man startar från en låg nivå är trivialt; vi talar i dessa fall inte om så låga nivåer. Som jämförelse har Sverige ökat med 31% under samma tid till dryga 13000 artiklar.

Konklusion och diskussion

Bilden är komplex. Att svara på hur det internationella forskningssamarbetet strukturerar sig är inte alldeles enkelt, trots en uppsjö av företagna studier under flera decennier. De strukturer som de ovan redovisade studierna kommit fram till kan sammanfattas i följande sex punkter: 1) Stora länder samarbetar mindre internationellt än små. 2) Man samarbetar mer med länder som man har en språklig gemenskap med än vad som är förväntat med hän-

syn taget till dessa länders storlek som forskningsnationer. 3) Man samarbetar tillika mer med länder som ligger geografiskt nära än vad som är förväntat. 4) I takt med att fler länder demokratiseras och satsar resurser på forskning så dras dessa in i olika samarbeten. 5) Den politiska relationen länder emellan återspeglas tydligt i forskningssamarbetet. 6) Studier tillkomna genom samarbete erhåller större uppmärksamhet än studier genomförda av enskilda forskare. Mest uppmärksamhet erhåller studier som tillkommit genom internationellt samarbete.

Ytterligare studier och andra strukturer skulle kunna nämnas, särskilt om vi tittar närmare på enskilda regioner och nationer, eller närmar oss forskningspraktiken genom att gå ner på universitets-, institutions- och forskargrupsnivå. Att detta måste anstå i denna diskussion är av utrymmesskäl tvunget. Det saknar också omedelbar relevans för den fortsatta frågeställningen, om det internationella samarbetet leder till globalisering.

Även om flera av de studier som refererats här har dragit slutsatsen att det internationella forskningssamarbetet också lett till ökad globalisering så finns inga egentliga belägg för detta. Med de ovan presenterade länderfördelningarna för postdoktorer och gästforskare i åtanke kan man slås av miss-tanken att forskningssamarbete till och med kan verka konserverande av etablerade strukturer. Traditionellt starka och etablerade forskningsnationer fortsätter att ha omfattande utbyte med varandra, utbyte av såväl information som individer. Över tid går utvecklingen ändå sakta mot en mer jämlik och mer internationaliserad situation såtillvida att fler länder deltar mer i internationellt forskningssamarbete. Vetenskapen är idag alltmer internationaliserad. Det vore att göra en alltför långtgående tolkning om vi också automatiskt antog att vetenskapen är alltmer globaliserad. I vilken grad den verkligen är globaliserad kan knappast utrönas genom bibliometriska eller scientometriska studier av forskningssamarbete. Globalisering inom vetenskapen är också en upplevelse av möjlighet till ohindrad global kommunikation och därmed ett kvalitativt fenomen som studeras bäst med kvalitativa frågeställningar, eller i varje fall inte enbart kvantitativa.

Det vore av stort intresse att genomföra studier som undersöker om forskare i samarbetet med andra forskare blivit mer globaliserade, alltså mindre beroende av förankringen i nationalstaten. Det är mycket möjligt att detta är en reell utveckling i delar av forskningsvärlden, och det är möjligt att det är i de mest internationaliserade länderna som globaliseringstendenser först upp-

träder. Mig veterligen har dock inga sådana studier ännu gjorts.

Det tycks som om diskussioner om globalisering inom vetenskapen nästan alltid handlar om något annat, eller om fenomen som bättre kan ringas in och förklaras och härledas med andra begrepp. Förmodligen är globaliseringstermen sprungen ur viss romantism: drömmen om globala möjligheter i ett alltmer individualiserat samhälle (minns Kanter & Pittinskys definition!). Drömmen handlar om möjligheten till global kommunikation, globalt resande, global interaktion mellan människor; global access helt enkelt, utan begränsning av nationsgränser och andra av stater formade hinder – utan inblandning i individens globala interaktion från nationalstatsnivån. Vetenskapen och forskningspraktiken är dock fortfarande intimt förbunden med och beroende av förankringen i nationalstaten, inte minst genom att finansieringen till övervägande del sker på nationsnivå. Det finns exempel på nationsöverskridande finansiering men de är ännu så länge undantag. Det kan nog inte förnekas att vetenskapen idag upplevs som mer globaliserad än den var för, säg, tio år sedan, men som visats är det oklart vari globaliseringen egentligen består. Vetenskapen är framför allt mer internationaliserad idag än för tio år sedan, och detta har vi empiriska belägg för.

Noter

Ett första utkast till föreliggande text presenterades muntligt under en av plenumföreläsningarna vid den nordiska sociologkongressen i Bergen 1999.

¹ Man kommer lätt att tänka på normen om universalism som Robert Merton formulerade den (Merton 1973). I takt med att vetenskapens globalisering diskuteras allt intensivare är det måhända ingen tillfällighet att det vid de svenska och nordiska sociologkonferenserna under 1990-talet har presenterats ett flertal texter som handlar om universalism-normen.

² Uppgifterna hämtade 1995 ur Institute for Scientific Informations (ISI®) databaser Science Citation Index™ och Social Sciences Citation Index™. Andelarna har hittills ökat år för år. Motsvarande statistik för monografier och antologier finns ej.

³ Jag går inte i denna text in på den metodologi som ligger till grund för studier av forskningssamarbete då en rättvisande redogörelse skulle bli alltför omfattande för detta sammanhang. Forskningssamarbete kan vara allt från informella samtal och goda råd till intensivt samarbete kring empiri och textframställning. Det helt vedertagna sättet att mäta forskningssamarbete är att räkna samförfattarskap till publicerade texter, vanligen i de artikeldatabaser som tillhandahålls av Institute for Scientific Information. Det finns ett antal brister med denna metod men den är den bästa som står till buds idag och med vederbörliga reservationer i minnet får den sägas återspegla samarbete på ett godtagbart vis. För en noggrann prövning och kritik hänvisas till Katz & Martin (1997) samt Melin & Persson (1996).

⁴ Sverker Sörlins titel, vilken refererar till tanken om att vetenskapsutövaren saknar nationell hemvist, att intellektuella utövare världen över förenas genom sitt tänkande i en slags "de lärds republik" (Sörlin 1994).

⁵ En referens (citation) säger ingenting om kvalitén på det dokument som refereras vilket tyvärr är ett vanligt antagande. Dock, har ett dokument erhållit en referens har någon ovedersägligen haft någon slags nytta av detta (Stern 1996); härmed bör vi låta oss nöjas i våra antaganden.

Referenser

- Frame, J. D., Narin, F., Carpenter, M. P. (1977) "The Distribution of World Science", *Social Studies of Science* 7: 501.
- Georghiou, L. (1998) "Global cooperation in research", *Research Policy* 27: 611-626.
- Hamilton, J. M. (1992) "Keeping Up with Information: On-Line in the Philippines and London", s 108-124 i Kanter, R. M., Stein, B. A., Jick, T. D. *The Challenge of Organizational Change*. New York: Free Press.
- Holmquist, C. & Sundin, E. (1998) "In search of excellence eller att falla i farstun för det utländska", *Tvärnsnitt* 1: 42-51.
- Kanter, R. M. & Pittinsky, T. L. (1996) "Globalization: New Worlds for Social Inquiry", *Berkeley Journal of Sociology* 40: 1-20.
- Katz, J. S. (1994) "Geographical proximity and scientific collaboration", *Scientometrics* 31: 31-34.
- Katz, J. S. & Hicks, D. (1997) "How much is a collaboration worth? A calibrated bibliometric model", *Scientometrics* 40 (3): 541-554.
- Katz, J. S. & Martin, B. R. (1997) "What is Research Collaboration?", *Research Policy* 26 (1): 1-18.
- Luukkonen, T., Tijssen, R. J. W., Persson, O., Sivertsen, G. (1993) "The measurement of international scientific collaboration". *Scientometrics* 28 (1): 15-36.
- Melin, G. (1998) "Asiatisk forskningsproduktion – Volym och samverkan med svensk forskning", *Asienstudier* Nr. 9, Arbetsgruppen för en svensk Asienstrategi, Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Melin, G. (1999) "Impact of National Size on Research Collaboration. A Comparison Between Northern European and American Universities", *Scientometrics* 46 (1): 161-170.
- Melin, G. & Persson, O. (1996) "Studying research collaboration using co-authorships", *Scientometrics* 36 (3): 363-377.
- Melin, G. & Persson, O. (1998) "A bibliometric study of collaboration at some European universities", *Journal of the American Society for Information Science, JASIS* 49 (1): 43-48.
- Narin, F., Stevens, K., Withlow, E. S. (1991) "Scientific co-operation in Europe and the citation of multinationally authored papers", *Scientometrics* 21: 313-323.

- Ohmae, K. (1995) *The End of the Nation state: The Rise of Regional Economies*. New York: Free Press.
- Persson, O., & Melin, G. (1996) "Equalization, Growth and Integration of Science", *Scientometrics* 37 (1) 153-157.
- Schubert, A. & Braun, T. (1990) "International collaboration in the sciences, 1981-1985", *Scientometrics* 19 (1-2): 3-10.
- Stern, P. (1996) *Prisoners of the Crystal Palace. Mapping and understanding the social and cognitive organization of scientific research fields*. Umeå: Boréa.
- Sörlin, S. (1994) *De lärda republiken. Om vetenskapens internationella tendenser*. Malmö: Liber-Hermods.

Abstract

Globalization or internationalization in the sciences.

The main question in this study is whether we can find empirical evidence of globalization in science or not. Usually the increasing number of co-authorships in the sciences is seen as an indicator of increasing research collaboration, which in turn is seen as part of the globalization-trend. Here, this chain is questioned and the relation and the difference between globalization and internationalization in science is investigated and discussed. A number of studies have shown how the amount of research collaboration is increasing but it is not clear that this is actually leading to globalization in science rather than internationalization. Through a number of empirical results the structure of international research collaboration is described. It is concluded that there may very well be an ongoing globalization-trend but this is hardly evident in empirical studies of research collaboration. What can be seen though is a strengthened internationalization-trend. Globalization seems to be a phenomenon that ought to be used more carefully and studied through both bibliometric and other methods.

Gunnar Myrdals relevans för dagens sociologi: Värdepremisser och kumulativ kausalitet

AV ERIK LJUNGAR

Gunnar Myrdal (1898-1987) är en av Sveriges mest kända personligheter inom både samhällsvetenskap och politik¹. Inom vetenskapens område är han kanske mest känd för sina insatser som nationalekonom inom den s k Stockholmsskolan på 30-talet. Inom politiken är han tillsammans med sin hustru Alva förknippad med att vara en av "ideologerna" bakom den svenska modellen, där deras bok *Kris i befolkningsfrågan* är av central betydelse (Myrdal och Myrdal 1934).

Utmärkande för Myrdal var hans ambition att integrera sitt vetenskapliga och sitt politiska arbete, vilket grundade sig på hans åsikt att man med hjälp av vetenskaplig kunskap kan bidra till att förbättra samhället; t ex ledde hans insatser inom Stockholmsskolan till slutsatsen att staten bör bedriva aktiv konjunkturpolitik. Som ett led i detta var Myrdal även intresserad av att överskrida gränser inom och mellan olika vetenskapliga discipliner, och detta gällde inte minst hans ambition att närma nationalekonomin och sociologin till varandra. Myrdal ansåg nämligen att det var viktigt att förstå hur "hela" samhället fungerade och hur dess olika delar hängde samman, detta ytterst för att kunna förbättra det.

Syftet med denna artikel är att försöka lyfta fram de delar i Gunnar Myrdals produktion som har relevans för sociologin och då kanske främst den ekonomiska sociologin. Myrdal har bidragit till en rad olika samhällsvetenskapliga discipliner; bl a nationalekonomi, sociologi, statskunskap, vetenskapsfilosofi, demografi, där både teoretiska och mer praktiskt inriktade arbeten ingår. Vad jag här kommer att koncentrera mig på är de delar av

---

Erik Ljungar är doktorand i sociologi vid Sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Hans avhandling behandlar den etniska tillhörighetens betydelse för ekonomisk verksamhet med särskild inriktning på "etniskt entreprenörskap".

Myrdals produktion som kan bidra till teori- och metodutveckling inom sociologin; och då finns det enligt mitt sätt att se några viktiga teman som är av betydelse.

Myrdal har skrivit en rad arbeten som behandlar kunskapssociologi och samhällsvetenskapliga teori- och metodproblem. Här är det särskilt hans intresse för värderingarnas roll inom samhällsvetenskapen som är central. Inom den moderna sociologins och samhällsvetenskapens vetenskapsteori debatteras ofta frågor om vad som är möjligt att veta om samhället, samt hur man skall gå till väga för att uppnå denna kunskap, t ex utifrån ett positivistiskt, hermeneutiskt eller fenomenologiskt synsätt (Fay 1996; Hollis 1994). Ett av de svåraste (och kanske inte tillräckligt uppmärksammade) problemen inom samhällsvetenskapens vetenskapsteori är dock vilken betydelse man skall tillräkna värderingarnas roll vid samhällsvetenskaplig forskning. Positivistiskt (ofta kvantitativt) inriktade forskare har en tendens att helt bortse från det faktum att värderingar och intressen kan utgöra ett hinder för att uppnå giltig samhällsvetenskaplig kunskap. Hermeneutiskt och fenomenologiskt (ofta kvalitativt) inriktade forskare tenderar däremot att lägga alltför stor vikt vid värderingar (både hos forskarna själva och de som undersöks), vilket leder till att resultatet av deras forskning ibland blir helt godtyckligt.

Myrdal delar med hermeneutikerna och fenomenologerna uppfattningen att värderingar alltid finns med vid vetenskapliga undersökningar. Han försöker dock utveckla en metod som gör det möjligt för samhällsforskaren att "kontrollera" dessa värderingar. Detta innebär att han dels anser att man i en vetenskaplig undersökning skall utgå från de värderingar som faktiskt förekommer i ett samhälle eller bland de individer som man undersöker, dels att samhällsforskaren noga och öppet skall formulera dessa värderingar i form av de "värdepremisser" som styr en undersökning. På detta sätt kan man kringgå problemet med att samhällsforskarens egna värderingar påverkar forskningsresultatet, dessutom underlättar man för dem som tar del av en undersökning att bedöma resultatet av densamma.

Myrdal vill även bryta ner gränserna mellan speciellt nationalekonomi och sociologi. Hans ambition är nämligen att försöka få fram en mer "realistisk" samhällsvetenskaplig teori, vilken vid t ex ekonomisk analys skall kunna ta hänsyn till både ekonomiska och sociologiska faktorer. Under senare år har det växt fram en stor litteratur inom området ekonomisk sociologi som appli-

cerar sociologiska angreppssätt på ekonomiska fenomen (Granovetter och Swedberg 1992; Smelser och Swedberg 1994). Ett problem är dock att det ofta saknas alternativa modeller som kan konkurrera med den neoklassiska mikroteorin vad gäller precision. Myrdal har emellertid utvecklat en modell baserad på tanken om cirkulär och kumulativ kausalitet som skulle kunna bidra till att öka förståelsen av ekonomiska och sociala fenomen. I denna modell läggs stor vikt vid faktorer som attityder och institutioner, dvs vad som kan betecknas som sociologiska faktorer. Han försöker också med hjälp av denna modell fånga en generell "mekanism" som han menar kan ge mer realistiska förklaringar till en rad sociala och ekonomiska fenomen än vad t ex den neoklassiska mikroteorin förmår. Det modellen kan visa är att olika sociala och ekonomiska fenomen har en tendens att förstärkas ("institutionaliserats") över tid, och dels att visa varför oönskade ("ineffektiva") förhållanden har en tendens att bli permanenta.

Värdeprenisser

Ett genomgående tema i Gunnar Myrdals produktion är hans intresse för frågan om värderingarnas betydelse för möjligheten att uppnå vetenskaplig eller "objektiv" kunskap. Han framhåller att många teorier och modeller som används inom samhällsvetenskaperna är "skeva", dvs styrda eller påverkade av värderingar eller "värdeprenisser" som är mer eller mindre öppet angivna.

Denna skevhet uppstår enligt Myrdal av följande tre skäl: För det första är de teorier eller modeller som samhällsforskare använder sig av påverkade av värderingar som är inbyggda i den vetenskapliga traditionen. För det andra tenderar samhällsforskare att låta sig influeras av de sociala och politiska omständigheter som råder vid den tidpunkt då en undersökning genomförs. För det tredje influeras den enskilde samhällsforskaren av sin egen personlighet och sina egna personliga erfarenheter så att det påverkar forskningsresultatet (Myrdal 1968; Myrdal 1969).

Myrdals intresse för värderingarnas roll i samhällsvetenskapen kan delas upp i två typer av diskussioner. En där han med hjälp av en kunskaps-sociologisk metod analyserar förekomsten av och konsekvenserna av värderingar eller "implicita" värdeprenisser inom befintliga skolor inom samhällsvetenskapen, och då särskilt nationalekonomin. Den andra diskussionen gäller hur man skall komma tillrätta med dessa "skevheter", och kan därför främst hänföras till metodologi. Myrdals diskussioner om kunskapsociologi

och samhällsvetenskapliga metodproblem är ofta insprängda i hans större empiriska studier, ofta i form av appendix. Här bör dock den lilla skriften *Objektivitetsproblemet i samhällsvetenskapen* från 1969 framhållas, i vilken Myrdal på ett pedagogiskt och lättförståeligt sätt sammanfattar sina idéer på detta område (Myrdal 1969).²

Kunskapssociologi

I ett tidigt arbete, från 1930, med titeln *Vetenskap och politik i nationalekonomien* genomför Gunnar Myrdal en långtgående kritik av de förutsättningar som den klassiska och neoklassiska nationalekonomin vilar på (Myrdal 1930).³ Problemet är, enligt denna kritik, att den nationalekonomiska vetenskapen genomsyras av värderingar och värdeladdade begrepp, vilket innebär att nationalekonomin inte kan anses vara strikt vetenskaplig. Skälet till att det förhåller sig på detta sätt är att den nationalekonomiska vetenskapen är en utväxt från i huvudsak två riktningar inom filosofin, *naturrättsläran och utilitarismen*.

I *Vetenskap och politik* analyseras med kunskapssociologisk metod de viktigaste bidragsgivarna till nationalekonomin, från Adam Smith och framåt. Myrdal visar hur beroende vetenskapliga idéer är av de värderingar eller "värdepremiss" som finns givna av dels den vetenskapliga tradition som forskarna ingår i, men också av den historiska och sociala miljö som omger dem (1930: 19, 46). Politiska och andra intressen anses vara av stor vikt för att förklara förekomsten av en rad doktriner inom nationalekonomin. Han visar hur det i skenbart "objektiva" påståenden finns inbakat värderingar och "skeva" föreställningar som har till uppgift att legitimera vissa intressen. Myrdal menar dock att man inte kan anklaga alla nationalekonomer för att ytterst drivas av politiska intressen, utan problemet med värderingar ligger på ett djupare plan. Värderingarna är nämligen inbyggda i själva det vetenskapliga språkbruket. Begrepp som "värde", "nytta" och "jämvikt" är inte vetenskapliga begrepp utan i grunden moralfilosofiska. När vetenskapsmannen, i detta fallet nationalekonomen, lär sig sitt ämne så tar denne del av en redan etablerad tradition. Han eller hon ser inte detta utan "tror" att den nationalekonomiska vetenskapen uppfyller de krav på objektivitet och vetenskaplighet som utmärker främst naturvetenskaperna. Vad är det då för "värdepremiss" som finns inbyggda i den nationalekonomiska vetenskapen?

Nationalekonomin karaktäriseras, menar Myrdal, av en värdekonflikt

som funnits inbyggd i den från början, nämligen konflikten mellan vad han kallar "likhetsprincipen" och "harmonitanken" (1930: kap 1,4 och 5). Både inom den naturrättsliga filosofin och utilitarismen finns det en starkt egalitär tradition, vilken innebär att man framhåller alla människors lika värde, samt att alla människor skall ha samma förutsättningar att lyckas i samhället. Enligt likhetsprincipen bör målet för t ex ekonomisk politik vara att skapa ett mer egalitärt eller jämlikt samhälle. Harmonitanken bygger däremot på "värdepremissen" att staten inte bör störa det ekonomiska systemet samt göra så få ingrepp som möjligt. Det Myrdal avser när han talar om denna tolkning är den samhällssyn som karakteriserar den klassiska liberalismen, eller vad som idag ofta benämns nyliberalism. En viktig förutsättning för detta argument är att anhängarna av harmonitanken utgår ifrån att det råder en "riktig egendomsfördelning" i samhället, vilket legitimerar ståndpunkten att staten inte bör bedriva fördelningspolitik (1930: 249). I analysen framhålls att det ofta är den senare ståndpunkten som har blivit den vanligaste inom de klassiska och neoklassiska doktrinerna inom nationalekonomin.

Två exempel ges på hur "konservativa" tolkningar av naturrättsläran och utilitarismen ger argument mot ingripanden i ekonomin. I ett kapitel som behandlar den klassiska värdeläran inom nationalekonomin visas konsekvenserna av att ekonomer som Adam Smith (1723-1790) och David Ricardo (1772-1823) påverkades av naturrättslärans doktrin att allt värde som skapas i ekonomin har sin grund i arbetet, vilket brukar benämnas arbetsvärdesläran (1930: kap 3). En följd av denna grundinställning var att många av de klassiska nationalekonomerna, och i förlängningen också de neoklassiska ekonomerna, blev varma anhängare av privat egendom och "frihandelsläran", dvs en fri marknad (1930: kap 5). Synen på den privata egendomen som något positivt grundar sig på åsikten att den enskilde har rätt till sitt arbete, vilket i sin tur grundar sig på åsikten att allt värde skapas genom arbete. Man får alltså inte genom skattepolitik eller liknande göra alltför stora ingrepp i ekonomin. I stället "bör" de värden som den enskilde skapat främst tillfalla denne i form av varor som sedan kan bytas mot andra varor på marknaden. På detta sätt antas maximal effektivitet i ekonomin uppnås, vilket innebär att samtliga individer eller aktörer får det så bra som möjligt. Staten bör alltså inte gripa in och störa "harmonin" eller det "naturliga" systemet.

Den andra filosofiska doktrin från vilken nationalekonomin har hämtat sina värdepremisser, utilitarismen, kan användas till att ge argument för att

aktivt skapa ett mer jämlikt samhälle (1930: 64ff, kap.6). Denna tolkning av utilitarismen förespråkades särskilt av John Stuart Mill (1806-1873). Han framhöll att det är rätt av staten att gripa in och bedriva fördelningspolitik på främst "konsumtionens" område i ekonomin. Det finns dock även en "konservativ" variant av utilitarism som växte fram efter det att utilitarismen integrerats med den neoklassiska doktrinen inom nationalekonomin.

Grundantagandet i utilitarismen är att det är maximeringen av den totala ("sociala") nyttan eller lyckan i ett samhälle som "bör vara" utgångspunkten för allt individuellt handlande, där individerna antas handla utifrån en "kollektiv" lust-olustkalkyl (1930: 67ff). Utilitarismen är alltså en "altruistisk" filosofi eller normsystem där den enskilde antas ta hänsyn även till andra när han eller hon skall välja ett handlingsalternativ.

Den centrala idén inom neoklassisk nationalekonomi är dock att det är hur den enskilda individen "subjektivt" värderar olika handlingsalternativ som skall vara utgångspunkten i den ekonomiska analysen (1930: kap 4). I detta ligger även antagandet att en enskild individ aldrig kan veta hur de andra aktörerna i ekonomin värderar dessa handlingsalternativ. Denna "värdelära" kallas den subjektiva värdeläran ("den nyklassiska värdeläran") och ligger till grund för idéerna om marginalnytta och marginalprissättning. Idén om marginalnytta har med utilitarismen gemensamt antagandet att individer handlar utifrån en lust-olustkalkyl, men det är inte den totala eller samhällsliga nyttan som motiverar individen att handla, utan maximeringen av den individuella nyttan.

Det som har hänt när utilitarismen och den neoklassiska nationalekonomin har integrerats är att värdepremissen att den enskilda individen "bör" ta hänsyn till andras nytta har fallit bort. Den enskilde antas inte ens kunna veta hur de andra aktörerna värderar olika handlingsalternativ. Däremot kvarstår den utilitaristiska idén om att den sociala eller totala nyttan både "bör" och "kan" maximeras i den ekonomiska analysen; där det mest kända exemplet på detta är Pareto-kriteriet (1930: kap 6).

Ekvationen man försöker få ihop är alltså att räkna samman eller "aggregera" enskilda aktörers "subjektiva" nyttor till en gemensam eller total nytta trots att de enskilda aktörerna antas vara ovetande om varandras nyttor. För att detta skall vara möjligt menar Myrdal att de neoklassiska nationalekonomerna inför ett antagande som postulerar att samtliga aktörer vill samma sak, dvs att det råder "intresseharmonier" bland de olika aktörerna i en

ekonomi. Detta innebär bl a att man antar att det inte råder någon konflikt mellan grupper och individer om hur samhällets resurser är fördelade. Idén om "intresseharmonier" är dock endast en "värdepremiss" som införs i analysen för att det överhuvudtaget skall vara möjligt att tala om en "total" eller "social" nytta i ett samhälle. Det faktum att det faktiskt kan råda konflikter mellan olika individer och grupper på ekonomins område i ett samhälle faller alltså bort i analysen.

Myrdal återkommer till sitt intresse för kunskapsociologi i senare skrifter, men i mer begränsad omfattning. I *An American Dilemma* från 1944 analyserar och kritiserar han riktningar inom den samtida amerikanska sociologin som hävdade att man inte kan ("bör") göra någonting åt skillnaderna mellan afroamerikaner och vita (Myrdal: 1944: kap 4-6, appendix 2). Skälet till detta var bl a att dessa sociologer hade ett intresse att driva denna ståndpunkt. Han menade att det fanns en tradition att se på de svarta såsom varande "underlägsna" vilket innebar att samhällsforskarna helt enkelt tog för givet att afroamerikanerna var "biologiskt" mindervärdiga människor. Återigen framhåller Myrdal att kombinationen av politiska intressen och den vetenskapliga traditionen i sig utövar ett stort inflytande på dem som utövar vetenskap.

Det är dock särskilt i Myrdals studier av länder i tredje världen som han återkommer till de problem som har sin grund i att nationalekonomerna inte är medvetna om "skevheter" i de teorier och modeller som de använder (Myrdal 1957b; Myrdal 1968). Han kritiserar här användandet av neoklassiska ekonomiska modeller vid studiet av utvecklingsländer, där kritiken gäller dessa modellers begränsade räckvidd. Dels är den neoklassiska teorin främst inriktad på analyser av strikt ekonomiska problem, dels är den begränsad till att analysera utvecklade västländer. Precis som fallet var i *Vetenskap och politik* kritiserar särskilt den neoklassiska teorins begränsning vad gäller möjligheten att analysera fördelningsproblem. I fallet med utvecklingsländer är detta särskilt problematiskt eftersom fördelningen av de ekonomiska resurserna i dessa ofta är mycket orättvisa.

Samhällsvetenskapliga metodproblem och deras lösning

Myrdal nöjer sig inte med att analysera konsekvenserna av att samhällsvetenskaperna karakteriseras av skevheter som förvränger möjligheten till att få "objektiv" kunskap om verkligheten. Han försöker också ge lösningar till hur

man skall tackla problemet med förekomsten av värderingar eller "implicita" värdepremisser i samhällsvetenskapen. Här intar han dock två olika positioner vid skilda tidpunkter i sitt författarskap. Den första ståndpunkten innebär att han anser att objektivitet i betydelsen värderingsfrihet faktiskt är möjlig, detta om man rensar vetenskapen från alla värderingar. Senare överger han detta synsätt och förespråkar då ståndpunkten att värderingar alltid finns med i vetenskapliga undersökningar, men att de är möjliga att kontrollera genom att samhällsforskaren preciserar och öppet anger dem.

Ståndpunkten att objektivitet är möjlig i betydelsen värderingsfrihet förekommer i *Vetenskap och politik i nationalekonomi* (Myrdal 1930: kap 8). Han menar här att man måste dra en klar gräns mellan "varat" och "börat" inom samhällsvetenskapen. Inspirerad av främst den svenske filosofen Axel Hägerström menar han att så länge man blandar samman vetenskapliga fakta med politiska ideal och ideologier kommer man aldrig att kunna bedriva "objektiv" samhällsforskning. Myrdal är här även inspirerad av Max Webers tanke att man bör sträva efter att skapa en "värderingsfri" samhällsvetenskap (1930: 27, 47).⁴ Han är däremot inte ointresserad av att finna en praktisk tillämpning för denna "objektiva" samhällsvetenskap. Tvärtom; han menar att det är först när samhällsvetenskapen eller nationalekonomi gjort sig av med sin barlast av värderingar och ideologier som den kan komma till verklig nytta.

I detta sammanhang myntar Myrdal begreppet "ekonomisk teknologi", som han anser bör ersätta den neoklassiska teorin. Denna ekonomiska teknologi skall ha till uppgift att kartlägga hur relationerna mellan olika ekonomiska faktorer ser ut, vilket innebär att ekonomen endast skall belägga fakta samt kausala relationer mellan fakta. För att detta skall vara möjligt måste man försöka få fram ett så neutralt vetenskapligt språk som möjligt, vilket innebär att flera av de normativt laddade centralbegreppen inom nationalekonomi bör "utrotas". Exempel på sådana begrepp är "värde", "social nytta" och "naturlig" (1930: 36).

Denna "neutrala" ekonomiska teori eller "teknologi" skall dock kunna användas praktiskt. Nationalekonomi studerar nämligen hur olika ekonomiska aktörer strävar efter att uppnå olika mål i samhället. Tanken är att den ekonomiska teknologin skall kunna kombineras med de värderingar eller värdepremisser som olika målsättningar utgår ifrån, för att sedan kunna visa vilka "medel" som bäst leder till att dessa mål kan uppnås.

Han förespråkar dessutom att man skall kartlägga, genom sociologiska och psykologiska studier, vilka "faktiska" värderingar som olika aktörer i ett samhälle har. Om dessa värdepremisser skiljer sig åt mellan olika grupper eller klasser bör samhällsforskaren utgå ifrån någon av dessa gruppers intressen. Han kritiserar i detta sammanhang neoklassiska nationalekonomer för att de i förväg postulerar de "värdepremisser" som individer och grupper i samhället antas ha, dvs att aktörers handlande baseras på enkla val utifrån nytta (lust) och kostnad (olust). I stället framhåller han att ekonomiska val ofta görs utifrån komplexa situationer, där olika sociala och institutionella faktorer ofta har stor inverkan på besluten (1930: 137ff). Här bör det dock framhållas att Myrdal inte presenterar någon färdig teori som skall utgöra stommen i denna ekonomiska teknologi, och han frångår alltså även senare tanken att det är möjligt att upprätta en sådan.

I *An American Dilemma* från 1944 framför Myrdal de metodologiska grundtankar som allmänt förknippas med honom (1944: appendix 1 och 2). Detta innebär att han nu anser sig överge tanken om värderingsfrihet i samhällsvetenskapen. Diskussionen breddas nu också till att även gälla sociologin och andra samhällsvetenskaper.

Här presenteras en allmän kunskapsteori som behandlar möjligheterna för människor att uppnå "objektiv" kunskap om yttervärlden (Myrdal 1944: appendix 1). Han hävdar att det finns två olika förhållningssätt hos människor gentemot verkligheten. Dels har människor "föreställningar" om hur verkligheten är beskaffad, dels har de "värderingar" om hur verkligheten borde vara beskaffad. Människor tenderar dock att sammanblanda sina föreställningar om, och värderingar av, olika förhållanden i verkligheten, vilket leder till att de två förhållningssätten för det mesta sammanfaller i vad som kallas "åsikter" om verkligheten. Det är utifrån dessa åsikter som människor till vardags betraktar verkligheten och det är dessa åsikter de baserar sina beslut på. Ibland (ofta) skiljer sig dock en individs "värderingar" från dennes "föreställningar" om verkligheten. Myrdal menar att människor då har ett behov av att ge "skäl" eller "motiv" till varför de handlar som de gör, vilket innebär att uppfattningen om verkligheten blir "skev".

"Föreställningar" och "värderingar" sammanfaller ofta även inom samhällsvetenskapens begreppsapparat (Myrdal 1944: appendix 2). Denna är nämligen också nästan alltid en blandning av föreställningar om, och värderingar av, hur verkligheten är eller borde vara beskaffad. Även samhällsfor-

skaren tenderar alltså att "välja" att se de fakta som stämmer överens med de värderingar som han eller hon individuellt omfattar eller de värderingar som finns inbyggda i den vetenskapliga traditionen. Detta faktum erkänns inte alltid av samhällsforskarna, vilket leder till skevheter i forskningsresultaten.

Som exempel på skev samhällsforskning ges olika studier av den afroamerikanska befolkningen i USA. Tendensen är att författarna till dessa studier antingen intar en överdrivet positiv inställning eller en mycket negativ, ofta närmast rasistisk, attityd till afroamerikanerna. I bägge fallen leder dock detta till en skev eller förvriden bild av verkligheten. Han menar nämligen att författarna av denna typ av studier ofta försöker hitta "skäl" eller "motiv" som belägger deras i förväg negativa eller positiva inställning till den afroamerikanska befolkningen. Det som gör att forskningsresultaten blir skeva är alltså att samhällsforskarna utifrån sina värderingar och åsikter endast söker efter belägg som stöder dessa värderingar och åsikter.

I *An American Dilemma* anser sig Myrdal överge ståndpunkten att det är möjligt att utveckla en samhällsvetenskap som endast skall studera samband mellan olika företeelser (vad han tidigare kallade för den ekonomiska teknologin) för att sedan eventuellt kunna kombineras med olika värdepremisser. Han menar nu att all samhällsforskning alltid sker utifrån ett visst perspektiv, där samhällsforskaren väljer de metoder som denne tror bäst skall kunna visa vad som är intressant. Dessutom hävdar han att värderingar av logisk nödvändighet genomsyrar alla steg i forskningsprocessen. Inte bara valet av terminologi, utan även valet av studieobjekt och valet av de metoder som samhällsforskaren skall använda sig av, föregås alltid av ett visst mått av värdering.⁵

Speciellt problemet avseende värdeladdade termer i samhällsvetenskapen framhålls. Som nämndes ovan kritiserade Myrdal nationalekonomin för att okritiskt använda sig av en värdeladdad terminologi. Men även sociologin och andra samhällsvetenskaper använder sig av en mängd värdeladdade begrepp, t ex "funktion", "organisation" och "anpassning" (1944: 1055). Att försöka ersätta denna terminologi med mer neutrala begrepp menar han nu inte är möjligt. Skälet till detta är helt enkelt att värdeladdade begrepp ofta är en nödvändig ingrediens för att överhuvudtaget kunna uppställa en samhällsvetenskaplig problemställning (1944: 1063). Om man t ex skall studera klass- eller kasttillhörighetens betydelse för en grupp människor innebär detta att man utgår från en specifikt "värdeladdad" term. I klass- respektive kast-

begreppet ligger nämligen antagandet att en grupp människor på ett eller annat sätt är över- eller underordnad en annan grupp.

Han har dock inte övergivit tanken att "objektiv" samhällsforskning fortfarande är möjlig i en viss mening. Istället för att förespråka en "neutral" eller "värderingsfri" samhällsvetenskap begränsar han sig till kravet att samhällsforskaren bör undvika "skevheter" i sina forskningsresultat. "Lösningen" på problemet avseende värderingar i samhällsvetenskapen är att samhällsforskaren öppet eller explicit bör redogöra för de "värdepremisser" som styr en undersökning. På detta sätt blir det möjligt att förstå de analyser som genomförs och de slutsatser som dras i olika undersökningar.

Myrdal framhåller, precis som han gjorde i *Vetenskap och politik* i nationalekonomien, att de värdepremisser som man väljer att använda i en vetenskaplig undersökning skall baseras på de värderingar som faktiskt förekommer i det samhälle eller hos den grupp som undersöks (1944: 1063). Det finns alltså inga a priori givna "rätta" värderingar som samhällsforskaren kan utgå från. Man kan visserligen i början av en undersökning uppställa värdepremisser av instrumentell karaktär; dessa bör dock revideras om de inte visar sig stämma överens med de "faktiska" värderingarna i samhället. Här är det av stor vikt att framhålla att det inte främst skall vara samhällsforskarens egna värdepremisser som skall vara utgångspunkten i en vetenskaplig undersökning, utan de värderingar som förekommer i det samhälle eller bland de individer som studeras.

Det bör slutligen framhållas att Myrdal inte begränsar sina metoddiskussioner till att endast gälla värdeproblematiken inom samhällsvetenskapen. Han breddar ofta diskussionen till att gälla samhällsvetenskapens metodproblem i stort, där ett av hans huvudbudskap är att ekonomin och samhället bör studeras utifrån ett "multidisciplinärt" perspektiv. I artikeln *Institutional Economics* från 1978 presenterar han den position som han i princip innehåller i metodfrågor sedan han skrev *An American Dilemma* (Myrdal 1978), dvs att hans samhällsvetenskapliga eller "institutionella" metod karaktäriseras av ett holistiskt angreppssätt. Detta innebär att ekonomiska och sociala modeller skall utformas så att man med deras hjälp kan studera den empiriska verkligheten utifrån antagandet att "allting orsakar allting annat". Det finns inga specifikt ekonomiska eller sociologiska problem utan bara problem. Ingen faktor får ges företräde när man skall söka förklaringar till ett socialt eller ekonomiskt fenomen.

Myrdal menar vidare att samhällsvetenskapliga modeller skall utformas så att de överensstämmer med den empiriska verkligheten så långt som möjligt. Hans position har därför betecknats som realistisk (Adair 1992: 170). Till skillnad från den neoklassiska modellen inom nationalekonomin som utgår från ett par i förväg definierade grundantaganden måste, enligt Myrdal, ekonomiska och samhällsvetenskapliga modeller vara öppna för revidering. Detta innebär att man skall kunna ändra på "variabler" eller "faktorer" så att en modell kan anpassas till de specifika problem som man vill analysera (Myrdal 1968: 1864ff). Om man får fram nya intressanta data måste dessa kunna inarbetas i de modeller som man använder. Ytterst skall alltså data styra modellen, ej tvärtom. I nästa sektion av denna artikel utvecklas en sådan modell i detalj.

Kumulativ kausalitet

Gunnar Myrdals centrala bidrag till samhällsvetenskaplig teori är hans modell eller "mekanism" baserad på antagandet om cirkulär och kumulativ kausalitet. Denna modell använder han sig av för första gången i sina tekniskt ekonomiska arbeten, men utvecklar den senare för att kunna analysera hur ekonomiska och sociologiska faktorer samvarierar vid olika processer eller situationer.⁶

I denna modell antas att ett samhälle eller en mer begränsad social eller ekonomisk enhet består av en uppsättning faktorer som är kausalt samordnade. Detta innebär att om en faktor förändras kommer det (sannolikt) att uppstå förändringar i alla andra faktorer. Vidare antas att alla faktorer (sannolikt) kommer att förändras i samma riktning; dessutom återverkar denna förändringsprocess på den faktor som startade processen så att denna ytterligare förändras. Grundtanken i modellen är alltså att olika faktorer inte bara antas påverka och återverka på varandra ("cirkel") utan även förstärka varandra i en viss riktning ("kumulation"). Denna modell kan användas för att analysera en rad olika sociala och ekonomiska fenomen, nedan presenteras tre tillämpningar. Det bör dock framhållas att modellen aldrig "formaliseras", samt att den heller inte gavs någon systematisk eller slutgiltig form.

Ränta och inflation

Första gången tanken att vissa ekonomiska (och senare även sociala) fenomen och processer bäst beskrivs och analyseras i termer av kumulativ kausalitet

presenteras är i boken *Monetary Equilibrium* från 1939 (Myrdal 1939).⁷ Detta är Myrdals viktigaste arbete inom den rena nationalekonomin och kan närmast räknas till vad som idag betecknas "makroteori". Syftet i boken är att förklara hur faktorer som ränta, sparande och investeringar påverkar en ekonomis totala produktion, dvs vad som orsakar hög- respektive lågkonjunkturer.

Utgångspunkten för denna analys är nationalekonomen Knut Wicksells (1851-1926) teori om sambandet mellan ränta och inflation. Ett grundantagande i den neoklassiska teorin inom nationalekonomin är att det på marknaden alltid sker en anpassning av priser till ett jämviktstillstånd där utbud och efterfrågan balanserar varandra. Detta antas även gälla priset på pengar, dvs räntan. Wicksell menar dock att det inte finns en naturlig strävan till jämvikt vad gäller räntenivån. Tanken är att om den "naturliga" eller reala räntan, dvs företagets avkastning på investerat kapital, skiljer sig från bankernas utlåningsränta kommer det att påbörjas en sk kumulativ kausal process som rör sig bort från ett jämviktstillstånd (1939: kap 2).

Om t ex bankernas utlåningsränta är lägre än den "naturliga" räntan kan företagen i en ekonomi lockas att låna mer och mer pengar för att göra investeringar. Om nu bankerna inte höjer utlåningsräntan kommer företagen att fortsätta att låna, dvs efterfråga pengar. Problemet är dock att det inte finns tillräckligt med sparande i ekonomin eftersom bankräntan är för låg för att locka konsumenterna att sätta in sina pengar på bankkonton. Enda sättet för bankerna att tillfredsställa företagets efterfrågan är därför att "tvångspara", dvs trycka mer pengar, vilket leder till prisökningar eller inflation. Vad som nu händer är att företagen tolkar dessa prisökningar som att efterfrågan på deras varor har ökat, vilket leder till att de ytterligare ökar sina investeringar. Denna process kan nu fortgå där prisökningar och ökade investeringar fortsätter uppåt i en spiral, där slutresultatet kan bli hyperinflation.

Myrdals bidrag är att han kompletterar Wicksells analys med sitt antagande om förväntningarnas betydelse i den ekonomiska analysen. I *Monetary Equilibrium* introduceras begreppsparet *ex ante* och *ex post* (Myrdal 1939: 47). Detta avser att visa att det förväntade värdet eller priset på en vara eller pengar kan skilja sig från det realiserade värdet. *Ex ante* avser alltså det värde som man i förväg tillräknar någonting, t ex pengars värde i form av ränta. *Ex post* avser den räntenivå som kan iakttas i efterhand.

Vad som gör att företagen börjar efterfråga mer pengar är alltså att de har fått förändrade förväntningar om att de skall få större avkastning på sina

investeringar än vad de får genom att sätta in pengar på bank. Enligt Myrdal kan dock bankernas utlåningsränta och den reala räntan endast skilja sig åt under en period, dvs en konjunkturcykel. Detta innebär därför att en kumulativ process av prisökningar och ökade investeringar är något som endast pågår under en konjunkturcykel. Ex post, dvs vid periodens eller konjunkturcykelns slut, återupprättas den ”penningteoretiska jämvikten” på nytt, vilket innebär att det då råder balans mellan sparande och investeringar i en ekonomi, samt att den naturliga räntan och bankräntan är lika stora.

Diskriminering av afroamerikaner

År 1937 fick Gunnar Myrdal ett uppdrag från den amerikanska Carnegiestiftelsen att leda en undersökning av afroamerikanernas förhållanden i USA. Skälet till att man frågade Myrdal var att man ville ha en ”opartisk” forskare från ett neutralt land. Frågan om afroamerikanernas situation var i USA så het och känslig att man ville ha en utomstående betraktare som inte företrädde några särintressen. Myrdal tvekade först, men åkte sedan över till USA 1938 för att påbörja arbetet. Han fick där tillgång till en stor stab, som bl a bestod av en rad framstående sociologer och ekonomer. Undersökningen resulterade i ett jättelikt verk med titeln *An American Dilemma - The Negro Problem and Modern Democracy* (Myrdal: 1944).⁸ Första upplagan utkom 1944 och sedan dess har verket givits ut i en rad nya upplagor. Verket är på ca 1400 sidor.

An American Dilemma är en heltäckande studie av den afroamerikanska befolkningen i USA utifrån en rad olika perspektiv. Verket är indelat i olika avsnitt, där varje avsnitt försöker ge en bild av afroamerikanernas situation inom ett centralt samhällsområde. Kapitlen har titlar som *Race, Economics, Politics and Social Stratification*. Ett återkommande tema i de olika avsnitten är att afroamerikanerna konsekvent diskrimineras av den vita befolkningen på alla områden i samhället. Afroamerikanerna bor sämre, tjänar mindre, är sämre utbildade osv. En viktig slutsats man enligt Myrdal kan dra av detta är att dåliga villkor inom en samhällssfär ofta leder till dåliga villkor på andra områden, som i en ond cirkel (1944: 75ff, appendix 3).

För att kunna analysera effekterna av de vitas diskriminering av afroamerikanerna presenterar Myrdal en modell där han kombinerar tanken om förekomsten av en ond cirkel med antagandet om kumulativ kausalitet. Modellen visar att redan dåliga förhållanden på ett område har en tendens att

förstärka dåliga förhållanden på andra områden, något som i sin tur återverkar på och därmed förstärker de dåliga förhållandena inom det område som man utgick ifrån. Ett exempel på detta är bostadssegregering; om afroamerikaner tvingas bo i undermåliga bostadsområden får de även svårt att ta sig till bra skolor, vilket i sin tur leder till att de blir sämre utbildade, vilket i sin tur leder till sämre jobb och lägre löner, vilket gör det ännu svårare att lämna det dåliga bostadsområdet (1944: 618).

I det avsnitt om ekonomin, som kan ses som *An American Dilemmas* huvudavdelning, presenteras en trefaktor-modell baserad på tanken om cirkulär och kumulativ kausalitet, som skall användas för att särskilt analysera afroamerikanernas ekonomiska situation (1944: 208). Han argumenterar att det är tre villkor eller faktorer som man måste ta hänsyn till när man genomför en analys utifrån denna modell: Först den ekonomiska nivån, t ex inkomst, förmögenhet, som en grupp befinner sig på. Sedan vad som närmast kan betecknas som "individuella" eller "kulturella" egenskaper, t ex moral, attityder, utbildningsnivå och ambitionsnivå. Slutligen "strukturella" eller "institutionella faktorer", i detta fallet vitas diskriminering av afroamerikaner.⁹

Denna modell används för att förklara varför afroamerikanernas ekonomiska situation är betydligt sämre än de vitas på en rad områden. Inkomsterna är exempelvis lägre, arbetslösheten högre, och bland afroamerikanerna finns en betydligt lägre frekvens privata företagare än i den vita befolkningen. Den centrala faktorn bakom detta dåliga utfall, vad gäller afroamerikanernas ekonomiska situation, är diskriminering (1944: 208, kap 17). I analysen framhålls en icke-ekonomisk ("sociologisk") faktor, dvs diskrimineringen av afroamerikanerna, som en viktig förklaring till ekonomiska utfall som låg inkomst och/eller arbetslöshet.

Ett exempel på detta är hur afroamerikanerna hålls utanför stora delar av arbetsmarknaden. Här menar Myrdal att de privata företagen och fackförningarna ofta är lika skyldiga. Genom att inte låta afroamerikaner få tillträde till vita företag blir de kvar i lågbetalda och lågt ansedda yrken ("ekonomisk faktor"), vilket i sin tur leder till att afroamerikanerna förblir oförmögna att ta sig ur sin dåliga ekonomiska situation ("kulturell faktor"), och därigenom förstärks den tradition av diskriminering ("institutionell faktor") gentemot afroamerikanerna som utlöste den cirkulära och kumulativa processen.

Denna cirkulära och kumulativa kausalitet behöver inte vara av negativ natur. Ett tema i *An American Dilemma* är att enda sättet att förbättra situa-

tionen för afroamerikanerna är att bryta de onda cirklar som de befinner sig i. Om man t ex förbättrar afroamerikanernas möjligheter till utbildning, leder detta till att de får det lättare att bli anställda i vita företag, vilket i sin tur leder till att deras ekonomiska situation förbättras, vilket i sin tur leder till att de kan ge sina barn förbättrad utbildning osv. Således räcker det kanske att förändra en eller ett par faktorer när det gäller att vända en ond cirkel till en god, t ex möjligheten till utbildning, för att därigenom åstadkomma att förbättringar ger sig till känna på en rad andra områden.

I sin studie av den afroamerikanska befolkningen applicerar Myrdal de metodologiska principer som behandlades ovan. Han anger nämligen de värdepremisser som undersökningen är baserad på (1944:1). Utgångspunkten är den s k "amerikanska trosbekännelsen" ("the American Creed"). Denna baserar sig i sin tur på den amerikanska konstitutionen, och kan sägas bestå av de ideal som eftersträvas i det amerikanska samhället. Föreställningar om alla människors lika värde och rättigheter, samt idealet att alla skall ha samma möjligheter att lyckas i samhället, är här framträdande. Problemet är nu att det föreligger en kraftig diskrepans mellan dessa ideal, som delas av större delen av både den afroamerikanska och den vita befolkningen, och det sätt på vilket de vita i praktiken behandlar afroamerikanerna. Det är detta som utgör det "amerikanska dilemmaet".¹⁰

I *An American Dilemma* genomförs en mycket sofistikerad, närmast socialpsykologisk, analys av det "dilemma" som den vita amerikanska befolkningen, främst i sydstaterna, upplever när den inte klarar att leva upp till de ideal som ställs upp av "den amerikanska trosbekännelsen" (1944: kap1-3). Naturligtvis är det afroamerikanerna som får betala det högsta priset för denna spänning mellan ideal och praktik, men eftersom denna situation även upplevs som mycket besvärlig för de vita medför detta en rad märkliga konsekvenser för den afroamerikanska befolkningen.

Myrdals studie utfördes på 30- och 40-talen då segregationen i USA fortfarande var i stort sett total. Afroamerikanerna levde för sig, de vita för sig, och det var egentligen bara på arbetet som afroamerikaner och vita hade kontakt med varandra. Afroamerikanerna var utestängda från politik och administration, och hade i de flesta sydstater ingen rösträtt. Motivet bakom dessa förhållanden var i grunden rädsla hos de vita för afroamerikanerna, men det fanns också ett stort inslag av ekonomisk utsugning.

Förekomsten av den amerikanska trosbekännelsen ledde i Myrdals ana-

lys till att de vita var mer eller mindre medvetna om att det var "fel" att förtrycka afroamerikanerna. Detta innebar att de vita därför försökte rättfärdiga denna särbehandling. Eftersom den amerikanska konstitutionen ej tolererar förtryck av amerikanska medborgare kunde de verkliga skälen bakom särbehandlingen av afroamerikaner dock ej uttalas öppet. Vissa försök att legitimera förtrycket offentligt fanns i doktrinen "lika men åtskilda"; men även andra, halvt rasistiska motiv lades fram för att legitimera situationen. Enligt Myrdal existerade det emellertid ett sätt som överskuggade alla andra för att de vita skulle kunna hantera problemen i samband med rasförtrycket, och detta var förträning och tystnad (1944: 30).

De vita låtsades helt enkelt inte om att något "negerproblem" existerade. Att den afroamerikanska befolkningen levde vid sidan av det vita samhället underlättade naturligtvis en sådan inställning. Eftersom man inte hade kontakt med afroamerikaner annat än i arbetsrelationer och liknande, var det lätt för de vita att förtränga deras verkliga situation. Men denna "tystnad" gick inte att likställa med likgiltighet eller ointresse. I själva verket var den vita befolkningen i södern närmast besatt av afroamerikanernas situation. All politik och hela det sociala livet i södern var organiserat så att det var möjligt att upprätthålla åtskillnaden mellan de två befolkningsgrupperna.

En rad olika "psykologiska tekniker" hade utvecklats för att hantera situationen, bl a avseende vad som kunde och vad som inte kunde sägas. Invecklade, och för en utomstående ofta obegripliga, normsystem hade utvecklats för hur relationerna mellan raserna skulle hanteras. Ledande företrädare för afroamerikanerna kunde ibland delta i olika sociala sammankomster; ibland kunde man till och med acceptera att en och annan afroamerikan deltog i politiska och administrativa sammanhang. Men dessa undantag var strängt reglerade, och man såg från det vita samhället till att rasgränserna aldrig överskreds mer än nödvändigt. En särskilt vidrig norm gällde synen på sexuella relationer mellan raserna. Det ansågs i vissa vita kretsar helt accepterat på det informella planet för vita män att ha afroamerikanska älskarinnor, medan relationer mellan vita kvinnor och afroamerikanska män sågs som någonting oerhört skamligt, närmast otänkbart.

Utveckling och underutveckling i tredje världen

I boken *Rika och fattiga länder* från 1957 framför Gunnar Myrdal åsikten att teorin om cirkulär och kumulativ kausalitet även kan användas för att analysera utvecklingsproblem i tredje världen (Myrdal 1957b).¹¹ Han argumenterar här att neoklassiska ekonomiska modeller inte är tillämpliga vid studiet av utvecklingsländer, och fokuserar sin kritik på jämviktstanken inom den neoklassiska teorin.¹² Han menar vidare att det inte räcker att ta hänsyn till endast ekonomiska faktorer när man skall analysera ekonomisk utveckling. Precis som i *An American Dilemma* framhåller han att man även måste ta hänsyn till både ekonomiska och icke-ekonomiska faktorer ("sociologiska") vid ekonomisk analys.

Myrdal anser att det är av central vikt att alltid ha ett lands institutionella förhållanden klara för sig. Om ett utvecklingsland t ex får ökad tillgång till riskvilligt kapital eller tilldelas bistånd, kan detta kanske leda till att endast vissa regioner i landet påbörjar en kumulativ process mot ökat ekonomiskt välstånd. Andra regioner, som t ex har dålig tillgång på utbildad arbetskraft, kommer däremot inte att utvecklas; och i stället kan de drabbas av en rent motsatt effekt, nämligen tillbakagång. Företag och investerare lockas att bege sig till den eller de regioner i landet som har goda institutionella förutsättningar för ekonomisk verksamhet, medan de områden som de lämnar istället blir allt fattigare. Myrdal kallar dessa kumulativa processer spridningsverkan respektive baksugsverkan (Myrdal 1957b: 49ff).

Poängen i resonemanget är alltså att olika försök att förbättra ett utvecklingslands ekonomiska nivå kan leda till en rakt motsatt effekt. Myrdal tror t ex inte att en fri marknad eller ett *laissez-faire* system klarar att fördela t ex ekonomiskt bistånd till de regioner som behöver det bäst, dvs så att alla medborgare får del av välståndet. Staten har därför en viktig roll att spela när det gäller att "tämja" en kumulativ kausal process, i detta fallet fördela bistånd inom ett land så att en ekonomisk utveckling kommer igång som kommer alla till del.

I *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations* från 1968 utvecklar och tillämpar Gunnar Myrdal sina tankar från *Rika och fattiga länder* (Myrdal 1968).¹³ Denna bok tog över tio år att skriva och omfattar ca 2700 sidor. Han hade precis som när han skrev sin studie över afroamerikanerna tillgång till en stor stab som samlade in material. *Asian Drama* påminner dessutom på många sätt om *An American Dilemma*. Det är en brett upplagd studie av åtta asiatiska länder: Indien, Pakistan, Sri Lanka (Ceylon),

Thailand, Burma, Malaysia, Indonesien och Filippinerna, utifrån historiska, sociala och ekonomiska perspektiv.¹⁴

I *Asian Drama* presenteras en utvecklingsmodell baserad på teorin om cirkulär och kumulativ kausalitet (1968: appendix 2). Ett centralt begrepp i modellen är socialt system. Detta bottnar i en kritik av de utvecklingsekonomer som endast talar om det ekonomiska systemet, och han vill med detta begrepp markera att det är viktigt att studera hela samhället vid en ekonomisk analys (1968: 1858). Denna modell är utformad på ett sådant sätt att den kan ta hänsyn till både ekonomiska förhållanden och de institutionella och sociala faktorer som är unika för ett visst land. De faktorer som ett socialt system antas bestå av är i modellen de följande:

1. *inkomstnivån* – inkomster, sparande, förmögenhet;
2. *produktionsförhållandena* – produktivitet, teknologi, ekonomins organisation;
3. *levnadsnivån* – allmänna levnadsförhållanden, den ekonomiska "utvecklingsnivån";
4. *attityder gentemot liv och arbete* – värderingar, utbildningsnivå, kulturella faktorer;
5. *institutioner* – lagar, rättssystem, statliga och icke-ekonomiska organisationer, social skiktning;
6. *politiska åtgärder* ("policies") – regeringens och offentliga beslutorgans aktiva politik (Myrdal 1968: 1860ff).

Faktorerna 1 till 3 betecknas som ekonomiska faktorer, medan faktorerna 4 och 5, attityder och institutioner, är icke-ekonomiska faktorer. Den sjätte faktorn, politiska åtgärder, är delvis ekonomisk och delvis icke-ekonomisk beroende på om de politiska åtgärderna syftar till att påverka de ekonomiska eller de icke-ekonomiska faktorerna. Modellen kan, menar Myrdal, dels användas till att göra en "objektiv" analys av faktiska förhållanden i ett samhälle, och då räcker de fem första faktorerna i modellen. Om man däremot skall utveckla en politik eller "plan", t ex för att få igång en ekonomisk utveckling, bör även politiska åtgärder (faktor nummer sex) inkluderas i modellen. För att man skall kunna tala om att ett socialt system, dvs ett visst land, utvecklas måste alla faktorerna förändras samtidigt, och förändringen hos respektive faktor måste ske i samma riktning som hos alla de övriga.

Ett grundantagande i denna utvecklingsmodell är att förbättringar i en

faktor (sannolikt) leder till att även alla andra faktorer förbättras. Detta är inte alltid fallet. Precis som i *Rika och fattiga* länder framhålles att faktorn institutioner ofta har en helt avgörande betydelse för om sociala och ekonomiska reformer skall lyckas eller ej; även attityderna som människorna har till dessa reformer spelar dock en avgörande roll för att ekonomisk utveckling skall vara möjlig. Om man endast genomför förbättringar i en eller flera av de ekonomiska faktorerna så kan dessa åtgärder bli resultatlösa. Om motståndet mot ekonomisk utveckling är mycket starkt så kan dessa åtgärder dessutom få en rakt motsatt effekt. Resultatet kan bli att en "negativ" kumulativ process, dvs en "ond cirkel", sätts igång. Myrdal menar att man samtidigt som man genomför ekonomiska reformer i ett land också måste genomföra förändringar i detta lands institutioner.

De värdeprenisser som styr arbetet med *Asian Drama* är, enligt honom, de s k "moderniseringsidealen" ("the modernization ideals").¹⁵ Dessa ideal innebär i all korthet att social och ekonomisk utveckling i sig, dvs där denna utveckling innebär förbättrade ekonomiska och sociala villkor, är att betrakta som något positivt. Exempel på dessa ideal är högre inkomster och bättre utbildningsförhållanden, men även politiska ideal som demokrati och ökad jämlikhet räknar Myrdal till moderniseringsidealen.

Han framhåller dock att moderniseringsidealen inte utgör en helt oproblematisks uppsättning värdeprenisser som går att använda vid studiet av utvecklingsländer. Motståndet mot moderniseringsidealen är utbrett i alla de länder som studeras i *Asian Drama*. Hans argument för att ändå använda dessa är att den politiska och ekonomiska eliten i dessa länder delar dessa i grunden västerländska upplysningsideal.¹⁶ Myrdal framhåller här att det främsta skälet till att det kan vara svårt att få igång social och ekonomisk utveckling, dvs en "moderniseringsprocess", i ett utvecklingsland är förekomsten av icke-ekonomiska faktorer, dvs institutioner och attityder hos befolkningen, som är starkt moderniseringsfientliga. Speciellt religiösa institutioner och attityderna hos religiösa grupper är centrala i detta sammanhang.

En annan viktig faktor bakom svårigheterna att få igång en moderniseringsprocess är att staten och den politiska makten i många utvecklingsländer ofta är "svag". Myrdal myntar här begreppet "den mjuka staten" ("the soft state"), varmed avses en typ av statsmakt som är oförmögen att bedriva effektiv och rationell ekonomisk politik (1968: 66). Att statsmakten är "mjuk" behöver dock inte innebära frånvaro av våld och förtryck; tvärtom, det är

ofta de statsbildningar som är oförmögna att genomföra rationella politiska lösningar på sina problem som använder sig av dessa metoder.

Det är alltså av stor vikt att reformer i ett utvecklingsland inriktas på förbättra de politiska och sociala institutioner som påverkar ett lands ekonomiska verksamhet. Ett viktigt område för reformer är t ex ett lands utbildningssystem. Reformerna inom detta område är särskilt effektiva eftersom dessa även kan antas leda till att "moderniseringsfientliga" attityder hos medborgarna förändras. Ett huvudbudskap i *Asian Drama* är alltså att ekonomiska reformer ofta blir resultatlösa om man inte samtidigt försöker genomföra förändringar i ett lands institutionella förhållanden (1968: 1874).

Diskussion

Vilken relevans har Gunnar Myrdal för dagens sociologi?¹⁷ Det finns enligt mitt sätt att se två skäl till varför en modern sociolog kan ha behållning av att ta del av Myrdals tänkande. För det första är hans fortlöpande diskussion om värderingarnas roll i samhällsvetenskapen av betydelse. Hans "lösning" av värderingsproblemet är dock inte helt invändningsfri, och kan enligt min mening främst anses vara relevant för policyinriktad forskning inom sociologin. För det andra är hans ambition att bryta ner gränserna mellan framförallt nationalekonomin och sociologin central. Myrdal är dock inte helt problematisk som tänkare och forskare, och några påpekanden bör därför göras, främst för att kunna ta fram vad som är verkligen värdefullt hos honom.

En gemensam nämnare för mycket av dagens sociologiska forskning är att dess utövare ofta drivs av ambitionen att sociologin skall vara "praktisk" i den meningen att sociologin skall ha till uppgift att lösa olika sociala problem. På denna punkt stämmer Myrdals position väl överens med vad som eftersträvas inom modern sociologi. Han lade nämligen stor vikt vid att samhällsvetenskapen skall kunna användas för politiska och andra praktiska syften.

När Myrdal behandlar värderingsproblemet i samhällsvetenskapen diskuterar han som jag ser det främst metodproblem som har relevans för policy- eller praktiskt inriktad samhällsforskning. När han framför ståndpunkten att samhällsforskaren öppet bör ange de "värdeprenisser" som styr en undersökning betyder detta också att samhällsforskaren bör formulera en social eller politisk målsättning. Myrdal lägger nämligen vikt vid att det är de "faktiska" värderingarna som förekommer i ett samhälle eller bland en grupp människor som skall vara styrande vid en undersökning, och detta innebär att samhällsforskaren också skall försöka se efter hur man på bästa sätt skall

kunna tillfredsställa de mål och medel som dessa värderingar implicerar. Att genomföra en studie i linje med vissa "värdepremisser" är alltså liktydigt med att försöka visa vilka hinder en grupp människor möter samt vilka möjligheter de har att förverkliga vissa målsättningar i ett samhälle.

Åsikten att samhällsforskaren noga och öppet skall ange de "värdepremisser" som styr en undersökning är alltså kanske av störst relevans när man med hjälp av vetenskaplig kunskap skall försöka belysa något socialt eller ekonomiskt problem. På detta sätt kan samhällsforskaren klargöra både för sig själv och för andra exakt vad det är för socialt eller ekonomiskt problem som han eller hon försöker bidra till att lösa. Däremot är det mer tveksamt om Myrdals position i värderingsfrågan har något att tillföra den forskning som kan räknas till "grundforskning" inom sociologin, dvs den typ av forskning som har ambitionen att vara "objektiv" i någon mening.

När Myrdal hävdar att värderingar av logisk nödvändighet genomsyrar alla steg i forskningsprocessen, t ex vid valet av studieobjekt och valet av metoder, så skiljer han enligt min uppfattning inte på politiska eller ideologiska värderingar, å ena sidan, och "teoretiska" eller "inomvetenskapliga" värderingar, å den andra. Det finns nämligen en diskussion inom samhällsvetenskapernas vetenskapsteori där man gör åtskillnad mellan "teoriladdad" vetenskap och "värdeladdad" vetenskap (Hollis 1994: 214ff). Detta innebär bl a att man måste skilja på de värderingar som föregår varför man väljer att använda sig av en speciell teori eller metod i en undersökning, och värderingar av politisk eller ideologisk art. Myrdals tanke att man skall utgå från de värderingar som finns givna i det samhälle eller den grupp individer som man önskar studera kan alltså enligt min åsikt inte bidra till att lösa vissa av de problem som kan uppstå vid valet av teori eller metod, utan här måste ofta andra kriterier till än att endast hänvisa till samhällsrelevans.

Ett annat problem med Myrdals ståndpunkt i värderingsfrågan gäller samhällsforskarens roll. Enligt Myrdal är det ofta upp till den enskilde samhällsforskaren att försöka "kontrollera" de värderingar som styr en undersökning genom att öppet ange dessa i form av värdepremisser. I detta ligger dock två problem. Det ena är att samhällsforskaren inte alltid kan antas vara medveten om alla de värderingar eller "implicita" värdepremisser som kan tänkas styra hans eller hennes arbete. Det andra problemet är att det inte föreligger någon garanti att öppenhet med värdepremisser behöver innebära frånvaro av "skevheter" i forskningsresultaten. Myrdal försöker lösa det sist-

nämnda problemet genom att kräva att det inte bör vara samhällsforskarens egna värderingar, utan värderingarna hos de individer eller grupper som en undersökning avser, som skall utgöra grunden för de värdepremisser som styr en undersökning. Det åligger alltså samhällsforskaren att först empiriskt kartlägga vilka värderingar som faktiskt förekommer i ett samhälle och sedan utgå från dessa i sin vidare undersökning. Denna empiriska studie av värderingar är dock i sig samhällsforskning, och det kan mycket väl innebära att samhällsforskaren tenderar att endast söka efter de värderingar som finns i samhället vilka stämmer överens med hans eller hennes egna.

Problemet är att Myrdal överlåter ansvaret på samhällsforskaren själv att hålla reda på sina värderingar. Vad Myrdal förbigår är att samhällsforskning är en "kollektiv" verksamhet där en forskare ofta presenterar vad han eller hon har åstadkommit inför andra forskare. Det är egentligen först då som en "kontroll" av värderingarna blir riktigt möjlig, dvs genom kritik från andra forskare. Det är alltså vetenskapssamhället som "institution" som främst kan garantera, om inte objektivitet så i alla fall att värderingarna hålls under uppsikt (Se t ex Bergström 1987 och Popper 1966).

En styrka hos Myrdal ligger i det sätt på vilket han visar hur politiska eller ideologiska värderingar eller "värdepremisser" faktiskt utgör en förutsättning för olika ekonomiska och samhällsvetenskapliga teorier. Den "kunskaps sociologiska" metod med vilken han analyserar det politiska eller ideologiska innehållet i nationalekonomin skulle mycket väl kunna användas vid liknande studier inom sociologin. Att visa vilka eventuella utomvetenskapliga "värdepremisser" som finns inbyggda i traditioner som funktionalism, rational-choice teori, social konstruktivism osv, skulle kunna kasta ett ljus över tillförlitligheten i dessa teoriers slutsatser.

Det andra skälet till varför det kan vara värdefullt att ta del av Gunnar Myrdals verk idag är hans ambition att bryta ner gränsen mellan sociologi och nationalekonomi. Många av de åsikter han framför, från *Vetenskap och politik i nationalekonomin* till *Asian Drama*, ligger väl i linje med den moderna ekonomiska sociologins positioner (Granovetter och Swedberg 1992; Smelser och Swedberg 1994). Myrdals tanke att man empiriskt bör kartlägga de värderingar som ligger till grund för ekonomiskt handlande, och att man även bör ta hänsyn till institutioner, återfinns även inom den ekonomiska sociologin. En viktig ståndpunkt hos Myrdal är att "kulturella faktorer" (attityder) och institutioner är av stor betydelse när man skall studera skillnaderna i ekonomiskt utfall mellan olika etniska grupper inom ett land

eller mellan industriländer och utvecklingsländer.

Myrdals kanske viktigaste bidrag till samhällsvetenskapen är emellertid hans modell eller "mekanism" baserad på cirkulär och kumulativ kausalitet. Det finns en riktning inom modern sociologi som intresserar sig för att studera social förändring över tid, där ambitionen är att försöka hitta de sociala mekanismer som exakt visar hur olika fenomen påverkar varandra (Elster 1989; Hedstöm och Swedberg 1998; Brante 1997). Myrdals modell kan mycket väl anses vara relevant för denna typ av sociologi. Antagandet om cirkulär och kumulativ kausalitet försöker nämligen fånga en mekanism som tydligt visar "naturen" i relationerna mellan olika faktorer hos ett socialt fenomen. Myrdals modell är dessutom applicerbar på en rad olika fenomen, och uppfyller därför det krav på generaliserbarhet som anses önskvärd inom den mekanismbaserade forskningen.

Myrdals modell är dock inte unik. Det finns en litteratur inom särskilt organisationssociologi och nyinstitutionell nationalekonomi som framför tankegångar vilka överensstämmer med Myrdals cirkulära och kumulativa modell. Jag tänker här på de processer som kallas "path-dependency" eller "steg-beroende", vilka innebär att olika företeelser har en tendens låsas in och förstärkas över tid. Ett exempel ger Stinchcombe (1969) som hävdar att organisationer har en tendens att behålla flera av de egenskaper som var för handen när de bildades. Ett annat exempel lämnar den nyinstitutionelle ekonomen Brian W. Arthur vilken, direkt inspirerad av Myrdal, i en rad arbeten har visat att olika ekonomiska händelser eller utfall har en tendens att förstärkas över tid. Han framhåller det faktum att vissa produkter på marknaden har en förmåga att över tid konkurrera ut alternativa produkter trots att de inte behöver vara "bättre". Ett exempel på en sådan produkt är Microsofts operativsystem för datorer (Arthur 1994).

Här bör det framhållas att de "faktorer" eller "variabler" som Myrdal använder sig av i sin modell ofta är illa definierade och inte tillräckligt avgränsade. Särskilt tänker jag på de sex faktorerna som ingår i den utvecklingsmodell som Myrdal presenterar i *Asian Drama*. Det som är viktigt att framhålla är emellertid att han lägger stor vikt vid institutioner i sin modell. Det är nämligen just denna faktor som har en tendens att "låsa in" grupper eller individer i ett bestämt handlingsmönster, som kan vara mycket svårt för dem att bryta sig ur. Vad modellen kanske är lämpligast till att analysera är s k institutionaliseringsprocesser som motverkar ekonomiskt eller socialt "effektiva" lösningar på olika samhällsområden.

Till slut måste också något sägas om relevansen av de empiriska resultat som Myrdal uppnådde i sina två huvudverk; dvs *An American Dilemma* och *Asian Drama*. Vad gäller den förstnämnda boken är de analyser som Myrdal där genomför av kanske främst historiskt intresse. Den afroamerikanska befolkningen har i dag uppnått många framsteg sedan detta verk skrevs. Att diskriminering av minoritetsgrupper fortfarande utgör ett stort problem i många länder är dock ett välkänt faktum. Den svenske sociologen Carl-Ulrik Schierup har inspirerats av vissa grundtankar från *An American Dilemma* (Schierup 1996). Han har nämligen föreslagit att många etnicitets- och invandringsproblem i dagens Europa kan analyseras utifrån tanken om förekomsten av ett "europeiskt dilemma". Han framhåller nämligen att de sätt som de europeiska staterna behandlar invandrare och etniska minoriter på ofta stämmer illa överens med de demokratiska ideal som utmärker de europeiska samhällena. Vidare finns det inom modern etnicitetsforskning en rad studier som analyserar ekonomisk diskriminering av invandrare och etniska minoriteter i termer av kumulativ kausalitet, där även orsakerna till en alltmer ökande hastighet i emigrationstakten från vissa länder analyseras i termer av denna "mekanism" (Hamilton och Chinchilla 1996; Portes 1994; Waldinger 1997).

Vad gäller relevansen av *Asian Drama* kan Myrdals framhållande av att man måste ta hänsyn till ett lands institutioner vid ekonomiska reformer enligt Angresano (1997) bidra till att förklara varför de ekonomiska reformerna i många f d kommunistiska länder inte har fallit så väl ut. Skälet till detta är att länder som t ex Ryssland och Ukraina ofta saknar "goda" institutioner som underlättar ekonomisk verksamhet. Myrdals ståndpunkt att den neoklassiska teorin ofta bortser från det faktum att ekonomisk och social utveckling kräver en jämnare fördelning av ett lands resurser delas av "socialekonomen" Amartya Sen. Denne har i en rad arbeten visat att en av de avgörande orsakerna till den bestående fattigdomen i många utvecklingsländer har sin grund i den ofta mycket orättvisa fördelningen av dessa länders ekonomiska (och sociala) resurser. (Se t ex Sen 1981 och Sen 1984).

Ett sista skäl till varför det kan vara intressant att ta del av Myrdals tänkande idag är att hans breda angreppssätt kan vara inspirerande. Moderna sociologer och ekonomer begränsar sig ofta till smala problem, medan Myrdal intresserade sig för hela "civilisationer". Ett verk som *An American Dilemma* kan mycket väl jämföras med vad som skrivits inom den klassiska traditionen av sociologer som Toqueville, Weber och Durkheim.¹⁸

Acknowledgement

Jag vill tacka följande personer för värdefulla synpunkter på denna samt tidigare versioner av denna artikel: Göran Ahrne, Patrik Aspers, Reza Azarian, Magnus Boström, Jenny-Ann Brodin, Elisabet Lindberg, Apostolis Papakostas, Richard Swedberg, Adrienne Sörbom, Lars Udéhn, Denny Vågerö samt Per-Erik Yngwe. Jag vill dessutom tacka tre anonyma granskare för flera goda synpunkter.

Noter

¹ Det saknas en egentlig biografi om Gunnar Myrdals liv och verk. Det mest omfattande verket om Gunnar Myrdal är annars Walter A. Jacksons *Gunnar Myrdal and America's Conscience* (1990). Här finns en relativt omfattande biografi över Gunnar Myrdals liv, men boken är främst ägnad tillkomsten och diskussionen om efterverkningarna av *An American Dilemma*. Två innehållsrika källor till Gunnar Myrdals liv och verk är Richard Swedbergs introduktion till *The Political Element in the Development of Economic Theory*, Swedberg (1990); samt Bo Gustafssons artikel om Myrdal i *Svenskt biografiskt lexikon* (1987-89: 144-60). Det finns vidare en rad verk om Alva Myrdal, både biografier och mer vetenskapliga verk, där även Gunnar Myrdal behandlas. Se t ex dottern Sissela Boks verk *Alva - ett kvinnoliv* (1987) samt Jan-Olof Nilssons *Alva Myrdal - en virvel i den moderna strömmen* (1994). I Gunnar Myrdals egen *Hur styrs landet?* (1982) finns en del självbiografiska inslag.

² I verket *Value in Social Theory* (1958) finns alla centrala texter avseende värdeproblematiken som Myrdal skrivit efter Vetenskap och politik fram till och med 1958. Verket består dels av separata artiklar, men också av utdrag från bl a *An American Dilemma*. Här finns även en inledning av Paul Streeten som försöker sammanfatta Myrdals position i värdefrågan (Streeten 1958).

³ Det är dock viktigt att framhålla att Myrdal i *Vetenskap och politik i nationalekonomien* (1930) inte förkastar den nationalekonomiska vetenskapen. Myrdal menar att den nationalekonomiska vetenskapen har uppnått många insikter, och särskilt efter tillkomsten av den neoklassiska doktrinen tanke om marginalnytta har nationalekonomin blivit en avancerad och sofistikerad vetenskap. Vad Myrdal i grunden är kritisk till är förekomsten av det filosofiska "bagage" i form av naturrättslig och utilitaristisk filosofi som han menar skapar skevheter i de vetenskapliga slutsatserna.

⁴ Myrdal hänvisar här till Webers texter *Samhällsvetenskapernas objektivitet* samt *Vetenskap som yrke* Bägge i Weber (1991).

⁵ Det finns dock ett avsnitt i *An American Dilemma* där Myrdal tycks inta en direkt motsatt ståndpunkt till den att värderingar alltid finns med i alla steg i samhällsvetenskaplig forskning, dvs även när man ställer upp eller formulerar en teori. Här skiljer han nämligen på "teoretisk" och "praktisk" forskning. Han hävdar där att teoretisk forskning uteslutande har till uppgift att belägga fakta samt kausala relationer mellan fakta. "Praktisk" forskning är däremot inriktad mot att uppfylla vissa mål baserade på vissa värderingar. Myrdal framhåller vidare att den "teoretiska" samhällsforskningen har flera viktiga uppgifter, bl a att genom teoretisk analys av givna fakta visa vilka "praktiska" problem som faktiskt är möjliga att lösa. Denna ståndpunkt är alltså i stort sätt identisk med Myrdals position i *Vetenskap och politik*. (Myrdal 1944: 1059).

⁶ Tanken att kumulativa kausala processer är av stor betydelse i ekonomin intog en framträdande plats i den amerikanske nationalekonomen Thorstein Veblens (1857-1929) tänkande. Han förklarar även bl a uppkomsten av en rad "institutioner" i samhället utifrån ett antagande att vissa sociala fenomen har en tendens att vad vi idag kallar "låsas in" ("locking-in") och sedan förstärkas genom en kumulativ process. Särskilt gäller detta olika kulturella beteendemönster (Veblen 1919). Myrdal refererar dock aldrig till Veblen när han diskuterar begreppet.

⁷ Boken utkom först i artikelform i *Ekonomisk tidskrift* 1931 under titeln *Om penningteoretisk jämvikt* (Myrdal 1931). Den gavs senare ut i en tysk upplaga 1933 (Myrdal 1933). Den slutgiltiga engelska upplagan är kraftigt reviderad och utökad (Myrdal 1939).

⁸ Främsta arbetena som redogör för Myrdals arbete med och innehållet i *An American Dilemma* är Walter A. Jacksons *Gunnar Myrdal and America's Conscience* (1990) samt David W. Southers *Gunnar Myrdal and Black-White Relations* (1987).

⁹ Myrdal använder sig inte här själv av begreppen "individ" eller "kultur" och "struktur", men utifrån de exempel han använder sig av har jag valt att beteckna dem på detta sätt.

¹⁰ Myrdals tanke om förekomsten av "ett amerikanskt dilemma" kritiserades ett par år efter det att An American Dilemma utkommit av Robert K. Merton. Mertons åsikt, som var baserad på attitydundersökningar, var att den vita befolkningen inte alls var speciellt bekymrad över hur de behandlade afroamerikanerna. De vita tenderar istället enligt Merton att ta afroamerikanernas underordnade ställning för given. Se Merton (1949).

¹¹ Boken utkom först i engelsk upplaga med titeln *Economic Theory and Underdeveloped Regions* (Myrdal 1957a).

¹² Myrdal anser dock att det finns "statiska" tillstånd. Särskilt tanken om en ond cirkel använder han för att analysera varför vissa samhällen är statiska eller oföränderliga. Dåliga förhållanden tenderar nämligen att balansera varandra så att ingen förändring sker. Myrdal menar dock att denna form av "stabilitet" skiljer sig från den neoklassiska nationalekonomins jämviktstanke. En ond eller god cirkel är närmast att likna vid ett instabilt jämviktstillstånd, där en störning alltid leder till att jämvikten överges, dvs till att en process sätts igång som leder bort ifrån det ursprungliga tillståndet. Det neoklassiska jämviktstillståndet är däremot ett stabilt jämviktstillstånd, vilket innebär att en störning alltid leder till att det ursprungliga tillståndet återupptår efter en viss tid (Myrdal 1957b: kap 2).

¹³ Det finns även en svensk översättning av verket med titeln *Asiatiskt Drama*. En undersökning om nationernas fattigdom (Myrdal 1968-1971). Denna är dock kraftigt förkortad, vilket bland annat innebär att de viktiga appendix - där bl a Myrdals utvecklingsmodell presenteras - från den engelska originalutgåvan. uteslutits.

¹⁴ Två sekundärtexter om Asian Drama är Chossudovsky (1992) och Ethier (1992)

¹⁵ Moderniseringsidealen består enligt Myrdal av följande komponenter: "Rationalitet i politik och offentlig debatt", "Planering för utveckling", "Ökad produktivitet", "Ökad levnadsstandard", "Social och ekonomisk utjämning" samt "Förbättrade institutioner och attityder" (Myrdal 1968: 54ff).

¹⁶ Här bör det framhållas att det är något av en paradox att Myrdal, å ena sidan, kraftigt kritiserar västerländska ekonomer för att de studerar utvecklingsländer utifrån ett västerländskt, "skevt", synsätt, samtidigt som han, å andra sidan, själv vill studera utvecklingsländer utifrån "modernistiska", dvs i grunden västerländska, värdepremisser.

¹⁷ Myrdal har av svenska sociologer främst uppmärksammats för sin betydelse som ideolog bakom den svenska modellens utseende och framväxt. Ron Eyerman framhåller i artikeln *Rationalizing Intellectuals* Myrdals och hans hustru Alva Myrdals betydelse för den "rationaliseringsprocess" som har varit utmärkande för det svenska samhället sedan 30-talet (Eyerman 1985). Jan-Olof Olsson har i sin studie *Alva Myrdal - En virvel i den moderna strömmen* lagt tonvikten vid Alvas och Gunnars insatser inom svensk socialpolitik på 30-talet (Nilsson 1994).

¹⁸ Två aktuella studier av afroamerikanernas situation som har inspirerats av *An American Dilemma* är Stephan och Abigail Thernstroms *America in Black and White* (1997) samt Obie Clayton, Jr's (red) *An American Dilemma Revisited* (1996).

Referenser

- Adair, P. (1992) "Myrdal and Institutionalism: From Rejection to Acceptance", s 163-73 i Dostaler, G. (red) *Gunnar Myrdal and his Works*. Montreal: Harvest House Ltd.
- Angresano, J. (1997) *The Political Economy of Gunnar Myrdal*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Arthur, W. B. (1994) *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Bergström, L. (1987) *Objektivitet*. Stockholm: Thales.
- Bok, S. (1987) *Alva - Ett kvinnoliv*. Stockholm: Bonniers.
- Brante, T. (1997) "Kausal realism och sociologi", *Sociologisk forskning* 1-2: 311-35.
- Clayton, O. (red) (1996) *An American Dilemma Revisited*. New York: Russel Sage Foundation.
- Chossudovsky, M. (1992) "Myrdal and Economic Development. A Critical Analysis", s 89-107 i Dostaler, G.(red) *Gunnar Myrdal and His Works*. Montreal: Harvest House Ltd.
- Elster, J. (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ethier, D. (1992) "Myrdal and Southeast Asia Development", s 68-88 i Dostaler, G. (red) *Gunnar Myrdal and His Works*. Montreal: Harvest House Ltd.
- Eyerman, R. (1985) "Rationalizing Intellectuals: Sweden in the 1930s and 1940s", *Theory and Society* 14(6): 777-807.
- Fay, B. (1996) *Contemporary Philosophy of Social Science*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.
- Granovetter, M. & Swedberg, R. (1985) *The Sociology of Economic Life*. Boulder: Westview Press.
- Gustafsson, B. (1987-1989) "Myrdal, Karl Gunnar", s 144-60 i Nilzén G. (red) *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Band 26. Stockholm: Nordstedts Tryckeri.
- Hamilton, N. & Chinchilla, N. S. (1996) "Global Economic Restructuring and International Migration: Some Observations Based on the Mexican and Central American Experience", *International Migration* 34(2): 95-227.
- Hansson, B. (1982) *The Stockholm School and the Development of Dynamic Method*. London: Croom Helm Ltd.

- Hedström, P. & Swedberg, R. (red) (1998) *Social Mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollis, M. (1994) *The Philosophy of Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, W. A. (1990) *Gunnar Myrdal and America's Conscience. Social Engineering and Racial Liberalism, 1938-1987*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Merton, R. K. (1949) "Discrimination and the American Creed", s 99-126 i MacIver, R. M. (red) *Discrimination and National Welfare*. New York: Harper & Brothers.
- Myrdal, A. & Myrdal, G. (1934) *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Myrdal, G. (1930) *Vetenskap och politik i nationalekonomien*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Myrdal, G. (1931) "Om penningteoretisk jämvikt", *Ekonomisk Tidskrift* 33 (5-6): 191-302.
- Myrdal, G. (1933) "Der Gleichgewichtsbegriff als Instrument der Geldtheoretischen Analyse", s 361-487 i Hayek F. A.(red) *Beiträge Zur Geldtheorie*. Vienna: Springer Verlag.
- Myrdal, G. (1939) *Monetary Equilibrium*. London: William Hodge & Co. Ltd.
- Myrdal, G. [1944] (1996) *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Myrdal, G. (1953) *The Political Element in the Development of Economic Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Myrdal, G. (1957a) *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Methuen & Co Ltd.
- Myrdal, G. (1957b) *Rika och fattiga länder*. Stockholm: Tidens förlag.
- Myrdal, G. (1958) *Value in Social Theory*. New York: Harper & Brothers.
- Myrdal, G. (1968) *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*. New York: Pantheon Books.
- Myrdal, G. (1968-1971) *Asiatiskt drama. En undersökning om nationernas fattigdom*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Myrdal, G. (1969) *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Myrdal, G. (1978) "Institutional Economics", *Journal of Economic Issues* 12(4): 771-83.

- Myrdal, G. (1982) *Hur styrs landet?* Stockholm: Raben & Sjögren.
- Nilsson, J. O. (1994) *Alva Myrdal - En virvel i den moderna strömmen*. Stockholm: Symposium.
- Popper, K. (1966) *The Open Society and Its Enemies*, Vol II. Princeton: Princeton University Press.
- Portes, A. (red) (1995) *The Economic Sociology of Immigration*. New York: Russell Sage.
- Schierup, C.-U. (1996) "Ett europeiskt dilemma - aktualiteten i Gunnar Myrdals amerikaaanalys", *Tvårsnitt* 1: 52-69.
- Sen, A. (1981) *Poverty and Famines*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (1984) *Resources, Values and Development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Smelser, N. J. & Swedberg, R. (red) (1994) *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton: Princeton University Press.
- Southern, D. W. (1987) *Gunnar Myrdal and Black-White Relations. The Use and Abuse of An American Dilemma 1944-1969*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Stinchcombe, A. L. (1965) "Social Structure and Organizations", s 142-93 i March J. G. (red) *Handbook of Organizations* Chicago: Rand McNally.
- Streeter, P. (1958) "Introduction", s ix-xlvi i Myrdal, G. *Value in Social Theory*. New York: Harper & Brothers.
- Swedberg, R. (1990) "Introduction to the Transaction Edition", s vii-xxxvii i Myrdal, G. *The Political Element in the Development of Economic Theory*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Thernstrom, S. & Thernstrom A. (1997) *America in Black and White*. New York: Simon & Schuster.
- Veblen, T. (1919) *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*. New York: Huebsch.
- Waldinger, R. (1997) "Black-Immigrant Competition Re-Assessed: New Evidence from Los Angeles", *Sociological Perspectives*, 40(3): 365-86.
- Weber, M. (1991) "Samhällsvetenskapernas objektivitet", s 96-163 i Comte, A., Durkheim É., Weber, M. *Tre klassiska texter*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Weber, M. (1991) "Vetenskap som yrke", s 9-39 i Comte, A., Durkheim É., Weber, M. *Tre klassiska texter*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Abstract

Gunnar Myrdal's Relevance for Contemporary Sociology: Value Premises and Cumulative Causation.

Gunnar Myrdal (1898-1977) is one of Sweden's internationally most renowned social scientists. He has made important contributions to both the fields of economics and sociology, but even to the philosophy and the methodology of the social sciences. M criticizes the social sciences for being value-loaded. The values built into the scientific tradition, political interests, and the personal values of the social scientist, has all a tendency to create biases in the scientific results. The only way to "solve" this problem is that the social scientist brings the *value premises* that govern a study into the open. It is then possible for others to judge the conclusions reached. M has an ambition to reduce the gap between economics and sociology. For this purpose he have developed a model based on the idea of *circular* and *cumulative causation*. This model assumes that economic and non-economic factors are equally important in social processes and that the factors reinforce each other in a specific direction. M uses this model for analyzing business fluctuations, discrimination of Afro-Americans and development processes in third-world countries.

debatt

Sveriges ekonomiska tillväxt och samhällsforskarnas objektivitet

AV MAGNUS HENREKSON

I en omfattande artikel i *Sociologisk Forskning* hävdar Walter Korpi med stort eftertryck att ledande svenska nationalekonomer lider av ett allvarligt objektivitetsproblem. Beviset för detta sägs vara att de i strid med tillgängliga empiriska fakta hävdar att Sveriges ekonomiska tillväxt varit svag under lång tid.

Korpi's huvudbudskap kan kortfattat sammanfattas på följande sätt. Svenska nationalekonomer med Assar Lindbeck i spetsen började tidigt hävda att Sverige hade ett tillväxtproblem och att detta berodde på den svenska modellen, vilken bl.a. karaktäriserades av en stor offentlig sektor och ett antal institutionella arrangemang som ledde till en mycket jämn inkomstfördelning både före och efter skatt. Enligt Korpi saknades helt saklig grund för denna diskussion eftersom svensk ekonomisk tillväxt var fullt jämförbar med tillväxten i andra rika länder fram till den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Icke desto mindre tog ledande politiker som den socialdemokratiska finansministern (1982–90) Kjell-Olof Feldt och den moderata statsministern (1991–94) Carl Bildt till sig det felaktiga budskapet och lade om den ekonomiska politiken genom avregleringar och en stor skattereform. Detta ledde till ekonomisk kris och det var först då Sverige började släpa efter andra länder. Anledningen till att ekonomerna framfört detta budskap är enligt Korpi i princip två: (i) de är förblindade av sin egen teori och kan inte acceptera att ett land som Sverige skulle kunna ha en tillfredsställande tillväxt; (ii) av karriärskäl är yngre ekonomer tvungna att mot bättre vetande och i strid med tillgängliga empiriska fakta hävda att Sverige släpar efter. Korpi försöker

---

Docent Magnus Henrekson är verksam vid Industriens Utredningsinstitut, UII i Stockholm. Han forskar huvudsakligen kring företagandets villkor och förklaringar till ekonomisk tillväxt.

också att ge sina teser ökad trovärdighet genom hänvisningar till kända diskurser om värderingar och objektivitet i samhällsvetenskaperna (t.ex. Myrdal, 1958 och Hirschmann, 1991).

Korpi's anklagelser är grava och förtjänar att bemötas, vilket jag (t.ex. Henrekson, 1992, 1996 och 1998) och många andra gjort vid upprepade tillfällen. Syftet med denna artikel är att än en gång granska bärigheten i Korpi's argumentation. I det första avsnittet görs en genomgång av Sveriges ekonomiska tillväxt för att ta reda på huruvida och i vilken utsträckning Sverige haft en svag tillväxt under de senaste decennierna. Genomgången visar att Sverige trendmässigt släpat efter genomsnittet för OECD-länderna och att Sverige sedan 1970 hunnits i kapp eller passerats av 15 länder, medan inget land under samma period passerats av Sverige. Mot denna bakgrund diskuteras i avsnitt två hur Walter Korpi trots detta kunnat hävda att Sverige haft en med andra länder jämförbar utveckling åtminstone fram till början av 1990-talet. Likaså granskas Dowrick's (1996) stöd för Korpi's tes. I avsnitt tre diskuteras den sakliga grunden för Korpi's påstående att svenska nationalekonomer har brustit i objektivitet när de studerat den svenska tillväxten. Artikeln avslutas med en kort summering och några viktiga slutsatser.

Sveriges ekonomiska tillväxt jämfört med andra länder

För att utvärdera ett lands relativa tillväxt argumenterar Korpi med rätta att man skall jämföra ett antal "naturliga experiment". Just därför skall man titta på utvecklingen i alla rika länder och utöver detta lämpligen använda ett eller flera länderaggregat som jämförelsemått. BNP-tillväxten i Sverige var i genomsnitt en procentenhet lägre än i OECD som helhet från 1970 till 1998 (1,7 procent per år jämfört med 2,7 procent per år för OECD-snittet).¹ Vilken effekt har då den lägre svenska tillväxten haft på utvecklingen av den svenska levnadsstandarden jämfört med andra industriländer?

Att jämföra inkomstnivåer är svårare än att jämföra tillväxttakter mellan länder. Den bästa – om än inte perfekta – jämförbarheten uppnås när man använder sig av OECD:s per capita-jämförelser där hänsyn tas till att prisnivåerna varierar mellan länder, s.k. köpkraftsparitets- eller PPP-justerade (PPP = *purchasing power parity*) siffror. År 1970 hade Sverige den fjärde högsta genomsnittsinkomsten i OECD. Redan 1990 hade den svenska inkomstnivån fallit till delad nionde plats. Man skall då betänka att detta år var ett extremt överhettningår med 1,5 procents arbetslöshet och 90-talskrisen hade

ännu inte satt några spår i de svenska siffrorna. Enligt preliminära siffror hade den svenska inkomstnivån 1998 sjunkit till delad 18:e plats i OECD.

Jämförbarheten med andra rika länder ökar om vi tar bort de två utvecklingsländerna Turkiet och Mexiko. Vid en sådan jämförelse hade den svenska genomsnittsinkomsten redan 1990, under den icke uthålliga överkonjunktur som då rådde, fallit till en nivå sex procent under OECD-snittet för utvecklade länder, och år 1998 låg den svenska nivån 15 procent under detta genomsnitt. Det fanns dessutom en klart nedåtgående trend i Sveriges relativa rikedom även innan 90-talskrisen brutit ut. Redan 1977 föll Sveriges inkomstnivå under genomsnittet för de 23 rika OECD-länderna.²

Sammanfattningsvis visar de data som presenterats tydligt att tillväxten sedan 1970 legat klart under OECD-genomsnittet. Den ackumulerade effekten av den lägre tillväxttakten är stor. Vid en PPP-justerad jämförelse av per capita-inkomsten hamnar Sverige på den nedre tredjedelen bland OECD-länderna.³ Således visar statistiken att den svenska ekonomin under det senaste kvartsseket vuxit långsammare än ekonomin i andra jämförbara länder. Sedan 1970 har 15 ”naturliga experiment” kommit ifatt eller gått förbi Sverige i per capita-inkomst, medan Sverige inte passerat ett enda.⁴ Hur kan då Walter Korpi i denna tidskrift och i ett stort antal andra publikationer påstå motsatsen? I nästa avsnitt kommer jag att kortfattat förklara hur det är möjligt för Korpi att presentera de resultat han gör och därmed också dra sina slutsatser om den ekonomiska politiken och påstå att de ekonomiska forskarna brister i objektivitet.

Hur kan Korpi påstå motsatsen?

I Henrekson (1996) försöker jag så noggrant som möjligt att visa att Korpi använt sig av ett stort antal strategier för att, i strid med tillgängliga empiriska fakta, ändå kunnat ge läsaren intrycket att Sverige inte släpat efter jämförbara länder. I det följande beskrivs dessa kortfattat, för en mer omfattande genomgång hänvisas till artikeln i *Economic Journal*.

1. Korpi har ofta valt att börja jämförelsen när Sverige befinner sig i lågkonjunktur jämfört med andra länder (1973)⁵ och sluta när Sverige befinner sig i en icke uthållig överhettning (1989–90). Det är inte på något sätt självklart att åren 1992–98 är mindre representativa för Sveriges situation än åren 1989–90. En närmare titt på Sveriges långsiktiga utveckling visar

också att åren 1970 och 1998 är "normalår" i meningen att de ligger på trendlinjen, medan de år Korpi valt som ändpunkter – 1973 och 1989 eller 1990 – ligger långt under respektive över trendlinjen.⁶

2. Han hänvisar till den s.k. upphinnareffekten (*catching up*) och menar sig därmed kunna avstå från att jämföra Sverige med länder som exempelvis Japan, som under perioden vuxit så snabbt att det blivit mycket rikare än vi. Men som vi redan konstaterat hamnar Sverige under OECD-snittet (exklusive Turkiet och Mexiko) redan 1977 och därmed skulle upphinnareffekten under de senaste två decennierna istället ha haft motsatt effekt, dvs. Sverige borde, allt annat lika, ha växt snabbare än genomsnittet. Inte ens åren efter den djupa krisen 1991–93 har Sverige vuxit snabbare än OECD-snittet.
3. Mot gängse metodik och i strid med vad debatten handlat om, jämförs ibland tillväxt i *absoluta* tal istället för tillväxt i procent.
4. I flera fall jämförs BNP-nivåer i ett läge där den svenska valutan varit mycket stark (t.ex. 1985 och 1990), medan en jämförelse i t.ex. 1994 års växelkurser skulle givit det omvända resultatet. Just därför är det bara s.k. köpkraftsparitetsjusterade siffror som är rimliga vid jämförelser av olika länders inkomstnivåer.
5. Ibland använder Korpi statistik som inte är rensad för inflationen, vilket gör att en konstant nominell skillnad blir en allt mindre real skillnad, något som den otränade betraktaren lätt förbiser.
6. En långsiktigt svag tillväxttakt förklaras ofta bort med "misstag" i politiken just i Sverige, medan motsvarande rensningar för politikmisstag i andra länder inte gjorts.
7. Slutsatser om ekonomin som helhet dras ofta med utgångspunkt från jämförelser av mindre delar av ekonomin, särskilt tillverkningsindustrin, vars betydelse kontinuerligt krympt och nu utgör ca 20 procent av den totala ekonomin.

I den belysning av Sveriges ekonomiska utveckling som publicerades i *Economic Journal* fick Walter Korpi visst stöd av den australiske ekonomen Steve Dowrick (1996, s. 1777) som menar att: "Allt sammanvägt förefaller en rimlig slutsats vara att åtminstone fram till 1990 finns det ingenting i Sveriges tillväxt som antyder en avsevärd eftersläpning". Dowrick grundar i första hand sin slutsats på en figur som visar utvecklingen för real BNP per capita i

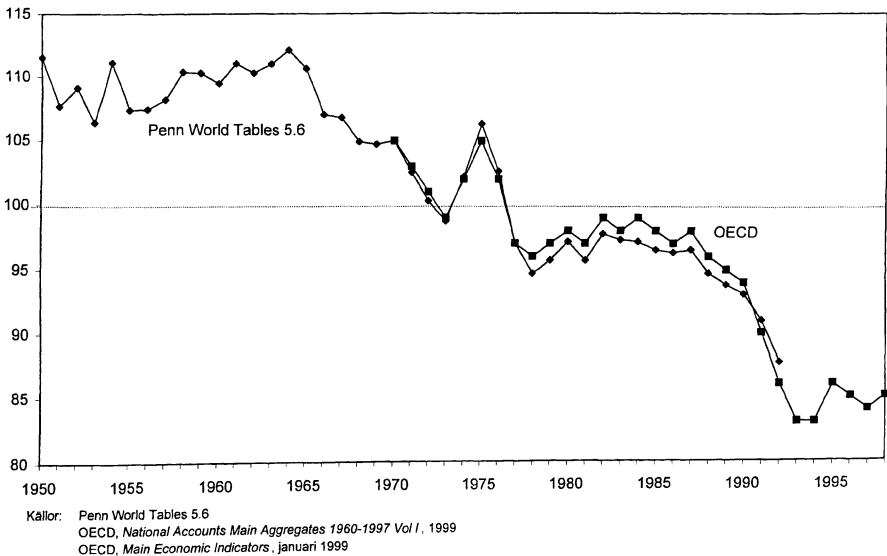
24 OECD länder för perioden 1950 till 1992. Data är hämtade från *Penn World Tables* version 5.6 och siffrorna är uttryckta i 1985 års köpkraftsparitetsjusterade dollar. Samtliga länder är med i figuren (reproducerad för 18 länder i *Sociologisk Forskning* av Korpi), vilket gör den mycket överskådlig. Dowrick bygger heller inte sina slutsatser om Sveriges relativa utveckling på något annat än "ögonekonometri".

För att öka trovärdigheten i Dowricks slutsatser betonar Walter Korpi att Dowrick publicerat tre artiklar i *American Economic Review* och därför som tillväxtforskare ligger på den absoluta forskningsfronten. En första fråga man ställer sig är om antalet artiklar i AER eller andra topprankade tidskrifter avgör vem som är mest trovärdig att bedöma Sveriges eventuella eftersläpning i det fall när ingen av artiklarna behandlar just Sverige. Bara för att man gjort tvärsnittsregressioner på ett stort antal länder och fått dessa publicerade i internationella tidskrifter så betyder ju inte det att man är expert på den ekonomiska utvecklingen i något av de enskilda länder som ingått i data-materialet. Själv blir jag mycket förvånad över Korpis försök att vädja till auktoritet. Rimligen är det sakargumentens tyngd som skall värderas, helt oberoende av vem som utvecklar dem. På motsvarande sätt skulle man annars kunna hänvisa till den betydligt mer inflytelserike tillväxtforskaren Robert J. Barro som enligt sina senaste skattningar (uppdateringar av Barro, 1997) predikterar en låg tillväxt för Sverige i jämförelse med de flesta utvecklade länder. Barro har sedan 1978 publicerat elva artiklar i AER och 13 i likaledes topprankade *Journal of Political Economy*.

En annan fråga man ställer sig vad gäller Dowrick är varför han väljer att använda data från *Penn World Tables* (PWT) i stället för de data som publiceras av OECD. Syftet med PWT är ju i första hand att möjliggöra jämförelser mellan i- och u-länder som befinner sig på mycket olika inkomstnivåer, medan huvudsyftet med OECDs statistikproduktion är att ta fram data där jämförbarheten är så stor som möjligt just mellan olika OECD länder. Mig veterligen finns det inte något som talar för att PWT är en bättre källa för att jämföra Sverige med övriga OECD-länder.

Dowrick avstår också från att konstruera ett OECD-genomsnitt som han kan jämföra Sverige med, vilket likaså är förvånande med tanke på att diskussionen i så hög grad handlat om huruvida Sverige släpat efter ett genomsnitt av industriländer. Det är dock fullt möjligt att från PWT konstruera ett OECD-genomsnitt och jämföra utvecklingen för svensk BNP per

capita relativt detta mått. Den senast tillgängliga versionen (version 5.6) av PWT går fram till 1992. I *Figur 1* presenteras utvecklingen för köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i löpande priser i Sverige relativt OECD (exklusive Mexiko och Turkiet) för perioden 1970–98 enligt OECD och samma mått i 1985 års priser beräknat från PWT för perioden 1950–92. De båda serierna har kalibrerats så att de ligger på samma nivå 1970. Serierna utvecklas i stort sett identiskt mellan 1970 och 1992. När materialet presenteras på detta sätt framträder den svenska eftersläpningen i förhållande till OECD-snittet även med de data som Dowrick använder. Med andra ord, inte ens Dowricks egna data ger stöd för hans slutsats.

Figur 1 Köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i Sverige i procent av OECDs genomsnitt enligt Penn World Tables respektive OECD-statistiken.

Anm: OECD avser OECD exklusive Mexiko och Turkiet. OECD-statistiken avser löpande köpkraftspariteter medan *Penn World Tables* (PWT) avser fasta köpkraftspariteter med 1985 som basår (variabel: *RGDPCH*). Jämförelsen från PWT har gjorts genom att populationsväga de enskilda ländernas inkomstnivåer och serien har skalats så att den år 1970 ligger på samma nivå som serien från OECD. I PWT saknas data för *RGDPCH* avseende 1992 för Grekland och 1991 och 1992 för Portugal. Värdena för dessa år för dessa länder har räknats fram med utgångspunkt från tillväxttakterna enligt OECD-statistiken.

Källa: OECD, National Accounts Main Aggregates 1960-1997 Volume 1, 1999, OECD, Main Economic Indicators, januari 1999 och Penn World Tables version 5.6.

Figur 1 kan också användas för att granska tyngden i Korpis (1998, Tabell 3) observation att Sverige växte långsammare (0,3 procentenheter) än OECD-snittet även under 1950- och 60-talet och att svenska ekonomer förbisett detta. För det första kan vi konstatera att det är just detta vi förväntar oss av upphinnareffekten – givet Sveriges relativa rikedom under denna tid så måste detta betraktas som en mycket hög tillväxttakt. Däremot visar det faktum att Sverige växte långsammare än OECD-snittet under perioden 1979–89, trots att per capita-inkomsten låg under OECD-snittet under hela denna period, att Sverige fått ett tillväxtproblem. För det andra visar *PWT*-serien att svensk köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita höll jämna steg med OECD-snittet fram till 1965, medan den relativa tillbakagången inte startar förrän under andra halvan av 1960-talet, vilket också stämmer med Henrekson (1996, Table 3) där det framgår att valet av 1970 som startår för jämförelsen inte spelar någon roll för slutsatsen.

Objektivitetsproblemet

Walter Korpi (1996, 1998) slår med stor emfas fast att, eftersom svenska ekonomer hävdat att Sverige vuxit långsamt och detta motsägs av tillgängliga fakta, så finns det fog för att påstå att den svenska nationalekonomkåren lider av ett allvarligt objektivitetsproblem. Men i de två föregående avsnitten har vi kunnat konstatera att Sverige långsiktigt vuxit långsammare än ett genomsnitt av OECD-länderna sedan 1970 (ett år som ligger på trendlinjen). Så är fallet även om analysen inte går längre än till 1990.⁷ Vi har likaledes kunnat påvisa att Walter Korpi använt åtminstone sju olika strategier för att försöka ge en annan bild. Likaså visade det sig att de data som Steve Dowrick presenterade också indikerade en svensk eftersläpning, trots att Dowrick använde dem som stöd för att hävda motsatsen. Detta räcker enligt min mening för att tillbakavisa Korpis påstående.

Lars Bergström, professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet har gjort en argumentationsanalys av Korpis diskussion (Bergström, 1998). Utan att kunna bedöma vem som har rätt i sak, menar Bergström att en strikt argumentationsanalys inte ger några belägg för att de nationalekonomer som deltagit i tillväxtdebatten skulle vara mindre objektiva än Korpi. Bergström finner heller inga skäl att tro att ekonomerna inte är övertygade om sanningshalten i sina utsagor, vilket rycker undan benen för anklagelsen att de personligen tjänar på att hävda eftersläpningen och att den beror på den svenska modellen. Bergströms slutsatser bör rimligen tillmätas en viss tyngd med tanke på att han

är en utomstående utan egna intressen i sakfrågan och med avancerad träning i att analysera frågor som dessa ur ett principiellt perspektiv.

Således är det svårt att på basis av Korpis egna analyser finna belägg för att svenska nationalekonomer givit prov på bristande objektivitet just i denna fråga. Däremot finns det på basis av det i sammanhanget ovanligt entydiga faktaunderlaget visst fog för att hävda att Korpi själv ger prov på bristande objektivitet. Denna bild förstärks av den kritiska granskning som Fölster (1998) gjort av Korpis forskning på ett annat område, nämligen välfärdsstatens effekter på inkomstfördelningen. Efter sin genomgång av denna forskning drar Fölster slutsatsen att framställningen ”brister i vetenskaplig objektivitet, inte bara när det gäller tolkningen av resultaten, utan även i hanteringen av det empiriska materialet” (s. 289). Trots att ett drygt år gått sedan Korpi fick ta del av Fölsters analyser har ännu inte den framförda kritiken bemötts.

Slutsatser

Jämfört med ett genomsnitt av andra rika länder har den ekonomiska tillväxttakten i Sverige varit låg i mer än ett kvartssekel. Den kanske mest slående illustrationen till detta faktum är att 1970 fanns det bland de 23 rika OECD-länderna endast tre som var rikare än Sverige, medan det 1998 endast fanns fyra som var fattigare. Trots detta har Walter Korpi i ett stort antal artiklar hävdat att de som menar att Sverige släpar efter har baserat sin slutsats på “vad som med en underdrift kan kallas slarviga analyser”. Istället vill han göra gällande att svensk ekonomisk utveckling sammantaget varit i linje med utvecklingen i andra jämförbara länder åtminstone fram till ingången av 1990-talet.

I denna artikel har jag försökt visa hur det är möjligt att till läsaren förmedla denna bild. Det är ett resultat av ett antal specifika och omotiverade strategiska överväganden: missvisande val av tidsperioder, hänvisning till upphinnarfaktorn för att slippa jämförelser med breda länderaggregat, fokusering på absolut istället för relativ tillväxt i vissa fall, jämförelser av inkomstnivåer på basis av godtyckligt valda växelkurser från icke-representativa år istället för PPP-växelkurser, presentationer av nominella storheter för att göra den reala utvecklingen mindre tydlig, tolkning av en långsiktigt svag utveckling som resultatet av specifika politikmisstag samtidigt som liknande misstag i andra länder ignoreras och dragande av omotiverade slutsatser om ekonomin som helhet från analyser av delar av ekonomin. Likaså visade det sig att ekonomen Steve Dowricks egna data heller inte gav underlag för slutsatsen att Sverige inte släpat efter fram till 1990 – i själva verket visar Dowricks serie att eftersläp-

ningen startade redan några år tidigare än vad som hävdats i den svenska debatten. Eftersom Dowricks analys låg till grund för Korpis slutsats att svenska ekonomer släpar efter den internationella forskningsfronten, undergräver detta ytterligare trovärdigheten i Walter Korpis anklagelser.

Med tanke på att den svenska ekonomiska politiken i viktiga avseenden avvikit från den som förts i många andra OECD-länder sedan 1970-talet, är det knappast förvånande att många ekonomer argumenterat att den långsamma ekonomiska tillväxten åtminstone till en del kan förklaras av en avvikande ekonomisk politik. Korpi avfärdar relevansen i dessa argument på basis av sitt påstående att Sverige *de facto* inte har släpat efter, men eftersom det inte finns någon grund för detta påstående, så är det ett angeläget forskningsområde att försöka förklara Sveriges långsamma tillväxt. Emellertid ligger detta utanför ramarna för denna artikel.⁸

Walter Korpi nöjer sig inte med att diskutera den ekonomiska tillväxten och vad en eventuell tillväxtavvikelse mellan Sverige och omvärlden kan bero på. Istället går han vidare och tar sina egna missvisande slutsatser i sakfrågan till intäkt för att anklaga svenska nationalekonomer för såväl (omedvetna) objektivitetsproblem som medveten opportunist. Vad gäller det senare hävdar han att en nationalekonomisk forskare som i Sverige vill göra karriär gör säkrast i att inte gräva alltför djupt i statistiken för att hitta fakta som ifrågasätter de ledande ekonomernas syn. Jag har under årens lopp som forskare arbetat vid Göteborgs Universitet, Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning och Industriens Utredningsinstitut. Jag har inte vid något tillfälle känt att några sådana hänsyn har förväntats. Korpi målar upp en värld som jag och mina kolleger står helt främmande inför. Var och en som närmare studerar debatten bland svenska ekonomer vad gäller centrala frågor som arbetslösheten, den offentliga sektorns lämpliga storlek och orsakerna till den svenska eftersläpningen ser att det finns en stor spännvidd i de uppfattningar som framförs.

Självfallet kan ingen garantera att det inte finns objektivitetsproblem bland svenska nationalekonomer. Den objektivitetsproblematik som Myrdal (1958) diskuterade är naturligtvis viktig att ha i åtanke inom alla samhällsvetenskaper. Walter Korpis många analyser av Sveriges relativa tillväxt utgör onekligen ett exempel på "[s]amhällsvetenskapens objektivitetsproblem i åskådlig form". Jag hoppas att denna artikel övertygat läsaren om att vad som i just detta fall åskådliggjorts är Walter Korpis objektivitetsproblem och inte den svenska nationalekonomkårens.

Noter

Författaren tackar Per Thulin för värdefull hjälp med framtagande av data.

¹ OECD, National Accounts Main Aggregates 1960–1997 Vol 1, 1999 och OECD, Main Economic Indicators, januari 1999.

² Sifferuppgifterna från detta och föregående stycke är hämtade från OECD, National Accounts Main Aggregates 1960–1997 Volume 1, 1999 och OECD, Main Economic Indicators, januari 1999. Den specialintresserade kan genom hänvändelse till författaren få tabell och figur som med större detaljrikedom illustrerar det som framförs i texten.

³ Korpi hävdar att man inte ska studera alla OECD-länder utan endast 18 av dessa. Det finns knappast någon grund för detta påstående. Men låt oss ändå bara konstatera att bland de EU-länder Korpi vill ska ingå i jämförelsen så var Sverige klart rikast 1970, medan när Sverige blev medlem i EU 1995 så sjönk därigenom EUs genomsnittsinkomst.

⁴ Den intresserade läsaren hänvisas också till Persson (1998) för en detaljerad jämförelse av Sveriges utveckling över tiden i förhållande till samtliga OECD-länder.

⁵ Trots detta skriver Korpi att "framstår därefter 1973 som en ny konjunkturtopp före nedgångsperioden som började efter oljekrisen mot slutet av det året". Detta gäller internationellt, medan förhållandet är det rakt motsatta för Sverige relativt andra länder.

⁶ En figur som visar detta kan erhållas genom direkt hänvändelse till författaren.

⁷ Korpi gör en poäng av osäkerheten i den publicerade statistiken och att den revideras flera gånger: "Vi kan alltså inte lita på att små skillnader mellan länderna återspeglar någon verklig skillnad mellan dem". Just därför är det viktigt med långa tidsserier som visar hur olika genomsnittliga tillväxttakter efterhand ackumuleras i form av stora nivåskillnader. En jämförelse fram till 1990 som genomförs idag drabbas ej av denna kritik, eftersom statistiken rimligen kan betraktas som slutgiltig.

⁸ Den som är intresserad av färskare referenser till diskussionen hänvisas till Agell, Lindh och Ohlsson (1997), Fölster och Henrekson (1998, 1999) och Lindbeck (1997).

Referenser

Agell, J., Lindh, T., Ohlsson, H. (1997) "Growth and the Public Sector: A Critical Review Essay", *European Journal of Political Economy* 13 (1):33–52.

Barro, R.J. (1997) *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study*. Cambridge, MA: MIT Press.

Bergström, L. (1998) "Walter Korpi om objektivitet", i Grenholm, C.-H. och Helgesson, G. (red) *Objektivitetsproblemet i ekonomisk vetenskap*.

Arbetsrapport från Teologiska institutionen vid Uppsala universitet.

Dowrick, S. (1996) "Swedish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside", *Economic Journal* 106 (459):1772–1779.

Fölster, S. (1998) "Inkomstfördelning i välfärdsstaten", *Ekonomisk Debatt* 26 (4):283–294.

Fölster, S. & Henrekson, M. (1998) "Growth Effects of Government Expenditure and Taxation in Rich Countries", *IUI Working Paper* nr 503, Stockholm.

Fölster, S. & Henrekson, M. (1999) "Growth and the Public Sector: A

- Critique of the Critics”, *European Journal of Political Economy*, 15(2): 337-358.
- Hedborg, A. & Meidner, R. (1984) *Folkhemsmodellen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Henrekson, M. (1992) ”Korpis tredje väg – ännu en återvändsgränd”. *Ekonomisk Debatt* 20 (7):587–591.
- Henrekson, M. (1996) ”Sweden’s Relative Economic Performance: Lagging Behind or Staying on Top?”, *Economic Journal* 106 (459):1747–1759.
- Henrekson, M. (1998) ”Sveriges ekonomiska tillväxt i jämförande belysning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 101(1):66–74.
- Hirschmann, A.O. (1991) *The Rethoric of Reaction: Perversity, Futility, Jeopardy*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Korpi, W. (1996) ”Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Policy Experts”, *Economic Journal* 106 (459):1727–1746.
- Korpi, W. (1998) ”Tro och vetande i debatten om Sveriges ekonomiska tillväxt: Samhällsvetenskapens objektivitetsproblem i åskådlig form”, *Sociologisk Forskning* 2:41–73.
- Lindbeck, A. (1997) ”The Swedish Experiment”, *Journal of Economic Literature* 35 (3):1273–1319.
- Myrdal, G. (1958) *Objectivity in Social Research*. London: Duckworth.
- Persson, M. (1998) ”Debatt, vetenskap och ekonomisk tillväxt”, i Grenholm, C.-H. & Helgesson, G.(red)*Objektivitetsproblemet i ekonomisk vetenskap*. Arbetsrapport från Teologiska institutionen vid Uppsala universitet.

Abstract

The economic growth of Sweden and the objectivity of social scientists.

In an article in *Sociologisk Forskning* (2/98) Walter Korpi maintains that the claim by Swedish academic economists that Sweden's economic growth has been slow compared to other rich countries is at odds with the empirical facts. Consequently, unless Sweden has grown slowly, an often cited basis for questioning the Swedish model is invalidated. Korpi also asserts that the discussion reveals a severe objectivity problem among Swedish academic economists. In this article Magnus Henrekson rebuts Korpi's allegations. The available facts show that Sweden was lagging behind relative to a broad aggregate of other industrialized countries up to 1990, and this tendency is further reinforced if the 1990s is included in the comparison. As a corollary, it is an important task for future research to examine the factors that can potentially explain this unfavorable development. One hypothesis worthy of additional exploration is whether the Swedish model with its large public sector and strongly redistributive policies provides part of the explanation. As regards the objectivity problem in social science research in Sweden, Henrekson argues that, if anything, the discussion of Sweden's growth problem shows that Walter Korpi is the one who has been lacking in scientific objectivity in this particular instance.

debatt

Den virtuella verklighetens tillväxt och det intellektuella samtalets förfall i forskarsamhället

AV WALTER KORPI

Det intellektuella samtalet är forskarsamhällets hjärta och njurar. Samtalet mellan forskare genom publikationer och i diskussioner driver fram nya frågor och nya svar. Genom att i samarbete eller tävlan pröva argument och hypoteser mot fakta renskar samtalet mellan forskarna också ut slagg och föroreningar. Medborgarskap i forskarsamhället har den som bidrar till det intellektuella samtalet. Till grundreglerna för detta samtal hör, att man skall känna till forskningsläget och redovisa motpartens argument utan att förtiga eller förvränga. Det avgörande kriteriet för att förkasta eller tills vidare acceptera argument och hypoteser är deras överensstämmelse med fakta.

Vi är alla medvetna om att detta är en idealbild av vad forskare i verkligheten gör. Men dessa ideal är viktiga därför att de utgör den intellektuella och etiska grunden för att skilja ut forskare från t ex präster, affärsmän och reklamfolk, vars verksamhet inte mäts med sådana mått. Dessa ideal och normer är också viktiga som forskarsamhällets hemvärn mot de risker som objektivitetsproblemet skapar. Eftersom samhällsforskarna ofta tar upp frågor som är centrala för konflikter mellan viktiga intressegrupper, riskerar vi ständigt att våra synsätt och tolkningar påverkas av för forskarnas timliga välfärd viktiga faktorer men för forskningen störande moment.

När tongivande nationalekonomer under mitten av 1980-talet började driva tesen att "den svenska modellen" lett till att Sverige sedan 1970 fått en betydligt sämre ekonomisk tillväxt än andra jämförbara länder blev deras argument snabbt anammade av ledande politiker, näringslivsföreträdare och opinionsbildare. Jag skrev då en artikel där jag ifrågasatte det empiriska

---

Walter Korpi, professor i socialpolitik, vid Institutet för Social Forskning, Stockholms Universitet, forskar kring välfärdsstatens utveckling.

underlaget för den kausala tolkning som den svenska eftersläpningstesens förespråkare gjort.¹ Jag minns att jag för femton år sedan skickade manuskriptet till professor Assar Lindbeck ”med förhoppning om en konstruktiv diskussion.” Under de år som gått sedan dess har jag märkt, att den svenska samhällsforskningen på det här området inte kommer särskilt nära de ideal som forskarsamhället har om sin verksamhet, kanske snarare tvärtom.

* * *

Den centrala frågan i debatten om den svenska tillväxten har varit hållbarheten hos de empiriska beläggen för tesen om ett orsakssamband mellan den ”svenska modellen” och försämrad tillväxt.² Talesmän för en sådan eftersläpningstes har hävdad, att Sverige fram till ungefär 1970 hade en i jämförelse med andra jämförbara länder synnerligen god tillväxt av BNP per invånare men att välfärdsstatens expansion därefter lett till att vi klart har halkat efter dessa länder. Henrekson (1999) går nu i magistrala ordalag till anfall mot mitt ifrågasättande av det empiriska underlaget för deras kausala tolkning och kommer med mycket allvarliga anklagelser. Hans inlägg får sitt värde genom att det illustrerar karaktären och kvaliteten i det empiriska underlaget och i argumenten för eftersläpningstesens. Vad han för fram har många andra tidigare gjort och bl a Lindbeck (1996) har pekat på Henreksons argumentation som stöd för eftersläpningstesens.

De empiriska argumenten till stöd för påståendet om ett orsakssamband mellan den svenska välfärdsstaten och eftersläpningen i tillväxt har sedan 1985 i stort sett varit av samma slag. Alla har här pekat på att den procentuella tillväxten av BNP per invånare i Sverige sedan 1970 har legat under genomsnittet för OECD. Detta faktum har jag givetvis aldrig bestridit.³ Vad jag ifrågasatt är i stället om den svenska välfärdsstaten kan antas ha orsakat detta förhållande. I all enkelhet har jag påpekat att också länder som USA och Schweiz, vilka knappast är kända för att ha någon svensk modell, i likhet med Sverige har haft en procentuell tillväxt under OECD-genomsnittet. En tolkning av ett sådant samband i kausala termer blir här därför minst sagt problematisk. På den tiden födelsetalen var lägre i städerna än på landsbygden brukade man i den sociologiska metodundervisningen påpeka, att detta samband nog inte kunde tolkas som orsakat av den lägre frekvensen storkar i städerna. Här måste man på samma sätt fråga om länder som Schweiz, Sverige och USA har något annat gemensamt än en svensk modell. Jag har här pekat

på att inom OECD tenderar de länder, som i utgångsläget ligger högt i termer av BNP per invånare, att få en lägre procentuell tillväxt än de från början mindre rika länderna (se t ex Korpi 1985a, b och c, 1990, 1992: 103-104, 1998a, 1999 a och b).⁴ De rikare länderna tenderar därför att få en procentuell tillväxt under OECD-snittet. Detta i internationell litteratur länge välkända statistiska förhållandet brukar, delvis missvisande, kallas upphinnareffekten (*catch-up*). Vid kausala tolkningar i jämförelser mellan olika länder måste man därför på ett eller annat sätt hålla utgångsläget av BNP per invånare under kontroll.

Så gott som alla talesmän för den svenska eftersläpningstesen har med tystnad gått förbi frågan om upphinnareffekten och helt enkelt låtit bli att beakta den (t ex Lindbeck 1997). Henrekson har länge varit tämligen unik såtillvida att han uttryckligen förnekat, att de rikaste länderna inom OECD tenderat att få en lägre procentuell tillväxt än länder med lägre utgångsnivå.⁵ Alla har de dock utgått ifrån att jämförelser mellan den procentuella tillväxten i Sverige och OECD-medelvärdet är ett helt oproblemiskt underlag för kausala slutsatser om effekterna av den svenska modellen. En verklighetsbild av det slaget leder till en del ganska märkliga turer.

Ett exempel här är hur eftersläpningstesens talesmän reagerat på den australiensiske ekonomen Steve Dowricks utvärdering av den svenska tillväxtdebatten, där han kom till slutsatsen att ”allt sammanvägt förefaller en rimlig slutsats vara att *åtminstone fram till 1990* finns det ingenting i Sveriges tillväxt som antyder en avsevärd eftersläpning” (Dowrick 1996:1777, kursiv i originalet). Normalt skulle man inom forskarsamhället här vänta sig att de som ifrågasätter denna slutsats kommer med nya data och empiriska analyser, där de försöker belägga att detta samband saknar betydelse. Eftersläpningstesens talesmän har i stället försökt omtolka vad Dowrick skrivit så att det passar in i deras tes. I likhet med Lindbeck (1997:1285-1286) har Henrekson (1998:69) hävdad, att Dowrick här ”förefaller att tala om perioden 1950-1990, men diskussionen har ju aldrig handlat om den perioden. Svenska ekonomer har endast hävdad att det skett en eftersläpning sedan 1970. Eftersom svensk ekonomi hade en mycket stark utveckling under 1950- och 60-talen är det knappast förvånande att eftersläpningen när två starka och två svaga decennier summeras i genomsnitt inte blir särdeles stor.”

I forskarutbildningen är det kanske inte helt ovanligt att vid behandlingen av C-uppsatser möta påståenden om den svenska verkligheten som för-

fattaren genom att slå upp i Statistisk Årsbok kunde ha sett är felaktiga. Bland internationellt etablerade forskare torde något liknande höra till det mera sällsynta. I den svenska tillväxtdebatten är sådant dock alltför vanligt. Om Lindbeck och Henrekson hade använt fem minuter för att kontrollera rimligheten i sin omtolkning av Dowrick genom att slå upp tabell 3.1 i OECD:s *Historical Statistics* hade de sett, att en hopvägning av det antydda slaget rent räknemässigt är omöjligt. Den svenska eftersläpningen i förhållande till OECD-medelvärdet var lika stort under 1950- och 60-talen som 1973-89 (Tabell 1).

Tabell 1. Genomsnittlig procentuell tillväxt av real BNP per invånare i Sverige och i OECD under olika perioder 1950-1989.

	1950-60	1960-68	1968-73	1973-79	1979-89
OECD	2,9	3,9	3,5	1,9	2,1
Sverige	2,6	3,6	3,1	1,5	1,8
Skillnad	-0,3	-0,3	-0,4	-0,4	-0,3

Källor: 1960-89: OECD *Historical Statistics*, 1991, Tabell 3.1
1950-60: *Penn World Tables*, version 5.6.

Författare av C-uppsatser brukar i allmänhet acceptera uppgifter i Statistisk Årsbok som svårromkullrunneliga fakta. Eftersläpningstesens talesmän är dock höjda över futiliteter av det slaget. Henrekson försöker nu komma undan sitt tidigare blundande för Sveriges minussiffror redan under 50-och 60-talen genom att blunda ännu hårdare. Han skriver att "givet Sveriges relativa rikedom under denna tid måste detta betraktas om en mycket hög tillväxt." Men hans ovan citerade skrivning innebär uppenbarligen, att han trodde att Sverige under 50- och 60-talen låg över OECD-genomsnittet. Det är bara när två starka och två svaga decennier summeras som eftersläpningen i genomsnitt inte blir särdeles stor. När två svaga decennier slås ihop med två andra svaga decennier förändras inte medelvärdet på det sätt hans

resonemang förutsätter. På samma sätt faller Lindbecks argument att Sveriges eftersläpning i förhållande till OECD-medelvärdet först kommer efter 1970, och då som en följd av att ”det bara är ungefär från denna tid Sveriges institutioner och politik avsevärt skilt sig från dem i de andra OECD-länderna” (Lindbeck 1997: 1284). Det faktum att den antagna orsaksfaktorn kommer först tjugo år *efter* det att dess effekter redan har inträtt blir knepigt att förena med den grundläggande logiken i kausalanalys, som ju kräver att orsak skall föregå verkan.

De anförda beläggen för den kausala tolkningen, att välfärdsstatens expansion efter 1970 har lett till en speciell svensk eftersläpning håller alltså inte. Orsakerna till skillnaderna mellan Sverige och OECD-medelvärdet måste sökas på annat håll. En ledtråd här är nog att också bl a USA och Schweiz har haft en liknande eftersläpning. För perioderna 1960-68, 1968-73, 1973-79 och 1979-89 var eftersläpningen för USA -0,8, -1,5, -0,5 och -0,3. För Schweiz var motsvarande siffror -1,2, -0,1, -2,0 och -0,4.

Henrekson ifrågasätter Dowricks kompetens med argumentet att ”ingen av artiklarna [i hans produktion] behandlar just Sverige.” Här glömmar han dock bort Dowricks artikel i *Economic Journal*, som dessutom inte bara behandlade debatten om den svenska utvecklingen. Där granskade han också en artikel av just Henrekson, vars argument dock, som framgår av Dowricks ovan citerade sammanfattning, blev underkända. Henrekson frågar sig också varför Dowrick använt *Penn World Tables* som dataunderlag i stället för OECD. Här kan jag lugna Henreksons misstankar. För OECD-länderna grundas *Penn World Tables* på OECD-data.⁶ Däremot har Henrekson själv blandat ihop siffrorna på ett betänkligt sätt. I hans figur 1 ligger Sverige sedan 1977 under OECD-medelvärdet när det gäller nivån av BNP per invånare. I OECD:s *National Accounts*, som han anger som källa, kommer Sverige under den genomsnittliga nivå först 1992.

* * *

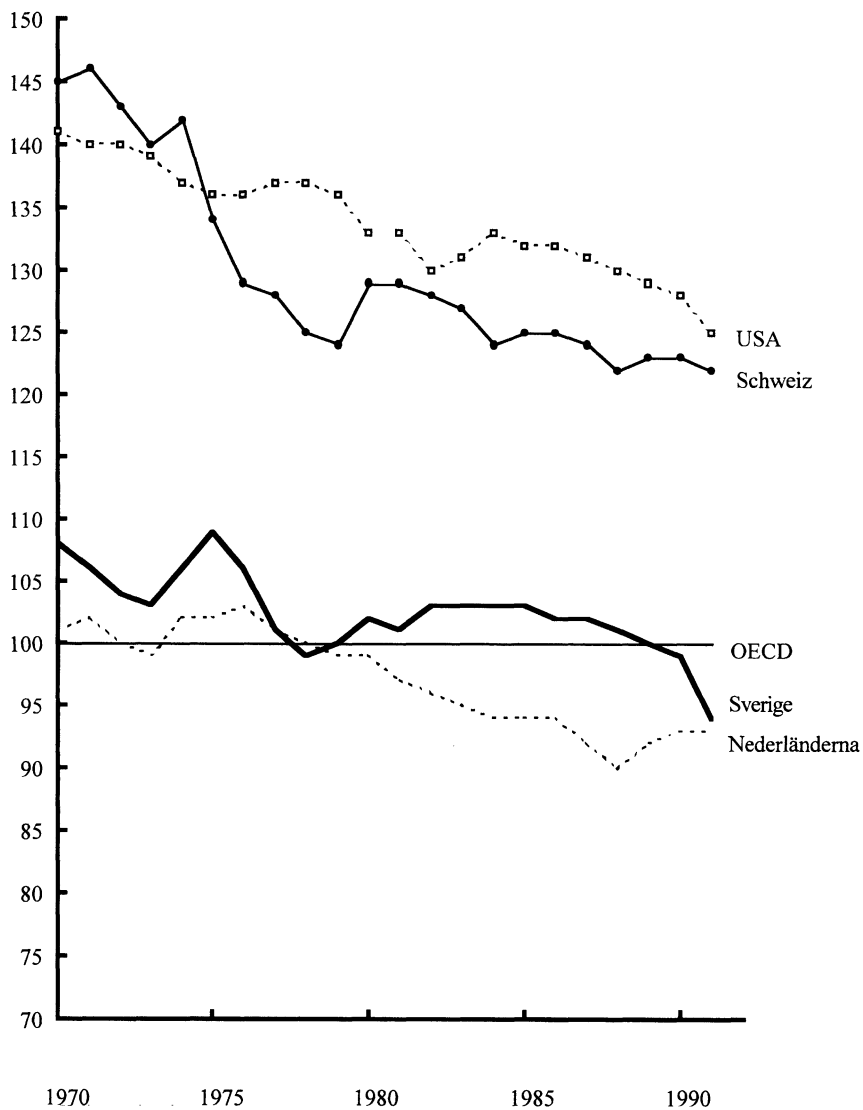
När man ser på utvecklingen av nivåerna av BNP per invånare i OECD-länderna 1950-92 (i termer av köpkraftspariteter) blir bilden, med Henreksons ordval, ”mycket oöverskådlig” (se figur 1 i Korpi 1998a). Det man där skådar är helt enkelt att flertalet av de rikare länderna ligger rätt nära varandra när det gäller nivåer och att ökningen i flertalet av dem har gått ungefär parallellt. Man ser ett ormbö av linjer som slingrar sig fram ibland över, ibland

under varandra, från 1950 till slutet av 80-talet. I detta ormbö är linjen för den svenska utvecklingen inflätad på ett sätt som inte väcker någon särskild uppmärksamhet. För att få fram den förväntade svenska eftersläpningen väljer Henrekson att, för Sveriges del, visa BNP per invånare uttryckta som procent av OECD-genomsnittet. Ty se! "När materialet presenteras på detta sätt framträder den svenska eftersläpningen i förhållande till OECD-snittet ... " utropar Henrekson.

Henrekson illustrerar här på ett självlysande sätt det intellektuella samtalslets förfall i forskarsamhället. Många gånger och senast i den artikel Henrekson nu kritiserar har jag påpekat, att diagram av det slag som han visar inte är acceptabla som underlag för kausala tolkningar om effekter av den svenska modellen (Korpi 1998a:56-57). Problemet här är att BNP per invånare (i köpkraftspariteter) ungefär fyrdubblats från 1970 till 1990. Om ett land år 1970 låg åtta procent över OECD-medelvärdet skulle det med ett i absoluta termer oförändrat försprång framför OECD-medelvärdet år 1990 bara ligga två procent över detta medelvärde. Även om länder med utgångsnivåer över OECD-genomsnittet ökar lika mycket som detta genomsnitt kommer de alltså, att som procent av det växande medelvärdet synas "sjunka ned" mot OECD-medelvärdet.⁷ Henrekson har dock uppenbara svårigheter att inse detta förhållande. Det har därför undgått honom att hans presentationsteknik är så effektiv, att den kan visa på inte bara en svensk utan också t ex på en amerikansk, en schweizisk och en nederländsk eftersläpning i förhållande till OECD-snittet (*Figur 1*). Återigen, den gemensamma faktorn här är inte en svensk modell utan ett högt utgångsläge, dvs den s k upphinnareffekten. Kausala tolkningar är därför inte rimliga.

Mot bakgrund av att flertalet av de rikare OECD-länderna ligger nära varandra i BNP-nivåer kommer rangordningar mellan dem ofta att återspegla små skillnader, inte sällan tiondels procentenheter. Rangordningar blir därför ett osäkert underlag för beskrivningar och kausala slutsatser. Därtill kommer att uppskattningarna av köpkraftskorrigerade BNP-nivåer (PPP) ännu så länge har låg reliabilitet. Osäkerheten i siffrorna illustrerades när siffrorna reviderades i början av 1990-talet. Denna revidering ledde till att ländernas placering i förhållande till OECD-medelvärdet i genomsnitt för t ex 1989 förändrades med fem procentenheter (Korpi 1992:68-69). Norge, som före revideringen låg på en fjärdeplats och sju procent över OECD-snittet, halkade efter revideringen ned till fjortonde plats, sex procent under samma snitt.

Figur 1. BNP per invånare i förhållande till OECD-genomsnittet 1970-1991 (justerat för skillnader köpkraft, 1970=100)

Källa: National Accounts (1993)

Tyskland låg före revideringen fyra procent under OECD-medelvärdet men efter revideringen sex procent över detta medelvärde. Så pass instabila är alltså beräkningarna av de köpkraftsjusterade BNP-måtten. Rangordningar grundade på tiondels procent är därför föga tillförlitliga. På grund av osäkerheten i sådana rangordningar bör man nog tills vidare inte ta dem alltför bokstavligt.⁸

I sin diskussion blandar Henrekson ihop konjunkturvariationer med effekter av catch-up. Den måttliga men inte negligerbara korrelation, som funnits mellan procentuell tillväxt och utgångsnivå för längre tidsperioder inom OECD, behöver inte innebära att varje land som får en sänkt BNP-nivå kommer att få en högre procentuell tillväxt. I Sverige gick tillväxten ned dramatiskt 1991-1993, något som återspeglar en internationell konjunkturedgång kombinerad med en omläggning av den svenska ekonomiska politiken. Den mycket kraftiga tillväxt, som hösten 1999 prognosticeras för Sverige, beror sannolikt till stor del på att vi bättre utnyttjar resurser som legat i träda under konjunkturedgången och har nog därför inte med upphinnareffekten att göra.

* * *

Henreksons oförmåga att inse problemen med kausala tolkningar baserade på jämförelser mellan Sverige och OECD-medelvärdet gör att han ser konspirationer och bedrägeri hos den som påpekar dessa problem. För tredje gången framträder Henrekson här som Sankte Per med sin katalog över mina sju dödssynder i den här branschen.⁹ För läsarna av Sociologisk Forskning vill jag göra några bekännelser om arten av mina sju försyndelser enligt denna katalog. Jag vågar dock knappast hoppas att detta skall bli tredje gången gillt för mina försök till ett intellektuellt samtal med Henrekson.

1. För att ta hänsyn till konjunkturcykler bör man i princip studera tillväxt under perioder avgränsade genom två konjunkturtoppar. OECD publicerar därför sin ekonomiska statistik uppdelat på perioder avgränsade av internationella konjunktursvängningar, bl a 1968, 1973 och 1979.¹⁰ Så gott som alla, bland dem jag, använder denna periodisering. Undantaget här är eftersläpningstesens talesmän, något som jag påpekade i min förra artikel (Korpi 1998a:63). Av en händelse som har besvärande likheter med en tanke har de valt att i stället utgå från 1970. Detta gör att 1971 med nolltillväxt ingår i Sveriges periodmedelvärde. Mot bakgrund av de små

skillnader som finns mellan länderna får ett år med nollvärden en inte oväsentlig betydelse i jämförelserna. Det gör att med början just 1970 får vi den största negativa avvikelsen i periodmedelvärden mellan Sverige och OECD. Som jag tidigare visat finns det dock inga sakliga argument för att enbart utgå från 1970. Väljer vi något annat rimligt år som utgångspunkt blir skillnaderna små eller positiva.

2. Henrekson hävdar att jag avstått från ”att jämföra Sverige med länder som exempelvis Japan,” ett argumentet som vore märkligt om det inte kom från en talesman för eftersläpningstesens. I exempelvis den artikel som Henrekson kritiserar ingår Japan i jämförelsen (Tabell 6, sid. 63).
3. Till skillnad från Henrekson håller jag utgångsnivån under kontroll vid jämförelser av procentuell tillväxt. Detta behöver man inte göra när man jämför absolut tillväxt och väcker därför Henreksons misstänksamhet.
4. Publicerade OECD-tabeller över tillväxt i dollar baseras rutinmässigt på indexserier för växelkurser som förskjuts med femåriga intervaller, alltså 1980, 1985, 1990, 1995.¹¹ Alla använder dessa publicerade data utom Henrekson, som kommit fram till att just 1994 års växelkurser lämpar sig bäst för att ge de av honom förväntade resultaten.
5. Som den tränade betraktare Henrekson anser sig vara borde han insett, att de köpkraftsjusterade BNP-måtten inte är rensade för inflation. På samma sätt som han själv gjort har jag och andra använt dessa mått parallellt med BNP-mått rensade för inflation.
6. I diskussion av den svenska utvecklingen tar de flesta upp effekter av politikändringar. Eftersom det knappast går att avgöra vilka utgångsår och slutår som är de ”rätta” för periodjämförelser mellan länder har jag använt en serie alternativa rimliga år.
7. Tillverkningsindustrin är av intresse och har bl a varit central för den svenska produktivetsutredningen. Dessa siffror har använts av eftersläpningstesens talesmän lika mycket som av mig. Nationalräkenskapernas metoder för att beräkna BNP är bäst lämpade för industrin, där såväl produktionsfaktorer som produkter köps och säljs på marknader. Där får vi bättre möjligheter att grovskatta förändringar i arbetsproduktivitet än t ex i den offentliga sektorn eller inom bankvärlden.¹²

* * *

Sverige liksom andra västländer har efter den första sk oljeshocken 1973 haft allvarliga ekonomiska problem. Det är därför fullt begripligt att ekonomer och andra börjat studera orsakerna till dessa problem. Lika naturligt är det att effekterna av socialpolitik och välfärdsstat blir en av de hypoteser som då måste prövas. Det allvarliga här är att internationellt kända ekonomer snabbt fastnar i den teoretiskt sett närmast till hands liggande tolkningen utan att på ett tillfredsställande sätt pröva det empiriska stödet för denna och för alternativa tolkningar. Ändå anammas deras tolkning av ledande politiker i alla de stora partierna och omsätts i praktisk politik med stora konsekvenser för medborgarna. Sociologerna brukar tala om den socialt konstruerade verkligheten. Med IT-terminologi kan man säga, att de tongivande ekonomerna här skapat en virtuell verklighet för sig själva och för ledande politiker. Försöken att staga upp denna virtuella verklighet med data har fått drag som alltför ofta påminner om framträdanden av en yrkesgrupp som man vanligen ser på cirkus. Om inte konsekvenserna av denna verksamhet för medborgarna liksom för forskarsamhället vore så påtagliga skulle den kunna ha ett visst underhållningsvärde.

När det gäller objektivitetsproblemen bedyrar Henrekson sin oskuld. Jag har i ett annat sammanhang (Korpi 1999a) pekat på två röster i ekonomkåren av vilka den första skulle instämma med Henrekson men den andra markerar en klar tvekan. Den första är Ingemar Hansson, professor i nationalekonomi och länge topptjänsteman i finansdepartementet, där han bl a var en drivande kraft bakom den stora skattereformen 1990. Hansson (1993) har fört fram synpunkter på samhällsforskarnas roll i den politiska processen som borde vara av intresse för forskarsamhället. Enligt Hansson kan den form för samverkan mellan forskare och opinionsbildare, som fungerade effektivt vid genomförandet av skattereformen, också tjäna som modell i andra sammanhang. Avgörande för skattereformens genomförande var enligt Hansson att kvalificerade forskare och opinionsbildare engagerades för att analysera skattesystemets brister och kom fram till en enhällig uppfattning om vilka dessa brister var. Den enhälliga problemsynen bland forskarna och opinionsbildarna utgjorde en grund på vilken politiska beslutsfattare kunde basera sina ställningstaganden. Också massmedierna och utomstående opinionsbildare kunde ta ställning utifrån samma grund, och ekonomerna kunde sedan utarbeta konkreta förslag till lösningar.

Hansson hävdar att när man skall förbereda en reform är det viktigt att engagera samhällsforskare och opinionsbildare i en intensiv analys och debatt, där de viktiga problemen blir definierade. Men han ställer upp ytterligare ett kriterium: *"Analysen och debatten måste föras på ett sådant sätt att den når ut till massmedier och berörda politiker med ett förhållandevis enkelt och, om genomslaget skall bli stort, samstämmigt budskap"* (Hansson 1993: 20, min kursivering). Hanssons perspektiv på samhällsforskarnas roll i den politiska processen skiljer sig här tydligt från den klassiska uppfattningen, att forskarna skall verka som objektiva och oberoende experter med uppgiften att presentera allsidiga fakta och bedömningar för de politiska beslutsfattarna och för allmänheten. I Hanssons modell blir forskarna en integrerad del i försöken att orkestrera den samhällspolitiska debatten på ett sätt som syftar till att styra de politiska beslutsfattarna och den allmänna opinionen i en bestämd riktning. Hans implicita rekommendation att samhällsforskarna skall komma med ett enstämmigt budskap strider mot den klassiska uppfattningen om värdet av åsiktsbrytningar och pluralism i den demokratiska processen.

Den andra rösten tillhör Lars Calmfors (1996) som diskuterat ekonomernas roll i den ekonomisk-politiska debatten under senare år. Calmfors pekar här på "starka tendenser till ... åsiktskonformism också inom ekonomkåren. Detta förklaras förmodligen av avsaknaden av skolbildningar beroende på att antalet ekonomer inom varje forskningsområde som regel varit ganska begränsat. Det har därmed inte funnits tillräckligt starka balanserande krafter". Calmfors menar också att det i Sverige finns "en ohälsosam tendens till likriktning i fråga om det ekonomisk-politiska tänkandet. Denna risk är förmodligen särskilt stor i ett litet land som Sverige, där alla känner alla och där det därför finns starka drivkrafter att nå en samsyn ('bli en i gänget'). Ett visst ekonomisk-politiskt synsätt tenderar därför lätt att bli ett slags 'ideologiskt kitt' snarare än bara ett förhållningssätt till uppkommande problem" (Calmfors 1996: 236-237).

I det här sammanhanget pekar Calmfors på den nyckelroll som Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) har spelat i Sverige genom sin mycket framgångsrika verksamhet att föra ihop politiker, ekonomer, journalister och näringslivsföreträdare. Han hävdar att SNS därmed har haft en "likriktande roll." En sådan roll har SNS uppenbarligen också haft för att etablera och vidmakthålla tesen om den svenska eftersläpningen. Den som

följt med i den svenska ekonomisk-politiska debatten under nittioalet har svårt att frigöra sig från intrycket av en tilltagande orkestrering. I ett intellektuellt klimat av det här slaget kommer den normala forskningsmässiga kritiken att kräva ett mått av civilkurage.

Calmfors pekar i sin diskussion på faktorer som nog kan bidra till att förklara, varför knappast några svenska ekonomer i den vetenskapliga eller offentliga debatten ifrågasatt det empiriska underlaget för eftersläpningsteori. För forskarsamhället har framväxten av denna virtuella verklighet allvarliga konsekvenser. I den virtuella verkligheten upphör det intellektuella samtalet.

Noter

¹ Korpi 1985a.

² I den allmänna frågan vilken betydelse skatter, socialpolitik och offentlig sektor har för tillväxt är rimliga hypoteser att effekterna kan vara negativa, neutrala eller positiva och att det viktiga är att närmare bestämma under vilka villkor olika typer av effekter uppkommer.

³ Professor Assar Lindbeck kan ha missförstått detta när han påstår att "Korpi förnekar att Sverige sedan 1970 haft en lägre tillväxt än OECD-genomsnittet" (Svenska Dagbladet 1/6 1997)

⁴ Dowrick (1996) visar att det bland OECD-länderna finns en korrelation på $-0,62$ mellan utgångsnivån av BNP per invånare 1973 och tillväxten i procent under perioden 1973-92.

⁵ T ex Henrekson 1996.

⁶ Se Summers och Heston 1991.

⁷ Länder som startar under OECD-snittet närmar sig av samma skäl detta snitt nerifrån, något som missvisande tolkats som ett resultat av "upphinnarfaktorn" och som konvergens av absoluta BNP-nivåer.

⁸ Därtill kommer problemen med att på ett tillfredsställande sätt bedöma köpkraft i förhållande till vad som bjuds genom offentlig sektor respektive marknad, skillnader i bostadsstandard, m m.

⁹ Tidigare i Henrekson 1996 och 1998.

¹⁰ Se t ex OECD *Historical Statistics*, löpande årgångar.

¹¹ Se t ex OECD *Historical Statistics*, löpande årgångar.

¹² När det gäller Henreksons frågor om principerna för urvalet av de 18 länderna kan jag hänvisa till Lijphart (1975) och t ex Korpi (1992). Lars Bergströms synpunkter har jag bemött i Korpi (1998b).

Referenser

Calmfors, L. (1996) "Nationalekonomernas roll under det senaste decenniet – vilka är lärdomarna?", s 225-54 i Jonung, L. (red) *Ekonomerna i debatten – gör de någon nytta?* Stockholm: Ekerlids.

Dowrick, S. (1996) "Swedish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside", *The Economic Journal* 106 (439):1772-79.

Hansson, I. (1993) "Århundradets skattereform och århundradets utgiftsreform", s 19-26 i Eklund, K. (red) *En "skattereform" för socialför säkringarna?* Stockholm: Publica .

Henrekson, M. (1996) "Sweden's Relative Economic Performance: Lagging

- behind or Staying on Top?”, *The Economic Journal* 106 (439):1749-59.
- Henrekson, M. (1998): ”Sveriges ekonomiska tillväxt i jämförande belysning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 101 (1):66-74.
- Henrekson, M. (1999) ”Sveriges ekonomiska tillväxt och samhällsforskarnas objektivitet”, *Sociologisk Forskning* (3).
- Korpi, W. (1985a) ”Välfärdsolitik och ekonomisk tillväxt: En jämförande studie av 18 OECD-länder”, *Ekonomisk Debatt* 12 (3):192-202.
- Korpi, W. (1985b) ”Välfärdsstatens ekonomiska konsekvenser och Myrdals problem”, *Ekonomisk Debatt* 12 (6):444-452.
- Korpi, W. (1985c) ”Economic Growth and the Welfare State: Leaky Bucket or Irrigation System?”, *European Sociological Review* 1 (2):97-118.
- Korpi, W. (1990) ”Halkar Sverige efter? Vår ekonomiska tillväxt och produktivitet i jämförande belysning”, *Ekonomisk Debatt* 18 (5):421-32.
- Korpi, W. (1992) ”Halkar Sverige efter? Sveriges ekonomiska tillväxt 1870-1990 i jämförande belysning.” Stockholm: Carlssons.
- Korpi, W. (1996) ”Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Economic Policy Experts”, *The Economic Journal* 106 (439):1727-1746.
- Korpi, W. (1998a) ”Tro och vetande i debatten om Sveriges ekonomiska tillväxt”, *Sociologisk Forskning* (2): 41-72.
- Korpi, W. (1998b) ”Tro och vetande i debatten om Sveriges ekonomiska tillväxt”, s 15-54 i Grenholm, C-H och Helgesson, G. *Objektivitetsproblemet i ekonomisk vetenskap*. Uppsala: Uppsala universitet, Teologiska institutionen.
- Korpi, W. (1999a) ”Sveriges upplysta opinion halkar efter den internationella forskningsfronten”, *Ekonomiska samfundets tidskrift* 52 (1):15-30.
- Korpi, W. (1999b) ”Welfare States, Economic Growth, and Scholarly Objectivity: Sweden as a Test Case”, *Challenge* 41(6):1-17.
- Lijphart, A. (1975) ”The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research”, *Comparative Political Studies* 8 (2):158-77.
- Lindbeck, A. (1997) ”The Swedish Experiment”, *Journal of Economic Literature* 35 (Sept):1273-319.
- OECD (löpande årgångar) *Historical Statistics*. Paris: OECD.
- OECD (löpande årgångar): *National Accounts*, vol. 1. Paris: OECD.
- Summers, R. och Heston, H. (1991) ”The Penn World Table (Mark 5)”, *Quarterly Journal of Economics* 1106 (2):327-368.

Abstract

The Growth of Virtual Reality and the Decline of Intellectual Dialog in the Community of Social Scientists

For about two decades now, leading Swedish economists have been arguing that the expansion of Sweden's welfare state since 1970 has caused its economic growth to lag behind that of other comparable countries. As main evidence for this causal interpretation, they have pointed to the fact that since the early 1970s Sweden's percentage growth of GDP per capita has been below the OECD-average. In these terms, however, Sweden's growth lagged behind the OECD-average by the same amount already in the 1950s and 60s, the effect thus preceding its assumed cause by two decades. Furthermore, also other relatively rich countries such as Switzerland and the United States, have had percentage growth rates below the OECD-average. This reflects the so called catch-up effect, which tends to give the originally less rich countries a higher percentage growth rates than the originally rich countries, among them Sweden, Switzerland and the United States. A causal interpretation of this percentage difference to the OECD-average in terms of a "Swedish" welfare state is thus not possible. Henrekson is however a true believer in the irrelevance of the catch-up effect, something which makes him shut his eyes.

Opponenterna inbjuds att recensera avhandlingar

En stor del av den nya sociologiska forskningen görs som doktorsavhandlingar. Det är knappast möjligt att förstå vad som rör sig i den sociologiska Sverige utan att känna till något om denna aktivitet.

I detta nummer av tidskriften recenseras 7 doktorsavhandlingar (i 6 recensioner). I samtliga fall utom ett (den sista recensionen) är det opponenter som kommer till tals. Redaktionen tycker att det är rätt naturligt att opponenternas synpunkter blir kända. Vi vill därför både inbjuda och uppmana opponenter på avhandlingar att recensera dessa för Sociologisk Forskning. Recensionerna får gärna vara personligt formulerade och behöver inte följa samma mall som under disputationen.

/redaktionen

recension

AV STAFFAN MARKLUND

Arbetshälsoenheten, Arbetslivsinstitutet.

Örjan Hemström (1998) *Male Susceptibility and Female Emancipation. Studies on the Gender Differences in Mortality*. Acta Universitatis Stockholmensis, Stockholm Studies in Sociology. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Sociologer sysslar för det mesta med att undersöka *hur folk lever*. I Hemströms doktorsavhandling är problemet istället *orsakerna till att människor dör*. Mer specifikt granskar han orsakerna till att kvinnor i allmänhet lever längre än män. Skälet till att människors livslängd är en mycket viktig sociologisk fråga är att det kan finnas sociala skäl till hur länge en människa lever. Livslängden påverkas inte alls bara av genetiska eller biologiska faktorer utan hög utsträckning av sådana saker som beteende, livsstilar, skilsmässor, arbetslöshet, yrke, arbetsmiljö, ekonomisk standard och sociala klasskillnader. Det är alltså samma slags frågor som när man studerar hur människor lever. Det finns dock flera alldeles speciella skäl att studera dödligheten ur ett sociologiskt perspektiv.

- Könsparadoxen – kvinnor lever längre trots att de är sjukare. Betyder detta att sjuklighet och dödlighet är helt olika fenomen för kvinnor och män?
- Länderskillnader – det finns stora skillnader mellan länder både när det gäller hur länge människor lever och när det gäller skillnaden mellan män och kvinnor. Betyder detta att olikheterna i ekonomisk standard mellan länder eller olikheter i andra avseenden är avgörande?
- Skillnader över tid – skillnaderna mellan kvinnors och mäns dödlighet förändras över tid, men i olika riktningar. Vad beror det på? Har det kanske att göra med att jämlikheten mellan könen i andra avseenden har förändrats?

Rent praktisk är ytterligare ett skäl att studera dödlighet att det finns mycket bra data. Det finns långa tidsserier i de flesta länder och stor enighet i vad

man menar med död. Till skillnad från de flesta andra sociologiska fenomen är mätproblemen när det gäller den beroende variabeln små.

Jag har översatt titeln till svenska "*Manlig sårbarhet och kvinnlig frigörelse - studier könsskillnader i dödlighet*". Avhandlingen består av en sammanfattning och fyra separata uppsatser. Två av dessa är redan publicerade, en är på väg att publiceras och den sista är inskickad för bedömning. Avhandlingen har av samhällsvetenskapliga fakulteten i Stockholm blivit utsedd till årets bästa.

Avhandlingen handlar alltså om skillnader mellan män och kvinnor när det gäller mortalitet. Hemström ger både en översikt över den mycket omfattande vetenskapliga litteraturen på området och prövar empiriskt med hjälp av olika datamaterial flera av de centrala hypoteser som finns när det gäller att förklara denna skillnad. Redan i titeln antyder Hemström att han uppfattar att könsskillnaden kan förklaras av såväl männens situation som av kvinnornas. Det handlar alltså om att förklara könsskillnaden i dödlighet med andra könsskillnader och inte om helt separata förklaringar till männens dödlighet och kvinnornas.

I inledningen av avhandlingen beskriver Hemström hur det ser ut med dödligheten i en rad olika länder och vid olika tidpunkter. För Sveriges del gäller att för åren 1945 och 1994 var dödlighetsskillnaden mellan kvinnor och män upp till 10 årsåldern rätt lika. Men sen hände det något. År 1994 är könsskillnaden mycket större generellt och särskilt stor bland de i åldern från 15 till 35 och bland de i 60 årsåldern. Dödsorsakerna skiljer sig också mycket åt mellan män och kvinnor. Mäns överdödlighet i ungdomen förefaller att ha med olyckor och alkohol att göra, mäns överdödlighet i högre ålder beror framförallt på högre risk för dödsfall i hjärt/kärlsjukdomar. Canceröverdödlighet för kvinnor i medelåldern är enda undantaget.

Av denna information kan man förledas dra slutsatsen att det mesta av skillnaderna mellan män och kvinnor kan förklaras av beteendefaktorer. Dvs att männens överdödlighet i olyckor och alkohol beror på dem själva och att männens överdödlighet i hjärtkärlsjukdom beror på att de äter för mycket fett, dvs också beror på dem själva.

Så enkelt är det förstås inte – för att göra det hela mer sofistikerat presenterar avhandlingen en mängd teorier och tidigare forskning.

Teorin

De teoretiska avsnitten innehåller omfattande referenser till såväl medicinsk teoribildning som psykologiskt och sociologisk. Den medicinska modellen består av flera olika undermodeller och inkluderar såväl genetiska studier som studier av hormonella skillnader mellan män och kvinnor. I den (social-)psykologiska traditionen framkommer att grunderna för skillnaderna mellan män och kvinnor uppkommer genom könsspecifik socialisation. Den sociologiska teorin består dels i referenser till generella socioekonomiska och kulturella processer och dels i teorier om skillnader i mänskliga beteenden. Hemström menar att olika delar av alla dessa teoretiska element behöver användas. På en konkret nivå skiljer han mellan biologiska och genetiska faktorer, och tre olika former av sociala faktorer: individuellt beteende, familj och grupp faktorer. Presentationen av relevant teoribildning är visserligen något kortfattad men väl vald och användbar. På några punkter hade det dock varit bra med ytterligare klarlägganden.

Hemström lutar mycket åt teorier som handlar om sjuklighet, men i de empiriska studierna finns inte någon analys av hur det sambandet kan tänkas se ut. Snarast förefaller han mena att sjuklighet och dödlighet inte har direkt med varann att göra. Det är en viktig teoretisk fråga att fundera över om det verkligen är så att samma faktorer som förklarar dödlighet också kan förklara sjuklighet. Framförallt när det gäller skillnader mellan män och kvinnor är det kanske mer rimligt att utgå från att sjuklighet och dödlighet är rätt olika saker, eftersom kvinnor har högre sjuklighet men lever längre än män.

Hemström hävdar alltså med stor envishet att det finns skillnader mellan män och kvinnor och att en del av dessa skillnader kan tolkas i termer av könsspecifik socialisation. Han driver tesen att genusskillnader som i grunden uppstår genom att pojkar och flickor uppfostras olika i en rad avseenden också påverkar skillnaderna i livslängd, dödlighet och dödsorsaker. OK, men vad är det för variant av genusteori han använder egentligen? Enligt min uppfattning finns det flera former av feministisk teori som bygger på idén om könsspecifik socialisation.

a) En närmast *biologisk feminism*. Här finns en bra illustration till resonemanget i filmen "Gott om pojkar ont om män" av Rigmor Robert och Marianne Ahrne. Teorin går ut på att pojkar och män framförallt på grund av högre testosteronhalt är mer aggressiva och mer benägna att ge sig in i äventyrligheter, krig och slagsmål. Under uppväxten utvecklar pojkarna ett mer riskfyllt beteende än flickorna.

b) En annan variant som man skulle kunna beteckna som *könsrollsteori*, som går ut på att barn lär sig att vara män respektive kvinnor genom de könsspecifika förväntningar som omgivningen ställer på dem under uppväxten. Det är i första hand en socialpsykologisk teoribildning med rötter i 1950-talet och vars främsta sociologiska företrädare i Sverige var Rita Liljeström i Göteborg. Skillnaderna i beteende är alltså socialt skapat och därmed också möjligen föränderligt.

c) En tredje variant är det man skulle kunna beteckna som en *köns-maktsteori*. Här handlar det om maktrelationer mellan män och kvinnor, i arbetslivet och i privatlivet. Teorin är i första hand en strukturteori och betonar alltså män och kvinnor som kollektiv och hur de interagerar och hur de får olika positioner i samhället. Yvonne Hirdman är väl en representant för detta och stora delar av den nyligen avlämnade kvinnomaktutredningen företräder också detta perspektiv.

Jag skulle väl i första hand placera Hemström i den andra kategorin, dvs som företrädare för en könsrollsteoretisk position. Det är en hederlig position i sig, men det finns en risk att uppväxtrollteorin alltför mycket betonar individförhållanden och identitet och alltför litet diskuterar sociologiska strukturförhållanden. Faktorer som har med maktskillnader och skillnader i arbetslivet underordnas uppfostran och förväntningar. Det är ju också på det sättet att stora delar av könsrollsteorin knappast går att studera empiriskt, vilket däremot könsmaktsteorin gör. Och det är ju i hög grad ett empiriskt problem som Hemström studerar.

De empiriska analyserna.

Hemström genomför i avhandlingen en mycket spännande och omfattande empirisk analys baserad på olika typer av data.

Hur ska man förklara förändringarna i dödlighetsmönster under efterkrigsperioden? Den första analysen är en tidsserieanalys som omfattar perioden 1945-1992. Här analyseras en rad tidsserier för att bedöma vilka faktorer som kan påverka dödlighetsskillnaden mellan män och kvinnor: ekonomisk tillväxt, arbetskraftsdeltagande, arbetslöshet, yrkesstrukturens förändringar, löneskillnader mellan män och kvinnor, sjukvårdens förändringar, migration, fertilitetsförändringar, åldersförändringar, konsumtion av tobak, alkohol och matfett. I det första steget prövas de bivariata sambanden i en sk ARIMA-

modell och kvar blir då bara några av de ursprungliga faktorerna. Metoden är mycket elegant framförallt därför att den effektivt avslöjar skensamband man får när man visuellt granskar olika tidsserier. Om vi håller oss till huvudfrågan om dödlighetsskillnaden mellan män och kvinnor visar det sig att:

- Flera av de ekonomiska faktorerna och arbetsmarknadsfaktorerna spelar roll. Ökningen av BNP per capita ökar dödlighetsskillnaden och minskningen av löneskillnaderna minskar dödlighetsskillnaden. Ökningen av arbetslösheten minskar skillnaden. Läkartätheten påverkar inte dödlighetsskillnaden
- Demografiska faktorer. Den ökade urbaniseringsgraden ökar eventuellt skillnaden. Befolkningens åldrande ökar också skillnaden. Däremot finns inga samband med födelsetal, giftermåls- eller skilsmässofrekvensen.
- Alla beteendefaktorer påverkar utvecklingen. Ökad cigarettkonsumtion, ökad alkoholkonsumtion och ökad smörkonsumtion ökar skillnaden.

I nästa steg genomförs en analys av individdata. En uppsats om skilsmässornas betydelse för dödlighetsskillnaden och en om arbetsförhållandenas betydelse för dödligheten.

Hur påverkar skilsmässa skillnaden mellan män och kvinnor? Idén är att män drabbas hårdare av skilsmässa än kvinnor. Här analyseras med hjälp av intensitetsregressioner ca 40 000 dödsfall från ett register som består av FoB 1960, 1970 och 1980 kombinerade med dödsfallsregistret åren 1981 till 1986. Resultaten visar att det finns en överdödlighet bland människor som efter en skilsmässa gifter sig igen och bland de som är sambor. Särskilt gäller detta för kvinnor. Samtidigt visar det sig att dessa skillnader till en viss del minskar när man tar hänsyn till omfattningen av förvärvsarbetet och antalet barn i familjen. Kvinnor som inte förvärvsarbetar och män med okvalificerade arbetaryrken är särskilt drabbade.

Tolkningen är att såväl selektionsfaktorer som skilsmässoprocessen bidrar till dödlighetsskillnaderna. Den praktiska tolkningen är att det är bra med stabila äktenskap och med tjänstemannajobb om man vill leva länge.

En viktig fråga när det gäller effekter av skilsmässa är dock om det är en psykologisk eller en ekonomisk mekanism som slår igenom. Är det inte så att många ensamstående kvinnor och arbetarmän helt enkelt lever under extrem ekonomisk stress? Som Hemström formulerat stresshypotesen rör den sig huvudsakligen om psykologiska fenomen, inte om fattigdom. Det hade

förstås varit önskvärt med data om individernas ekonomiska situation, t ex via inkomstregistret, för att avgöra vad som händer i skilsmässosituationen för män och kvinnor.

Hur påverkar skillnader i arbetsförhållanden skillnaden i dödlighet mellan män och kvinnor? Här används dels samma material som i skilsmässostudien, men med koncentration på arbetsförhållanden och dels ett mer detaljerat material där en sk Job Exposure Matrix utnyttjas för att ge mer information om exponering av olika hälsorisker i enskilda yrken. Arbetsförhållanden studeras i termer av yrkesområde, veckoarbetstid, arbetets nivå i organisationshierarkin i det första fallet. Och i termer av fysisk och psykosocial arbetsmiljöbelastning i det andra fallet. Dessutom kontrolleras för civilstånd och ålder. Idén är att män har högre fysisk arbetsmiljöbelastning och oftare arbetar i farliga yrken. Dödligheten studeras såväl i allmänhet, som i fråga om hjärt/kärl dödlighet och dödlighet i externa orsaker.

Trots att det framkom betydande skillnader i arbetsmiljöbelastning mellan män ode förvärvsfrekvens och framförallt det faktum att de arbetar i tjänstemannayrken som har lägre dödlighet tillsammans kunna ge en del av förklaringen till skillnader mellan män och kvinnor.

Avslutande kommentarer

Hemströms avhandling är ovanligt spännande läsning. Han driver sina frågor utifrån noggrant teoretiskt formulerade hypoteser och genomför komplicerade empiriska analyser med stor säkerhet. Den visar att kombinationen av teoretisk medvetenhet och hantverksmässig skicklighet ger utdelning. Den visar också att studier av genuskillnader i dödlighet har ett allmänt sociologiskt intresse. Skillnaderna mellan män och kvinnor tycks bestå såväl i biologiska skillnader som i förhållanden som har att göra med det faktum att män och kvinnor i flera avseenden lever i mycket olika världar. Slutsatsen att såväl mäns sårbarhet som kvinnors emancipation kan förklara olikheter i dödlighet betyder att såväl beteendefaktorer som maktförhållanden inte bara styr hur vi lever utan också hur vi dör.

---

redaktionens not:

Avhandlingen fick pris som årets bästa vid Samhällsvetenskapliga fakulteten, Stockholms Universitet år 1998/99.

recension

AV AAGE B. SØRENSEN

Department of Sociology, Harvard University.

Christofer Edling (1999) *Essays on Social Dynamics*. Akademisk avhandling. Stockholm: Department of Sociology. University of Stockholm.

Christofer Edling successfully defended his doctoral dissertation *Essays on Social Dynamics* on January 15, 1999, at the University of Stockholm. At the defense, I was the opponent and made these remarks on the thesis:

Dissertations on the use of mathematical models as a tool for the development of sociological theory are very rare. This lack of attention to the use of mathematical tools by most young sociologists is a serious problem for our discipline, in my opinion. I am therefore very pleased by Edling's contribution. I now very much hope for a series of dissertations from Swedish sociologists using mathematical models and a resurgence of mathematical sociology. A very good Swedish beginning was made many years ago: Georg Karlsson's *Social Mechanisms: Studies in Sociological Theory* published in 1958.

In the first two chapters of *Essays on Social Dynamics*, Edling presents mainly programmatic, methodological and philosophical ideas about the importance of studying dynamics in the social sciences and of using the tools of mathematics and computational methods. This includes a nice demonstration of the value of formulating mathematical models of change rather than relying on the arbitrary formulations embodied by our statistical estimation methods, often requiring misleading assumptions about systems having reached stable states or equilibria. Overall, Edling demonstrates an impressive command of the relevant literature and sound judgement in the use of this literature. I have two comments on this material.

First, Edling distinguish between the task of developing concepts and classifications, and the task of theory building. Edling advocates theory building over concept formation. Linnaeus is not a theorist. Darwin is. I agree that concept formation and classifications can be sterile. It is a strange belief of sociologists that theorists are concept builders in the manner of Max Weber, and the belief is probably one reason for the theoretical poverty of

sociology. Nevertheless, the distinction is overdone here. Without Linnaeus there might never have been an *Origin of the Species*. It is relevant to note here that one of the main values of mathematics is for concept formation. Indeed, Coleman (1964) defines mathematical sociology as the use of mathematics for conceptual development. I always thought that one of the main virtues of my vacancy competition model is the precise concept of opportunity that it provides (e.g., Sørensen, 1983). Another example is White's vacancy chain model (White, 1971). At the core of the model is a different conception of mobility than the standard one where mobility is seen as the movement of individuals among occupations or other states. White proposes instead to focus on the movement of vacancies. This conception resolves an awkward property of the Markov model, that mobility generates "structure", because the transition rates of probability completely determine the eventual distribution of positions, a property that we rarely find reasonable. There is an important lesson to be derived from many of the best known uses of mathematical models for conceptual development, such as the vacancy chain model. Their value derives from the sociological insights given to simple models and not from mathematical complexity.

Good modelers need to attend to one particular purely conceptual task: defining the state space of the system. This is classification and it is essential for developing good and interesting theory with models. The state space defines what should be considered an event, because an event is a change in a state space. Jon Elster's distinction (Elster, 1989) between states and events, approvingly quoted by Edling, is thus a wholly misleading distinction and a sign of the philosopher at work without a substantive focus and without experience in empirical analysis.

Second, Edling advocates a concept of a theoretical model as a hypothetico-deductive system that I find of limited value. It sounds very nice that a formal system can be used to deduce hypotheses and check for consistency, and that computer algorithms can be used to perform all kinds of wonderful feats. However, I know of no such exercise in building elaborate formal systems cranked by calculus or computers that convinced any of the value of mathematical models, outside of the narrow field of mathematical sociologists and their relatives. The top-down approaches too often provide models with no resemblance to anything we can observe empirically and conveying no sociological imagination.

The programmatic chapters are followed by three substantively focused chapters, all focusing on diffusion processes. Chapter 3 proposes a diffusion model for the modeling of the behavior of firms on the Stockholm stock exchange. The main conclusion is that firms did influence each other in choosing whether to react to the new tax law. The model used in Chapter 3 is further developed in Chapters 4 and 5. In Chapter 4 to study the spread of floorball teams in Swedish districts, or counties, and in Chapter 5 to analyze the spread of trade unions in the Stockholm area.

I like Chapter 3 a great deal. It uses a unique data set created by an unusual situation and is effectively used by Edling and his co-author. The data analysis is well done with creative use of available information. The main substantive conclusion of Chapter 3 is that social influence matters, that is, firms decide on how to react to a change in tax laws not only by looking at their own situation in isolation, but also by reacting to what other firms did. The main evidence for this conclusion is the substantial effect of the time dependent network measure in the event history model employed.

It is a very much discussed problem in analyses of this sort that heterogeneity and time dependence is easily confounded. Edling, strangely, does not discuss this problem at all. The problem is, of course, extremely important for the main conclusion. Only if we have genuine time dependency will the conclusion be correct. It seems to me that the effect of the network measure could be interpreted to simply mean that firms with high values on this measure have characteristics that makes them likely to react early to the tax law change. I see no discussion of this issue. In fact, we could at least be provided with information about whether board meetings actually took place in the short period considered so that networks were activated. That should be a minimum requirement for social influence.

There is another way to model this process that might have given a firmer hold on the time dependency versus heterogeneity issue. The data are quite unique and permit using a model proposed by Coleman (1964), the contagious Poisson process with exhaustion. This means treating that primary list as a system and considering changes in the size of the system, a very reasonable conception in my opinion. The approach would involve estimating transition rates for the system going from state i to state $i+1$, where i denotes the number of firms having moved to the secondary list. We then could estimate parameters for the influence of firms on each other. This would be real sociology.

Chapters 4 and 5 are very similar in approach. They both depart from the model Edling calls the mixed-influence diffusion process. Chapter 5 expands this model by also introducing a threshold parameter. I find both the basic and the more elaborate model very appealing, though I find the use of the threshold parameter somewhat arbitrary. My main problem with both Chapters have to do with the empirical analysis. We learn literally nothing of sociological interest from these analyses. That the models seem to provide a reasonable fit proves nothing.

Consider the floorball data. They are by district. Edling claims that districts are social systems and that diffusion takes place among quite mysterious actors, which are potential floorball teams. I have great difficulty with this scenario. I think the minimum requirement of a diffusion model is that it has some entities among which diffusion takes place. We do not have that here. We also get no interpretation of the results. Parameter values vary considerably among districts showing unequal amount of the two sources of diffusion, but Edling avoids saying anything about whether or not these results make sense. Perhaps they do, perhaps they do not.

I do not believe districts are social systems for the emergence of floorball. The University of Stockholm is the temple for mechanism sociology. Therefore, one should think that the author would consider the mechanism for creating a team. You do not sit in the middle of Norrbotten and decide to get yourself a floorball team because you read about it in the newspaper. A minimum requirement is that you have another team to play with. I was once, at age 8 or so, involved in the formation of a soccer team. The reason was that there were other teams to play with. The new development I lived in had no team. So we made a team. I believe floorball teams are created the same way. This means that diffusion is geographical. Edling lists his data alphabetically by district name and never considers the mechanism. He should have. It might have involved a bit more work, but it could have been done. Teams presumably have addresses.

The very sophisticated machinery used in Chapter 5 to estimate very complicated models is impressive. However, the analysis is devoid of substantive conclusions. These data serve no useful purpose other than fodder for the machines. I think Edling should have shown that we gain some understanding of something from analysis. Mathematical sociology is a branch of sociology, not of mathematics.

Chapter 6 is an exercise in game theory where simulations are used to show how the distribution of various types of organizations may develop over time. The chapter claims to address the issue of whether organizations are rational or not. However, this is really just a foil for introducing game theory as a tool for analyzing the interactions among organizations. The coordination game is a nice idea and the consequences of organizations engaging in this game are nicely illustrated. However, the exercise is devoid of any link to empirical data.

I fail to see how we are educated about the rationality of organizations as a result of Chapter 6. I am not surprised, for I believe it is a non-issue. Some sociologists of organization have tried to claim that sociology is useful by trying to show that organizations engage in irrational practices created by culture, imitation or whatever. This is called the institutional approach. However, the approach completely ignores that firms are very much oriented to the evaluation of their practices and performance by financial markets. If fund managers believe that organizations are better managed by managers wearing red jackets and yellow boots, then it is rational for organizations to adopt these practices, however "irrational" it might seem, because the adopted practices will then affect the performance of firms. So, it is not organizations, but fund managers and their clients that are irrational.

The Epilogue addresses the great benefits we may gain from computational methods. This is an idea that has been recurring for almost fifty years. It still remains to be demonstrated that computer simulations of societies will provide anything of sociological importance. It is of course correct that computers allow us to model very complicated interactions. However, the task of the theorist is to make the complicated simple not to derive implications of complicated models, in my opinion.

Edling's ambition is to show the usefulness of mathematics as a tool for the development of sociological theory. Unfortunately, the story of mathematical sociology since the nineteen sixties is one of decline and neglect. There are many reasons for this decline, some are discussed by Edling. It will take a major effort, both in quantity and quality, for mathematical sociology to again enter the curricula of the graduate programs of major sociology departments. This effort must demonstrate that the use of mathematics matters, so that we get better sociology from using mathematical models in the investigation of social processes and to model social structures. Edling's essays represent a significant step in the right direction

References

- Coleman, J. S. (1964) *Introduction to Mathematical Sociology*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Elster, J. (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Sørensen, A. B. (1983) "Processes of Allocation to Open and Closed Positions in Social Structure." *Zeitschrift für Soziologie* 12:203-24.
- White, H. (1971) *Chains of Opportunity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

recension

AV PETER V. MARSDEN

Department of Sociology, Harvard University.

Rickard Sandell (1998) *Social Movements and Social Networks*. Akademisk avhandling. Department of Sociology, Stockholm University.

&

Charlotta Stern (1999) *The Dynamics of Social Movements: Essays on Competition and Diffusion*. Akademisk avhandling. Department of Sociology, Stockholm University.

Social movements are among the most intrinsically interesting phenomena studied in the social sciences. They are oriented to promoting, and occasionally to resisting, diverse changes including – among many others – altering labor laws, protecting the environment, obtaining new rights for minority groups, preventing war, and reducing alcohol use. The most overt actions undertaken by movements – strikes or mass demonstrations, for example – are dramatic events that compel attention. Individuals affiliating themselves with movements that seek to alter the status quo often place themselves at personal risk. Emotions ebb and flow during the course of a movement; success in instituting social change calls forth great elation, while setbacks – especially those due to repressive acts by counter-movement groups – create disappointment and anguish.

Taken together with the fact that they often operate outside of and in opposition to major institutionalized structures, the excitement that surrounds movements can predispose observers to view them as somehow distinct from ordinary society. Certainly this seemed to be how they were viewed by the once-dominant theories that regarded movements as a responses to structural strains. Thus conceptualized – as extra-institutional forms of activity that attract alienated, discontented, and marginal segments of society – it would seem implicit that movements operate according to principles that differ from those governing other forms of social organization.

Recent scholarship, however, instead stresses the continuities between movements and other forms of politics and social organization. Movements have come to be viewed as fields of purposive organizations composed of intendedly rational members. Like other organizations, they are embedded in

and dependent on their location within enviroing social structures. Seen as such, insights drawn from numerous fields of social science – both structural and cultural – can be applied toward understanding how movements emerge, grow, persist, decline, succeed, and fail.

The recent doctoral dissertations by Rickard Sandell and Charlotta Stern, both presented at Stockholm University, are in the latter tradition. Each is presented as a series of related but self-contained articles, some of which are coauthored. Sandell and Stern study overlapping bodies of archival data on major 19th- and 20th-century Swedish movements: the Social Democratic Party (SAP), the trade union movement, the temperance movement, and the free church movement. The meticulous data analyses in their theses rely on sophisticated quantitative techniques including event-history and multilevel analysis; spatial or network terms are among the theoretically crucial explanatory variables.

Far from focusing on the distinctive characteristics of movements, Sandell and Stern examine the mundane, day-to-day patterns of social organization that undergird them. They seek to explain both micro-level events (individual decisions to join and discontinue membership) and meso-level ones (the creation of movement organizations). While postulating rational actors, the authors invoke explanatory mechanisms that are predominantly structural. Their analyses focus on networks linking members and potential members, on interorganizational social networks, and on within- and between-movement competition.

As is the case with other goal-oriented activities in contemporary societies, movements establish formal organizations to pursue their objectives, and as such they confront the issues of resource acquisition and maintenance with which all organizations must deal. Because the adherents of movements often lack the wealth and power held by more established segments of society, membership is a vitally important resource for movement organizations: the mobilization of large numbers of supporters is among their primary tactics for attracting attention and pressuring authorities toward change. Hence organizers and analysts alike concentrate on the question of how to recruit and retain members.

A coauthored chapter on recruitment included in both dissertations is framed against Mancur Olson's famous analysis of the collective action problem. Olson concluded that appeals to the benefits of a collective good are insufficient to entice people to join large groups oriented to the production of

such goods: the self-evident costs borne by an active individual exceed the more intangible increase in expected benefits that follows from her or his participation. According to this logic, individuals contemplating membership in a movement often decide to free-ride on the contributions of others, unless the movement organization offers incentives that can be denied to nonparticipants. In small groups the consequences of a failure to contribute are more transparent, and participation is correspondingly more likely.

Sandell and Stern do not dispute this cost/benefit calculus of participation, but their argument claims that group size is less of a barrier to participation than Olson's analysis indicates. This follows since movements – like other organizations – rely on networks for much of their recruiting. The authors argue that most decisions about movement participation are made in a context of ongoing associations within relatively small groups of “relevant others” such as family, neighbors, or coworkers. Such settings may add significant solidary incentives to the benefit package associated with participation, and they also may impose effective social sanctions for failure to contribute. Individuals located within networks of movement participants thus face cost-benefit schedules that differ from those perceived by potential recruits who are not linked to current members.

Longitudinal analyses bearing on this argument examine individual data from membership records of a lodge of one temperance movement (the Independent Order of Good Templars [IOGT]) in Husby-Rekarne parish for the period 1896-1937. The ties of potential recruits to lodge members are not measured directly, but Sandell and Stern do show that factors known to be associated with the presence of such ties – including geographic proximity as well as similarity in terms of age and occupation – predict the time at which someone becomes affiliated with the lodge. An interesting finding consistent with the Olson argument is that the rate of joining the lodge nonetheless declines with its size, net of these local social pressures.

In a notable analysis that examines movements beyond the stages of formation and growth, Sandell reasons that a similar logic should apply to the decision to maintain or discontinue membership. In particular, the contagious diffusion seen in growth should be mirrored in decline, as individual assessments of the benefits of continued affiliation are influenced by contacts with former – presumably disaffected – participants. Social cohesion within networks, then, can serve to accelerate membership losses as well as gains. Sandell finds the predicted symmetry in recruitment and departure processes:

decisions to separate from the Husby-Rekarne lodge appear to cluster within geographic areas and age groups.

The emphasis on the effectiveness of network recruiting for movements raises a number of questions. One is that of what alternative modes of recruitment are used to staff movements. The formal channels used to match people and jobs in the labor market – advertisements and employment bureaus, for example – do not seem to be broadly available to movement organizations, though certainly some movements seek out new participants through rallies and advertising in such places as university campuses. A second issue is whether reliance on network recruiting serves to place some upper limits on a movement organization's size. Social networks tend toward closure, and while recruiting through interpersonal ties may enable a movement to obtain a critical mass of members, it may simultaneously limit the range and number of potential members that the movement can enroll.

Three of Stern's essays explore effects of inter- and intra-movement competition on membership levels. Focusing first on factors that affect membership in individual organizations, she draws on ecological models of affiliation developed by J. Miller McPherson. Crucial here is the idea that between-organization competition for the scarce time and energy of individual members constrains opportunities for growth. This implies that an organization's rate of membership increase should fall if its potential recruits are also targeted by another movement. Stern finds – again relying on data from Husby-Rekarne – that growth of both the IOGT and the SAP was limited to the degree that they sought to attract the same prospective members. She also presents some evidence supportive of a corollary of the ecological argument, that organizations seek out niches having minimal overlap.

Stern next studies härad-level data on membership in different temperance organizations throughout Sweden to examine the distinct question of how competition affects aggregate membership within the movement; a related chapter presents a similar analysis of the free church movement. The presence of multiple organizational variants of a movement within a district might increase the number of potential members who find one of the organizations attractive enough to join, thereby strengthening the movement. Alternatively, those having associates in competing organizations might deal with these cross-pressures by declining to affiliate with any competitor. An ecological view discounts individual inclinations altogether, stressing instead the fixed number of potential members and forecasting that the presence of

multiple competitors will have no impact on overall membership levels.

Stern's findings here are complex. On balance they favor the idea that organizational variety expands aggregate membership, although analyses of a subset of the temperance data including only those cases in which organizational density was high tend to substantiate the ecological view. Findings for the free church movement suggest that the effect of competition differs depending on the underlying membership base: the association of church competition with membership is much stronger in occupationally heterogeneous districts.

Still another factor affecting movement strength is revealed in Sandell's longitudinal analysis of aggregate national membership in the temperance, free church, and trade union movements. This draws on ecological theory to suggest that membership levels reflect vital events in the organizational life-course; individuals can join only after the creation of organizational units, while dissolutions preempt individual decisions to disaffiliate. This model makes a strong assumption about organizational inertia, that the size of a unit or chapter does not change after it is established. Other essays presented here cast doubt on the empirical accuracy of this claim, but the postulate is nonetheless analytically useful since it highlights the importance of organizational-level events as influences on individual-level actions. And, in the aggregate, membership in these movements *is* reasonably well predicted by the number of local units in existence at a given time.

A final essay, coauthored by Stern, Sandell, and their dissertation advisor Peter Hedström, examines diffusion processes involved in the creation of local chapters of the SAP. This links social networks to organizational creations. The authors study micro-level diffusion through interpersonal contacts (as proxied by the spatial proximity of districts) as well as the intervention of activists or agitators. Findings reveal that likelihood of creating a local party organization rose when an agitator visited the district, when that agitator had recently visited other districts having large party organizations, and when nearby districts had organizations. Somewhat to their surprise, the authors find that agitator intervention did less to promote the SAP in districts predisposed (on the basis of a highly industrialized employment base and high trade union penetration) to support the party. It may be, however, that such districts were more or less foreordained to establish SAP chapters, while effective agitation could make more of a difference where underlying sympathies were less favorable.

One additional subject on which the essays in these dissertations bear is that of inter-movement symbiosis, the question of whether movements can strengthen one another as well as competing among themselves. The success or survival of one may, for example, help to establish movement organizations as a legitimate organizational form, and thereby make it easier for sympathizers to join; it may also lower the perceived risks associated with affiliation. Though this is not the explicit subject of any of the analyses, Stern's findings demonstrate that there was local-level competition between the SAP and the IOGT, and they likewise indicate an inverse relation between membership in the trade union and temperance movements. At the same time, it appears that the free church and temperance movements were complementary, as their memberships tended to rise and fall together. Even the findings of a negative relationship between membership levels can be given a symbiotic interpretation; membership in the temperance movement peaked at an earlier point in time than did that in the SAP, and it is suggested in several places that temperance movement experience served to train leaders who subsequently organized trade unions and the SAP.

Sandell and Stern's models are most indebted to meso-level structural theories of social organization, and their findings add to the bodies of evidence that underpin such theories. Some might urge them to consider a number of more macro-level factors that reflect the structure of political opportunities offered by existing institutional arrangements. For example, Stern's use of market-like theory to predict that church diversity will heighten free church membership presumes a voluntaristic context in which it is legitimate to affiliate with a free church. States have been frequent to repress religious deviation and heresy, and over-time variations in the extent of such repression could be an important influence on membership levels. Indeed, this factor might well vary spatially at a given point in time; perhaps some variations in membership reflect differences in district-level repression.

Taken together, these two dissertations do much to illustrate continuities between mechanisms affecting the operation of social movements and those found in other settings. Theoretically, the authors are able to reconcile theories often taken to be incompatible, such as ecological and rational choice analysis. Their skillful and painstaking data analyses substantiate most theoretical predictions, despite the fact that the measures available in their archival sources are sometimes less than ideal. Finally, these volumes serve to introduce Rickard Sandell and Charlotta Stern as promising, already-accomplished contributors to the study of social structure and social movements.

recension

AV KNUD KNUDSEN

Høgskolan i Stavanger.

Jonas Edlund (1999) *Citizens and Taxation*. Akademisk avhandling.

Umeå: Department of Sociology, Umeå University

I. Avhandlingens anliggende dreier seg om grunnlaget for finansieringen av fellesinnsatser i det senmodere samfunn. Mer presist er forfatteren opptatt av befolkningens syn på skattesystemet og det offentliges innsats i velferdsstaten. Konkret består studien av en serie analyser av holdninger til skatt, omfordelingen og det offentliges ansvar primært i Sverige, men også i Norge og USA.

Arbeidet tar utgangspunkt i en trend siste generasjon, nemlig en økende uvilje blant folk flest i vestlige samfunn til å akseptere det høye skattenivået, gjerne forbundet utbyggingen av velferdssamfunnet. Kimen til kritikken kan også spores i den økonomiske vitenskap, særlig i velferdsøkonomien. Her heter det at man innenfor et visst område må velge mellom likhet og effektivitet. Et høyt skattenivå og en stor omfordeling fra dem som her mye til dem som har lite har sin pris. Et samfunn med høy grad av likhet bli slik et mindre effektivt samfunn. Andre, bl.a. sosiologer har pekt på velferdsstatens avtagende nytteverdi for deltakerne i prosjektet, etter at de stor grunnleggende ordninger er brakt på plass, og at folk flest stiller tvil ved kostnadene ved videre utbygging.

Slik innebærer nyere kritikk av velferdsstaten et særlig fokus på omfordeling gjennom skatt. Følgen av høyt skattetrykk er mindre økonomisk vekst, unødvendig høy arbeidsledighet, og undergraving av folks tro selve skattesystemet, bl.a. ved at høyt skattenivå gir så sterke oppmuntringer til å lure seg unna ved å snyte. På denne bakgrunn må de nordiske land, og kanskje særlig Sverige stå som en uvanlig interessant case å studere. Sverige er så og si storebror til de andre skandinaviske land i utviklingen av sosialdemokratiet og velferdsstaten.

II. Edlund stiller flere spørsmål:

1. Er det faktisk slik at misnøyen med skattene i Sverige økt de siste par tiår?
2. Hvor går de viktigste skillelinjer i befolkningen når det gjelder opp slutningen om skattesystemet?
3. Hvordan ser svensker på reformering av systemet, og særlig: Hvordan reagerte folk på den store Skattereformen av 1991?
4. Det fjerde spørsmålet gjelder Sverige i komparativt perspektiv: I hvilken grad er holdningsdanningen om slike spørsmål spesiell i Sverige, og i hvilken grad skjer etter de samme linjer som i ellers sammenlignbare moderne velferdsstatsregimer?
5. På hvilken måte og i hvilket omfang gir nasjonale institusjoner føringer på den offentlige opinion og påvirker politiske konflikter omkring skattespørsmål?

Disse spørsmålene gir i hovedsak opplegget for de papers som utgjør grunnstammen i avhandlingen.

Edlunds konklusjoner virker interessante. Det foreligger for det første ingen klar over-tid-trend i økende skattemisnøye i Sverige. For det andre, holdningsdanningen på dette felt fremstår som flerdimensjonal, og dette gjør at konfliktlinjene i befolkningen kan gå i ulike retninger – alt etter hvilken dimensjon som betraktes. Når det gjelder selve omfordelingsaspektet, er dette mest knyttet til sosial klasse. Allmenn skattemisnøye er imidlertid knyttet til tillit til politiske institusjoner. For det tredje, synet på progressiv skatt virker annerledes i Sverige, i sammenligning med andre land. Mens sosial klasse er avgjørende og viktig for holdningsdanningen i Sverige, mangler denne sammenhengen i USA og England. Med bakgrunn i et omfattende tilfang av observasjoner, konkluderer Edlund med at konfliktlinjene rund skattepolitikken i betydelig grad påvirkes av eksisterende institusjoner med ansvar for borgernes sosiale beskyttelse og myndighetenes prioriteringer på sosialbudsjettene.

III. Dette er en svært informativ avhandling; Den er primært empirisk rettet, i den forstand at den er fokusert på å skape orden og mening i en serie av surveys. Det i hovedsak tilgjengelige data som konstituerer avhandlingens innhold. Slik sett står den for en helt annen tilnærming til spørsmål om fordeling,

omfordeling, rettferdighet og velferdsstatens virkemåte, enn det vi siste ti-året har sett i mer filosofisk orienterte analyser. Den valgte tilnærmingen gir arbeidet en skikkelighet og nøkternhet, som på en pedagogisk måte illustrerer surveytradisjonens muligheter og begrensninger. Styrken ligger slik også i en åpenhet i fremstillingen, der de forskningsmessige spørsmål presenteres, metodiske spørsmål legges frem, analysevalgene gjøres, og tolkningene gjennomgås på en måte som er lett tilgjengelig for leseren. Utvilsomt er det en stor innsats som er gjort når det gjelder å få oversikt over, orden i, og mening til de foreliggende store datamassene.

IV. Avhandlingens styrke blir kanskje til en viss grad også dens svakhet. Eller sagt på en annen måte, nærheten til data, gjør at Edlund kanskje bindes for mye opp til empiriske spørsmål. Jeg savner at han mer eksplisitt tar ett eller to skritt tilbake, og betrakter arbeidet i et noe videre perspektiv, teoretisk, metodisk og empirisk. For egen del skulle jeg ha ønsket mer dybdeborring i visse retninger; Det gjelder bl.a. begreper og teoriutvikling, og det gjelder den valgte analysetilnærming - herunder valg av statistiske teknikker. Kort sagt kunne avhandlingen vunnet på en nærmere drøfting av selv holdningsbegrepet, om hva holdninger egentlig er for noe og hvorfor disse er viktige å studere. Holdningene fyller funksjoner for individet og inngår i meningsbærende prosesser. Grunnantakelser av denne karakter kunne gi et mer eksplisitt rasjonale for hypoteseutvikling om skatteholdninger og utviklingen av disse over tid. Videre ville leseren forstått mer av hvordan ulike dimensjoner empirisk fremtrer - og bedre kunne vurdere slike funn, dersom de statistiske analysene av holdningsindikatorene tydeligere var beskrevet. I denne sammenheng ville det også være naturlig å vurdere anvendelse av mer avanserte analysemodeller og teknikker. Jeg tenker her i første rekke i retning av såkalt bekreftende faktoranalyse ved LISREL eller tilsvarende tilnærminger. Analysene under ett ville også vært styrket ved en modell som på et visst abstraksjonsnivå presenterte de grunnleggende sammenhenger man ønsker å studere. Hovedmodellen hos Edlund synes å være forholdet mellom plassering i sosial struktur på den ene side (uttrykt primært ved klasse sekundært ved inntektsnivå, kjønn, utdanning, alder etc) og holdning (uttrykt ved en eller flere holdningsdimensjoner) på den andre. Slik sett synes plassering i sosial struktur i første rekke å bety objektive ressurser knyttet til individet. Utover dette kommer tidvis til noe annet - politisk orientering - altså en subjektiv egenskap.

Her er Edlund noe ambivalent til hvordan slike subjektive forhold skal bringes inn i analysen. Min vurdering er at denne ambivalensen kunne dempes dersom man på forhånd hadde hatt en teoretisk drøfting om hvordan holdning til skatt skulle være knyttet til mer dypere ideologiske og verdimessige forestillinger, som gjerne går sammen med lokalisering i klassestrukturen i mer objektiv forstand, men som andre ganger kan gå på tvers av objektive kriterier, uten av den grunn å være mindre reelle drivkrefter.

V. Som helhet er Jonas Edlunds avhandling en god prestasjon. Selv om man kan ha alternative synspunkter på analysetilnærming og fortolkning av enkelresultater gir avhandlingen mye interessant og relevant informasjon om holdningsdanningen i velferdssamfunnet. Man lærer mye om befolkningens syn på skatt og endringer i dette, om hvilke faktorer som konstituerer konfliktlinjene i slike spørsmål, og om hvordan holdningsdanningen skjer i Sverige i sammenligning med andre land.

recension

AV ANN-MARI SELLERBERG-PERSSON
Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.

Margareta Bredmar (1999) *Att göra det ovanliga normalt. Kommunikativ varsamhet och medicinska uppgifter i barnmorskors samtal med gravida kvinnor*. Akademisk avhandling. Linköping Studies in Arts and Science.

Mödrahälsovården, mötet med barnmorskorna på Mödravårdscentralen (MvC), har efterhand kommit att bli självklara inslag för gravida kvinnor i Sverige. Systemet är närmast heltäckande. Så gott som alla blivande mödrar går till mödravårdscentralen 10-12 gånger under varje graviditet. Det handlar således om en omfattande verksamhet, med ca en miljon besök varje år. Margareta Bredmar frågar sig i sin doktorsavhandling vad som egentligen händer i samtalen vid mötena på MvC. Hon har spelat in en serie på sex samtal av de ca 12 som varje kvinna kommer till i samband med sin graviditet. Bredmar använder också andra empiriska metoder: Deltagande observation, intervjuer med både gravida kvinnor och barnmorskor. Hon har även deltagit i sammanträden och varit närvarande vid kurser i föräldrautbildning. Hon har följt en barnmorska på landsbygden mm. Framför allt är det dock alltså de sex samtalsmötena som utgör stommen i doktorsavhandlingen. Totalt kom 99 sådana samtal att transkriberas i sin helhet.

Avhandlingen är en spännande läsning. Här åskådliggörs hur ett förhållningssätt som ses som riktigt, manas fram hos väntande och nyblivna mödrar, i till synes försiktiga och diskreta samtal.

I det första empiriska kapitlet "Utvecklingen speglad i samtalen" visar Bredmar hur fostrets utveckling talas fram inför och tillsammans med den gravida kvinnan. Vid inskrivningssamtalet använde barnmorskan särskilt ofta ordet gravid: "Hur känns det att vara gravid?" "Vad väger du när du inte är gravid?" "Jag skriver in dig och följer din graviditet."

Vid det andra mötet talar barnmorskan särskilt mycket om magen. Magen mäts. Magen avlyssnas. Magen undersöks och känns på - palperas. Och pratet lyder som följer: "Vi ska lyssna på magen och mäta magen." "Försök slappna av i magen." "Så kommer det att slå kullerbyttor i magen."

Vid det tredje möte som Bredmar har dokumenterat kommer barnet mer in. Nu sparkar den. Ännu är barnet lite vagt, men det går att urskilja: "Det snurrar runt, det rör sig lite då och då." "Det kanske är sparkar?" - Så förs utvecklingen framåt. Barnmorskan anför med sitt speciella sätt att prata och fråga tolkningen av utvecklingen.

Vid ett fjärde möte som Bredmar dokumenterar sker även en läkarundersökning. Från läkarens sida är kvinnans kropp som föderska i fokus: Du har ett bra bäcken. Barnmorskan talar även här om barnet: "Lite fosingar som vi kan ta om." "Där är ryggen."

Vid ett femte möte som dokumenteras blir barnet en individ som gör saker. Barnet i magen har fått små vanor. Det kan slumra middag. "Har du lärt dig rytmen ännu?" frågar barnmorskan. Eller "Har ni samma rytm, barnet och du?" En annan glidning i pratet är att "det" blir "han" och "krabat".

Vid efterkontrollen bedöms hur underlivet läkt efter förlossningen. Nu pratar barnmorskan om preventivmedel och samliv. Barnet blir i samtalen en person med vanor och egenskaper. Ofta talar man till barnet som om det var barnet själv som talade. Barnmorskan: "Ja, var är jag nu nånstans?"

Så långt är allt frid och fröjd. Men barnmorskorna måste emellertid även föra in hot i sina samtal. Detta behandlar Bredmar i kapitlet "Känsliga samtalsämnen". Kapitlet grundar sig på 30 inskrivningssamtal. Det är särskilt tre episoder som är känsliga. Den första episoden gäller frågor om AFP-provet, ett prov som tydliggör om det föreligger ryggmärgsskada hos fostret. Den andra känsliga episoden är när hiv- och syfilisproverna skall introduceras. Den tredje handlar om frågor om alkohol och tobak. I dessa situationer ändras sättet att fråga. Barnmorskan blir vag och undvikande. Barnmorskan förbereder de känsliga ämnena, de kommande stilbrotten. Hon blir då indirekt och hänvisar diffust till rutiner. "Det gör vi alltid." Hon använder sig av sk paraspråkliga markörer och stammar, tvekar och blir ofullständig. Implikationerna hänger i luften, ord sväljs. Hon använder abstrakta uttryck som "äh, hå, mm, dina alkoholvanor?" När en kvinna berättar att hon dricker lite grand så säger inte barnmorskan att hon tycker att kvinnan ska upphöra med drickandet under graviditeten. I stället hänvisar barnmorskan till en allmän rutin. "Vi rekommenderar väl punktnyκτηhet under graviditeten." Punktnyκτηhet är en abstrakt term. Man går inte in i kvinnornas privata sfär. Bredmar framhåller barnmorskornas dilemma. Mycket i situationen borde ju underlätta för att kunna behandla dessa hot sakligt på ett sakligt sätt. Det är

en medicinsk situation. Barnmorskorna har även en stor erfarenhet av att tala om känsliga saker. Varför då försiktigheten? Varför de diskreta kommunikativa strategierna? Detta förklarar Bredmar med att barnmorskorna måste bevara en god relation. De skall möta kvinnorna om och om igen. Därför använder de sådana tekniker som man i vardagliga sammanhang brukar använda som s.k. ansiktsbevarande strategier. Här går då Bredmar emot andra forskare, bl a då Oakley och Houd(1990) som anser att inskrivnings-samtalen blivit medikaliserade, instrumentella och anonyma. - Bredmar visar att det vardagliga och diskreta hon finner utmärkande i samtalen har ett syfte. Det är ett sätt att ligga lågt med sådant som kan tolkas som moraliska påpekanden.

I så gott som varje samtal aktualiseras vad som är normalt. Det femte kapitlet handlar sålunda om normalitet. I samtalen frågar barnmorskorna om problem. De värderar sedan vad de får höra, vanligen med att "det hela låter normalt". Frågorna som formuleringar är egentligen genialiska. "Du har inte kräkts?" visar att det inte är onormalt att kräkas. "Och trött brukar man också vara. Sover mer än vanligt, tycker du?" Barnmorskorna föreslår vissa besvär som förväntade. De leder och länkar in kvinnornas svar på ett normalt graviditetsförlopp. Hänvisningar till det normala gäller även prov och undersökningar. Barnmorskornas kommentarer är mycket lika varandra. Det är kortfattade formuleringar utan ingående beskrivningar. Samtidigt är de positivt värderande: "Du följer tillväxtkurvan bra." "Det ser bra ut." "Du följer tidigare mätningar." Man talar om normal variation.

Vad händer då när man hittar det onormala? Åter använder sig barnmorskorna av paraspråkliga markörer som pauser och tvekan. Samtidigt försöker de lugna. "Du hamnar under nedre normalkurvan, så jag sätter ett minus här. Det betyder bara att du ligger under den streckade linjen så att du inte undrar varför jag skriver nånting." Man uppmuntrar nu till tätare besök, men man talar inte om det eventuellt onormala. Man lugnar verbalt och agerar utan att det ska märkas inför kvinnan.

Margareta Bredmar återger även teknikens sociala användning. Bl. a. beskriver hon ultraljudsundersökningen och pratet kring denna. De blivande mammorna har en lågmäld dialogisk profil och svarar nja, jo osv. Barnmorskorna däremot använder tekniken i samtalen professionellt. De visar hur det man ser på ultraljud ska tolkas och uppfattas. Vid ultraljudsundersökningen blir de flesta gravida, säger barnmorskorna. Då först förstår

man riktigt att det är en liten människa på gång. ”Där är barnet.” ”Hör du musiken?” ”Det är kul att höra.” Barnmorskorna uppmuntrar att även pap-porna ska komma med.

I alla tider och i alla kulturer har man sett på graviditet och barnafö-dande som en risk. Barnet kan utveckla sjukdomar och missbildningar. Kvinnorna kan få sjukdomar som diabetes och havandeskapsförgiftning. Barnet kan födas för tidigt eller kanske sluta att växa till. Barnmorskorna mildrar, tonar ner och utelämnar riskerna. Varför undviker man då att tala om risker? Bredmar menar att graviditeten som ett risktagande kommer fram i andra samtal ute i samhället. Här, däremot, skall kvinnorna ges trygghet. Oro skall elimineras. Detta är, menar Bredmar, det yttersta målet i barnmorskor-nas kommunikativa projekt: Att skapa tillförsikt, självtillit och att avvärja oro hos de blivande mammorna. För att klara detta måste barnmorskorna använda sig av den kommunikativa varsamhet som Bredmar menar är en cen-tral yrkeskunskap.

Den smarta vagheten

I sättet att fråga, i sättet att vara vag, och med hjälp av stammandet och pau-serna visas bl a följande: Det kan vara smart och i allra högsta grad profes-sionellt att stamma och vara diffus. Här visas den oändliga skicklighet som utövas i våra vardaglig samtal, vanligen då på ett ganska omedvetet sätt. Att detta kommer så tydligt fram i avhandlingen är det första skälet till att den blir så rolig att läsa. Bredmar visar hur skicklighet kan ligga i ett hackande tal och hur klumpigt det kan vara att vara övertydlig.

Vad jag undrar är givetvis: hur lär vi oss dessa speciella sätt att tala i olika institutionella sammanhang? Det krävs ju en speciell typ av vaghet i barnmorskemötena. Det hade varit intressant om Bredmar tydligare jämfört med andra typer utav institutionella prat. Min hypotes är att det handlar om ett verkligt stort kommunikativt projektet som dessa barnmorskor ska gå i land med och att barnmorskepratet är högst särpräglat. Deras prat skall leda till att det kommer ut en ny människa i andra änden av samtalsprocessen: En kvinna som är inriktad på moderskap och som vill bli mamma, som har de rätta lugna förväntningarna inför framtiden. För detta används en speciell pedagogisk teknik: Kvinnorna får berätta själva. De lockas att ta del i bedömningen av sig själva. Det handlar om en social inlärning. Barnmorskornas medicinska beskrivningar är däremot tämligen halvhjärtade.

För det handlar ju inte om att kvinnorna ska lära sig medicinskt vad som sker. Den stora poängen är att man ska lära sig bli mamma. - Att jämföra och kontrastera dessa samtal med andra som förs inom vården hade, anser jag, varit belysande.

Varför just tolv besök under experts ledning?

Det är en målande och mycket läsvärd avhandling. Vad jag kan reagera mot är att Bredmar så tydligt inriktar sig på det lyckade pedagogiska projektet. Det finns en viss enögdhet i beskrivningen. Mödravårdscentralerna i vårt land ger tillförsikt, trygghet och den rätta typen av förväntan. Detta är det rätta. Det måste ju vara så att den blivande mamman ibland inte får den rätta inställningen. Hur gör man då?

Det är en känslig övergång när en kvinna för första gången ska bli mor. I vårt samhälle sker denna känsliga övergång under expertövervakning. Kvinnan ska tillägna sig en ny identitet och experter ledsagar i denna process. Experterna är då beväpnade med den medicinska teknikens rekvisita samt en stor skicklighet i kommunikativa tekniker. - Vad man frågar sig är varför vi har denna stora apparat kring graviditeten och födandet i vårt samhälle? Det är här som jag hade önskat att avhandlingsförfattaren hade haft en något större distans till sitt ämne. Nu är det så att den expertövervakning som sker hos oss och det antal besök som mammorna förväntas göra helt enkelt blir sättet att hantera denna övergång. Det är trots allt så att graviditet och förlossning hanteras på mycket olika sätt i olika samhällen.

Livets under

Av en tillfällighet hörde jag om en ung kvinna som skapat hemsidan Livets under. Till denna hemsida kunde kvinnor vända sig och berätta om sina förlossningar. Här sker en annan typ av interaktion. Redan hemsidans existens som sådan förklarar kvinnan med att man inte berättar för de blivande mammorna om hur ont det gör vid förlossningen. Smärtan kommer som en chock. Det finns, menar jag, en rad frågor och problem på denna hemsida som inte ryms i samtalen som utövas på mödravårdscentralerna. För det första är barnmorskorna undvikande vad det gäller smärta. Det andra som inte ryms är en mängd sociala och praktiska problem. Jag menar då inte allvarliga sådana som missbruksproblem och liknande. Jag tänker på vardagliga problem som hundar som löper, besvärliga män, syskon som trilskas, besvärliga

grannar, garagetak som rasar in. Allt sådant skärs av. På mödravårdscentralen är man bara mamma. Barnmorskorna är diskreta och icke-privata för att relationen ska kunna fortsätta. De vill inte nosa. Detta kan då kontrasteras mot situationen vid adoption, då man verkligen kartlägger släkt, bostadsmiljö osv.

Det tycks även vara så att det materiella, konsumtionsinriktade är något som intresserar de blivande föräldrarna, men som inte ryms i BvCs ram. Vilken vagn man ska ha? De söta barnkläderna? Det är inte så att jag menar att barnmorskorna skall prata även om detta. Min poäng är snarare att om Bredmar presenterat andra institutionella prat liksom andra prat och interaktion om graviditet och förlossning hade det givit ett välgörande distanserat perspektiv. Det är Bredmars lite taget-för-givna beskrivning av processen, som jag reagerar emot.

De beskrivna samtalen är ju egentligen en moralinläring och sådan sker överallt vid viktiga passager i livet och i alla samhällen. Just därför, anser jag, blir det extra viktigt med en distans till den svenska modellen.

I övrigt kan jag bara glädjas åt en avhandling som är i allra högsta grad läsvärd.

Referenser

- Oakley, A. & Houd S. (1990) *Helpers in Childbirth: Midwifery Today*.
New York: World Health Organization

recension

AV KENT LÖFGREN

Pedagogiska institutionen, Umeå Universitet.

Martin Munk (1999) *Livsbaner gennem et felt. En analyse af eliteidrætsutøveres sociale mobilitet og rekonversioner af kapital i det sociale rum.*
Akademisk avhandling. Lund Dissertations in Sociology.

Avhandlingen analyserar hur elitidrottare klarar sig i samhället efter idrottskarriärens slut. Studien bygger på undersökningar som genomfördes 1990 och 1993. Undersökningen från 1990 riktade sig till elitidrottare i en gren (cyklister) medan 1993 års studie samlade in och analyserade uppgifter från idrottare i 25 olika grenar.

Munk har två syften med sitt arbete varav det ena är att diskutera Bourdieus teorier om sociala rum och rekonversionsstrategier. Enkelt uttryckt är rekonversionsstrategier de handlingar som individer utför i syfte att "hålla sig på vägen" eller för att byta position i det sociala rummet (Bourdieu 1984: 125). Dessa teorier dryftas på flera ställen i avhandlingen och jag tycker att "Livsbaner gennem et felt" väl uppfyller detta första syfte. Det är på många sätt en välskriven avhandling som har mycket att erbjuda den teoretiskt intresserade läsaren.

Det andra syftet är att försöka förstå hur de före detta elitidrottarna klarar sig efter karriärens slut. I den analysen tar Munk hjälp av teorierna om sociala rum och rekonversionsstrategier och han benar upp analysen i två delar: dels studerar han hur individerna klarar sig om de väljer att stanna kvar inom idrottsfältet (för att söka anställning som ledare, administratörer etc.), dels analyserar han hur de klarar sig om de söker sig utanför idrottsfältet. Uttryckt annorlunda: vilka rekonversioner förverkligar individerna när de stannar respektive lämnar idrottsfältet?

Formalia och layout

Innan jag redogör för vad Munk har kommit fram till, låt mig säga något om det grafiska. Detta är nämligen en avhandling som använder nya sätt att presentera data. Flera av avhandlingens figurer är resultatet av en statistisk ana-

lys- och presentationsform som kallas korrespondensanalys. Bourdieu använder ofta korrespondensanalysen och hans mest kända figurer torde vara de som visar det sociala rummet på ett uppslag i "Distinction" (1984:128-129). Korrespondensanalys i Bourdieus tradition är ett unikt sätt att analysera stora datamängder. I Sverige har jag tidigare sett Donald Broady och Mikael Palme (inom utbildningssociologi), Ingrid Heyman (omvårdnadsforskning) och Per Nilsson (fritids- och idrottsforskning) genomföra liknande statistiska analyser. En fördel med korrespondensanalysen, som jag har tolkat den, är att den kan användas för att i visuell form åskådliggöra relationer mellan ett stort antal kategorier av olika slag.

En nackdel med dessa figurer är att det kan vara svårt att förminska dem, om behovet uppstår, så att de går att inkludera i exempelvis en tryckt rapport eller bok — speciellt om det är ett stort antal kategorier som ska ingå i de statistiska analyserna. Trots att Munks figurer innehåller många kategorier (eller modaliteter, som Munk kallar dem emellanåt) är de alltid lättlästa. Hans mest omfångsrika korrespondensanalysfigurer är de figurer som återfinns på sidorna 245 och 247. Trots deras detaljrikedom är det inga problem att tolka dem. I mitt tycke är dessa två figurer kanske de viktigaste, eftersom de sammanfattar en stor del av det som "Livsbaner genom et felt" handlar om.

Avhandlingen innehåller avsnitt om hur idrott definieras av riks-idrottsförbund och liknande organ. Se till exempel avsnittet Modeller af sportsfeltet (sidorna 140-149). I anslutning till denna redovisning kombinerar Munk effektivt texter och teorier från skandinavisk och fransk sociologi. Men plötsligt presenteras en (omfattande) figur där texten är på franska! Som läsare undrar man förstås varför den inte är översatt (figur 5, sidan 144). Huvudintrycket är ändå att det här är en genomarbetad avhandling med professionell sättning och tryck. Texten i figurerna (det vill säga text som beskriver kategorier, skalor, frekvenser etc.) har, med några få undantag, samma typsnitt som avhandlingens brödtext. Det bidrar till att läsoplevelsen blir angenäm.

Några undersökningsresultat

Avhandlingens resultat visar att det är relativt svårt för (de före detta) elit-idrottarna att konvertera tillgångar, som de har samlat på sig under idrottskarriären, på ett sådant sätt att de kan dra nytta av dem i sin nya tillvaro, efter karriärens slut. Detta gäller till exempel deras chanser att få fasta arbeten.

Tillgångarna har med andra ord litet eller ringa värde för individen när det gäller att få jobb. Och dessa hårda villkor gäller både inom idrottens värld (det som Munk kallar idrottens fält) och i samhället i övrigt (det sociala rummet), visar Munk.

Några före detta idrottare får dock arbete inom idrottsfältet. (Cirka 15 procent av dem som ingår i Munks studie.) Men det gäller i första hand de individer vars sociala ursprung finns i de övre skikten i samhället (med föräldrar som är/var akademiker, lärare, företagare etc.). Här visar Munk på en överensstämmelse, ett slags homologi, mellan idrottens fält och det sociala rummet, eftersom premisserna för att få arbete är så lika i de bägge fälten. Vad är det som bidrar till att en individ lyckas skaffa sig ett arbete relativt snabbt efter elitidrottskarriärens slut? Munk visar att det kan vara en fördel för individen om denne har haft stora idrottsliga tillgångar (och innehar världsmästartitlar eller olympiska titlar). Men det är ytterst få som kan dra nytta av en sådan idrottskarriär. I de allra flesta fall är det utbildning och arbetslivserfarenhet (som individen skaffar sig parallellt med elitidrottskarriären) som leder till att individen får ett arbete. De intervjuanalyser som Munk genomför visar att idrottarna var medvetna om detta när de fortfarande sysslade med elitidrott. Många försökte också skaffa sig utbildning och erfarenheter, som de trodde kunde vara av visst värde för dem efter idrottskarriärens slut. Sådana handlingsstrategier har även kartlagts inom svensk forskning, bland annat av Patriksson i hans socialisationsteoretiska studie "Vad händer efter elitidrottskarriärens slut?" från 1989 och i Stråhlmans avhandling "Elitidrott, karriär och avslutning" från 1997.

Så långt några av Munks resultat. Även om de empiriska resultaten i sig är intressanta, så ligger styrkan i Munks avhandling i sättet att blanda teori och praktik. (Trots att jag på vissa ställen saknar ett mer utvecklat könsperspektiv.)

Att kombinera empiri och epistemologi

Vid en första läsning av "Livsbaner genom ett fält" finner man att dess fokus ligger på elitidrottarens strategier för att dra nytta av det som de har samlat på sig under elitidrottskarriären, det vill säga titlar och vinster samt, i vissa fall, arbetslivserfarenhet och utbildning. Men vid en djupare läsning av texten finner man dessutom frågor om epistemologi och vetenskapsteori. Det vill säga hur man ska uppfatta forskningens villkor, syften, sätt att uppnå dessa syften

samt hur forskningen kan och bör gå till med avseende på forskning om individers och grupperns livsbanor och sociala mobilitet (Se exempelvis avsnittet Opsummering, sidan 52).

Munk är i vissa frågor kritisk till delar av den tidigare forskningen och han argumenterar för en egen form av mobilitetsforskning, som han underbygger med referenser till bland annat Callewaerts bok "Kultur, pædagogik og videnskab" från 1992 (speciellt kapitel 9).

Som jag har tolkat Munk menar han att tidigare forskning utifrån begreppet social mobilitet visserligen kan hjälpa oss att förstå individers livsbanor — vi finner också termen mobilitet i undertiteln till hans avhandling, vilket antyder att han tillskriver traditionell mobilitetsforskning en viss tyngd. Men Munk förespråkar också en annorlunda forskning; som tar hänsyn till att det finns i det närmaste oändligt många former av kapital (ekonomiskt och symboliskt) som individen kan samla på sig och omvandla (rekonvertera) till egenskaper som har ett socialt värde. Munk menar därför att ett fokus för forskningen bör vara de strategier som individerna uppvisar för att klara sig på bästa sätt i olika sociala miljöer. Ett annat fokus bör samtidigt vara den miljö, eller kontext (exempelvis idrottsfältet eller det sociala rummet) där dessa rekonversioner sker och där resultatet av rekonversionerna bedöms och värderas.

"Livsbaner genom ett fält" kan alltså läsas på gott och väl två olika sätt. För det första som en teoretisk studie av mobilitetsforskning och forskning om sociala klasser. För det andra som en teoriprövande studie av begreppen rekonversion, livsbanor och sociala fält. Munk diskuterar dessa två dimensioner av avhandlingen i del 2 och del 3b som också utgör de mest omfattande avsnitten i den 412 sidor tjocka avhandlingen. Trots deras omfång, är avsnitten välskrivna.

Vid sidan av dessa två dimensioner finns en tredje dimension som jag finner spännande: Munks användning av statistisk metodologi i Bourdieus anda. Vinsterna med att grafiskt kunna visa mönster i stora mängder enkätdata är uppenbara, men exakt hur Bourdieu och hans kollegor utförde de statistiska analyserna, som leder fram till att korrespondensanalysens figurer kan publiceras, är ibland svårt att förstå. Se bland annat Jenkins recension av Bourdieus "Distinction" (Jenkins 1986: 104).

Här är Munk mycket bra. Han ger läsaren en gedigen genomgång inte bara av Bourdieus sätt att använda korrespondensanalys utan dessutom dis-

kuterar han mycket utförligt och genomarbetat bakgrunden till korrespondensanalysen (Se exempelvis bilaga 2, 353-375), med kopplingar till bland annat Leo Goodmans och Jean-Paul Benzécri ibland motstridiga arbeten (Benzécri 1991).

Sammanfattningsvis uppvisar "Livsbaner genom et felt" en god koherens mellan de olika avsnitt som ingår samt mellan de delstudier som Munk har genomfört. För den teoretiskt intresserade bourdieuläsaren finns många skäl att återkomma till avhandlingen som ett slags kritiskt referensverk.

Referenser

- Benzécri, J.-P. (1991) "Comment to L. A. Goodman's article", Journal of the American Statistical Association 86: 1112-1115.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Callewaert, S. (1992) *Kultur, pædagogik og videnskab*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Jenkins, R. (1986) "Review of Bourdieu's 'Distinction'", Sociology 1: 103-105.
- Patriksson, G. (1989) "Vad händer efter elitidrottskarriärens slut?", Idrottspedagogiska rapporter 35. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för Pedagogik.
- Stråhlman, O. (1997) *Elitidrott, karriär och avslutning*. Göteborg: Göteborgs universitet, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg Studies in Educational Sciences 117.

inkommen litteratur 3/99

Följande litteratur har inkommit till redaktionen. Om du önskar recensera någon av dessa, hör av dig till redaktionen så skickar vi boken till dig.

- Andersen, L. (1999) *Facader och Facetter. Modernisering og læreprocesser i socialpædagogik og forvaltning*. Fredriksberg (Danmark): Roskilde universitets forlag.
- Bauman, Z. (1999) *Globalisering. De menneskelige konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Christensen, S. & Westenholtz, A. (red) (1999) *Medarbejdervalgte i danske virksomheder. Fra lønearbejder til borger i virksomhedssamfundet*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Ekegren, P. (1999) *The Reading of Theoretical Texts. A critique of criticism in the social sciences*. London: Routledge.
- Elias, N. & Scotson, J.L. (1999) *Etablerade och outsiders*. Lund: Arkiv förlag.
- Haraldsen, G. (1999) *Spørreskjemametodikk etter kokebokmetoden*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hjelm, J. (1999) *Begåvningsreserven inom industrin. Förslagsverksamheten i Sverige under 1900-talet*. Lund: Arkiv Förlag.
- Illeris, K. (1999) *Læring - aktuel læringsteori i spændingsfeltet mellem Piaget, Freud og Marx*. Fredriksberg (Danmark): Roskilde universitets forlag.
- Lagerroth, E. (1999) *Nya tankar, nya världar*. Göteborg: Korpen.
- Lindberg, C. & Rundkvist, P. (1999) *Projektverkare. Att leva och arbeta med förändring*. Göteborg: Korpen.
- Nilson, G. & Rundkvist, P. (1999) *Livskonstnärer och projektmakare*. Göteborg: Korpen.
- Nyman-Kurkiala, P. (1999) *Att flytta bort och hem igen*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Person, R.S. (1999) *Vetenskaplig handledning*. Lund: Studentlitteratur.
- Rasmusson, B. (1999) *Låt oss vara med! Barn om barndom i en modern förort*. Göteborg: Kommentus Förlag.

- Riesman, D. (1999) *Den ensamma massan*. Lund: Arkiv Förlag.
- Scheuer, S. (1999) *Motivation. Aktørmotiver i arbejdslivet*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Swedberg, R. (red) (1999) *Max Weber. Essays in Economic Sociology*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Tema Borges (1999) *Res Publica* 45. Lund: Brutus Östlings Bokförlag Symposium AB.
- Åberg, M. (1998) *Samförståndets tid. Konflikt, samarbete och nätverk i svensk lokalpolitik*. Falun: Historiska media.

Den 15. nordiske konferanse i religionssosiologi Oslo, 10.-13. august 2000

Religion – Public and Private

Konferansen finner sted på Diakonhjemmet, Oslo, med Stiftelsen Kirkeforskning og Forskningsavdelingen, Diakonhjemmets høyskolesenter som arrangører. Blant hovedinnleiderne er Meredith McGuire, Jim Spickard og Bernt Aardal. Konferansespråket er engelsk. Papers ønskes velkommen, særlig på disse temaer:

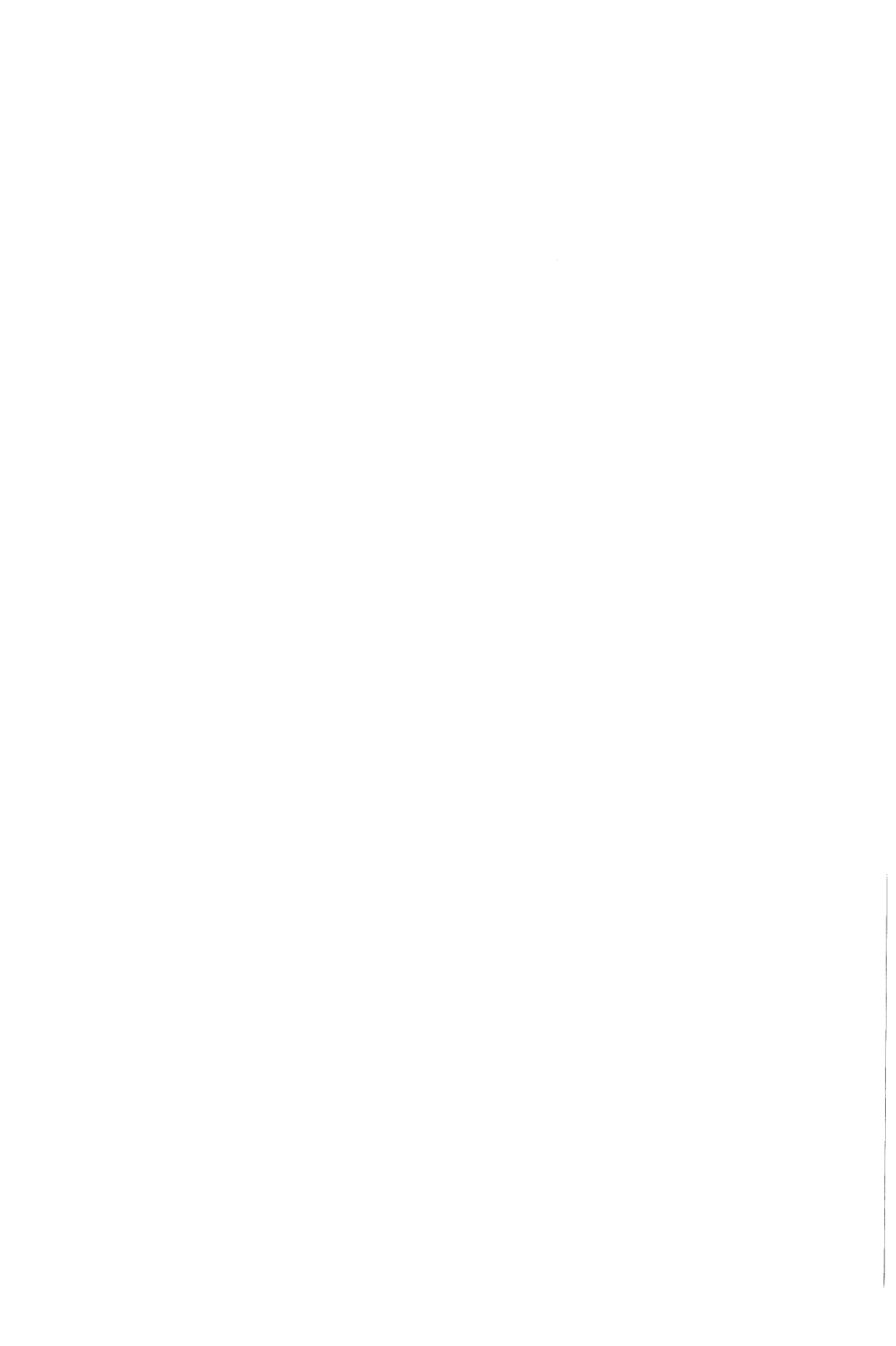
- ☪ *Religion, Nationalism and National Identity*
- ☪ *The Religious Factor in Elections and Party Politics*
- ☪ *New Relations Between Church and State in the Nordic Countries*
- ☪ *Religion and Spirituality: The Deregulation of Religion*
- ☪ *The Church and the Third Sector: Religious Agencies as Welfare Producers*

For nærmere informasjon, kontakt konferansesekretariatet: NCSR 2000, KIFO, Postboks 5913 Majorstua, 0308 Oslo. Tlf 22 69 11 80. Fax 22 69 11 44. E-post NCSR2000@kifo.no Informasjon også på website <http://www.kifo.no/ncsr2000>

Religion – Public and Private

Informasjon også på website <http://www.kifo.no/ncsr2000>

anvisningar till författare

Sociologisk Forskning är en kvartals-tidskrift som utges av Sveriges Sociologförbund. En förutsättning för publicering i Sociologisk Forskning är att uppsatsen inte redan är publicerad, eller under bedömning för publicering av annan tidskrift eller annat förlag. Undantag kan göras för samtidig publicering på flera språk. Artikel-författare erhåller tre exemplar av numret.

Uppsatser

1. Sänd tre exemplar av ditt manuskript till tidskriftens redaktör. Manuset ska vara skrivet med dubbelt radavstånd, försett med goda marginaler samt i sin helhet inte överstiga 10 000 ord. Om inte annat avtalats med redaktionen ska uppsatsen vara författad på svenska.

2. Slutgiltigt manus bifogas också på diskett. Märk disketten med författarnamn samt programvara.

3. Redaktionen sänder normalt varje uppsats till två anonyma granskare för bedömning. Av det skälet anges endast titel på uppsatsens första sida och författaridentitet ska ej heller framgå i texten. På separat blad anges uppsatsens titel och antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt adress till vilken redaktionen ska sända sin korrespondens.

4. Manuskriptet ska innehålla ett abstract på engelska om 150-200 ord. Ange gärna (max fyra) nyckelord. Författaren ansvarar för språkgranskning.

5. En kort presentation av författaren (två rader) ska bifogas.

6. Noter ska vara placerade i slutet av uppsatsen, före referenser.

7. Tabeller och figurer bifogas på separata blad och i texten anges var de ska placeras.

8. Litteraturhänvisningar i texten görs enligt följande: (Sontag 1977:35) eller Sontag (1977:35). Referenser utformas enligt följande:

BOK: Pilgrim, D. & Rogers, A. (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

ARTIKEL: Haavio-Mannila, E., Roos, J.P., Kontula, O. (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409-430.

KAPITEL I BOK: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor - ett medel för minskad snedrekrytering?", s 285-308 i Erikson, R. & Jonsson, J.O. (red) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Sociologisk Forskning publicerar recensioner av nyutkommen litteratur av sociologisk relevans. Recensioner bör omfatta max 2 000 ord.

Litteraturhänvisningar i recensionen ska förtecknas i en referenslista.

innehåll

nummer 3/99

ARTIKLAR

Arbetslöshetskoncentration: Ett resultat av negativa attityder gentemot arbete?

AV MIKAEL NORDENMARK

Globalisering och internationalisering inom vetenskapen

AV GÖRAN MELIN

Gunnar Myrdals relevans för dagens sociologi:

Värdeprenisser och kumulativ kausalitet

AV ERIK LJUNGAR

DEBATT

Sveriges ekonomiska tillväxt och samhällsforskarnas objektivitet

AV MAGNUS HENREKSON

Den virtuella verklighetens tillväxt och det intellektuella samtalets förfall i forskarsamhället

AV WALTER KORPI

RECENSIONER

Omslaget:

Koncentration av arbetslösa med positiv attityd till arbete

Foto: Jack Mikrut, Pressens Bild